

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMÂM MÂTÜRÎDÎ VE KİTÂBÜ'T-TEVHÎD'İNDE
NÜBÜVVET GÖRÜŞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE AKDENİZ

23534040398

DANIŞMAN
PROF. DR. İSA YÜCEER

ŞUBAT 2025

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMÂM MÂTÜRÎDÎ VE KİTÂBÜ'T-TEVHÎD'İNDE
NÜBÜVET GÖRÜŞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE AKDENİZ
ORCID: 0009-0004-1314-1483

DANIŞMAN
PROF. DR. İSA YÜCEER

ŞUBAT 2025
BİTLİS

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “*İmâm Mâtürîdî ve Kitâbü't-Tevhîd’inde Nübüvvet Görüşü*” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim./...../2025

İmza

Sümeyye AKDENİZ

T.C
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“İmâm Mâtürîdî ve Kitâbü't-Tevhîd’inde Nübüvvet Görüşü” başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır./...../2025

Tezi Hazırlayan
Sümeyye AKDENİZ

Danışman
Prof. Dr. İsa YÜCEER

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. İsa YÜCEER

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı öğrencisi Sümeyye AKDENİZ tarafından hazırlanan “*İmâm Mâtürîdî ve Kitâbü't-Tevhîd’inde Nübüvvet Görüşü*” adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili savunma sınavı,/...../2025 tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği / oy çokluğu ile kabul/ red edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Prof. Dr. İsa YÜCEER

(Bitlis Eren Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Ramazan TARİK

(Bitlis Eren Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi)

.....

Üye: Dr. Öğr.Üyesi Ali DURMUŞ

(Bartın Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi)

.....

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

...../...../2025

Prof. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL
Enstitü Müdürü

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

İMÂM MÂTÜRÎDÎ VE KİTÂBÜ'T-TEVHÎD'İNDE NÜBÜVET GÖRÜŞÜ

Yüksek Lisans Tezi

Sümeyye AKDENİZ

Danışman: Prof. Dr. İsa YÜCEER

Şubat 2025

ÖZET

Nübüvvet meselesi, Allah'a imandan sonra gelen en önemli itikadi konulardandır. Çünkü nübüvvet, Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlayan elçilik makamıdır. Peygamber Allah'tan vahiy yoluyla aldığı mesajları, emir ve yasakları insanlara tebliğ etmek ve onları hak dine davet etmekle görevli, seçilmiş kimsedir. Bu sebeple nübüvvetin iyi bir şekilde anlaşılması insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutlu bir hayat sürmesini sağlar. Bu çalışmada Ebû Hanife'nin görüşlerinden etkilenerek Hanefi itikadını aklî ve naklî delillerle sistemleştiren, İslâm âleminin Doğu bölgelerinde ve özellikle Orta Asya'da etkili olan, Mâtürîdîlik mezhebinin kurucusu Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) nübüvvet görüşü çalışılmıştır. Özellikle *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinden yola çıkılarak nübüvvetin ispatı ve nübüvveteye olan gereksinim konularını aklî ve naklî deliller bağlamında nasıl ele aldığı incelenmiştir. Her ne kadar Mâtürîdî'nin nübüvvet görüşleri *Kitâbü't-Tevhîd*'e göre alındıysa da *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'da peygamberlikle ilgili bolca malumat bulunduğu için çoğunlukla *Te'vîlât*'tan da yararlanılarak peygamberlikle ilgili âyetleri nasıl yorumlayıp nübüvveteye delil getirdiği açıklanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu ve kapsamı, amacı ve önemi, literatür ve araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Mâtürîdî'nin şahsi ve ilmi hayatı ve nübüvvetle ilgili kavramlar işlenmiştir. İkinci bölümde İmâm Mâtürîdî'nin nübüvvetin ispatı konusunda çeşitli fırkaların ortaya attığı iddialara karşı verdiği cevaplar ve nübüvveteye olan ihtiyacı aklî ve naklî delillerle nasıl açıkladığı ele alınmıştır. Ayrıca nübüvvetin nitelikleriyle, peygamberlerin özelliklerine ve sıfatlarına değinilmiştir. Son

olarak da Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı ve hatm-i nübüvvet konusuna dair, Mâtürîdî'nin Kur'ân'dan çıkarmış olduğu deliller incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, İslâm Mezhepleri Tarihi, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Nübüvvet, Kitâbü't-Tevhîd.

Republic of Türkiye
Bitlis Eren University Graduate Education Institute
Department of Basic Islamic Sciences
THE VIEW OF PROPHETHOOD IN IMAM MATURIDI'S KITAB AL-
TAWHID

Master's Thesis

Sümeyye AKDENİZ

Advisor: Prof. Dr. İsa YÜCEER

February 2025

ABSTRACT

The issue of prophethood is one of the most significant theological topics after belief in God. This is because prophethood is the office of messengerhood that facilitates communication between God and humankind. A prophet is a chosen individual tasked with conveying the divine messages, commands, and prohibitions received through revelation from God to people, inviting them to the true religion. Therefore, a proper understanding of prophethood ensures a happy life both in this world and the hereafter. This study examines the views on prophethood of Abu Mansûr al-Maturidi, the founder of the Maturidite school of thought, which systematized the Hanafi creed with rational and transmitted proofs and had a significant influence in the eastern regions of the Islamic world, particularly in Central Asia. The study specifically analyzes how Maturidi approaches the proof of prophethood and the necessity of prophethood within the context of rational and textual evidence, primarily based on his work *Kitab al-Tawhid*. Although Maturidi's views on prophethood are mainly drawn from *Kitab al-Tawhid*, extensive information on prophethood is also found in *Ta'wilat al-Qur'an*. Therefore, this study also explores how Maturidi interprets verses related to prophethood in *Ta'wilat al-Qur'an* and uses them as evidence for prophethood. In the introduction of the study, information is provided regarding the subject and scope of the research, its purpose and significance, relevant literature, and the research methodology. The first chapter examines Maturidi's personal and scholarly life and discusses key concepts related to prophethood. The second chapter explores Maturidi's responses to claims made by various sects regarding the proof of prophethood and how he explains the necessity of prophethood using rational and

textual proofs. Furthermore, the chapter delves into the attributes of prophethood, as well as the characteristics and qualities of prophets. Finally, Maturidi's arguments derived from the Qur'an concerning the proof of Prophet Muhammad's prophethood and the concept of Khatm al-Nubuwwah (the Finality of Prophethood) are analyzed.

Keywords: Kalam, History of Islamic Sects, Abu Mansûr al-Maturidi, Prophethood, Kitab al-Tawhid.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu Ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı Ve Önemi.....	3
3. Araştırmaya Dair Literatür.....	4
4. Araştırmanın Yöntemi.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN HAYATI VE NÜBÜVVETLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. İmâm Mâtürîdî'nin Hayatı	7
1.1.1. Hayatı.....	7
1.1.2. Hocaları	13
1.1.3. Öğrencileri.....	16
1.1.4. Eserleri.....	18
1.2. Nübüvvet İle İlgili Kavramlar	22
1.2.1. Nübüvvet Kavramı.....	22
1.2.2. Nebî ve Resul Kavramlarının Sözlük Anlamları	22
1.2.3. Nebî ve Resul Kavramlarının Terim Anlamları	24
1.2.4. Kur'ân'da Resul ve Nebî Kavramları	25
1.2.5. Mâtürîdî'nin Nebî ve Resul Kavramlarına Yüklediği Anlamlar	27
1.2.6. Vahiy ve İlham	28
1.2.7. Mucize.....	33
1.2.7.1. Mucizenin Tanımı, İmkânı ve Şartları	33
1.2.7.2. Mucize Çeşitleri ve Peygamberlere Verilen Mu ^c cizeler	35
1.2.7.3. Velâyet, Keramet ve Sihir	46

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN NÜBÜVVET GÖRÜŞÜ

2.1. Nübüvvetin İspatı.....	52
-----------------------------	----

2.2. Nübüvvete Olan Gereksinim	64
2.3. Nübüvvetin Nitelikleri.....	66
2.3.1. Nübüvvetin Evrenselliği	67
2.3.2. Nübüvvetin Vehbiliği	68
2.3.3. Nübüvvetin Dili	71
2.3.4. Nübüvvette Tafdil.....	72
2.4. Peygamberlerin Özellikleri	75
2.4.1. Peygamberlerin İnsanlar Arasından Seçilmesi	75
2.4.2. Peygamberlerin Cinsiyeti.....	78
2.4.3. Peygamberlerin Gaybı Bilmesi	79
2.5. Peygamberlerin Sıfatları.....	80
2.5.1. Peygamberler ve Tebliğ Sıfatı.....	80
2.5.2. Peygamberler ve Emanet Sıfatı	82
2.5.3. Peygamberler ve Sıdk Sıfatı.....	84
2.5.4. Peygamberler ve Fetânet Sıfatı.....	85
2.5.5. Peygamberler ve İsmet Sıfatı	87
2.6. Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı.....	92
2.6.1. Hatm-i Nübüvvet.....	98
SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR.....	105

KISALTMALAR

b.	: bin/ibn (Oğlu)
bk.	: Bakınız
C./c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSÂM.	: İslâm Araştırmaları Merkezi
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
Trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Basım Tarihi Yok/Tarihsiz
v.d.	: Ve Devamı, Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Basım Yeri Yok/Yayımcı Yok
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Ebû Mansûr el- Mâtürîdî, Semerkant'ın Mâtürîd köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren ilme meraklı olan İmâm Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'nin fıkıh ve kelim bilgilerini, kelim ilminde müctehid olan hocası Ebû Nasr İyad'dan öğrenmiş ve Ebû Hanîfe'nin düşüncelerinden etkilenmiştir. Diğer ilimleri de dönemin âlimlerinden tahsil etmiştir. Mâtürîdî, Abbasi devletinin zayıfladığı ve çeşitli siyasi güçlerin ve itikadi fırkaların birbirleriyle mücadele ettiği bir dönemde yaşamıştır. Muhtelif itikadi fırkalara karşı, kendine has ispat ve ikna metoduyla İslâm'ın temel inanç esaslarını savunarak reddiyeler yazmıştır. Karamitiler, Şiiler ve Mutezile mezhepleriyle mücadele etmiştir. Sadece kelim ilminde değil diğer ilimlerde de kendisini geliştirmiştir. Çeşitli kitaplar yazarak ve talebeler yetiştirerek Ehl-i Sünnet itikadını sistematik hale getirmiştir. Fikirleri Semerkant'tan başlayarak Orta Asya'ya oradan da İslâm âleminin Doğu bölgelerine yayılmıştır. Ehl-i Sünnet itikadının yayılması ve böylece insanların doğru bilgilere ulaşabilmesi için büyük hizmetlerde bulunan İmâm Mâtürîdî, 333/944 yılında Semerkant'ta vefat etmiş ve adına nispetle Maturidilik mezhebi ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, hayatını ilme ve Ehl-i Sünnet itikadını yaymaya adanmış Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin yazdığı ve günümüze kadar ulaşan *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Ancak Mâtürîdî'nin nübüvvete dair naklî delilleri *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'dan bağımsız düşünölemeyeceğı için çoğunlukla *Te'vîlât*'tan da faydalanılmıştır. İmâm Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inde nübüvvet inkârcılarını belirledikten sonra onların iddialarına karşı aklî delillerle verdiği cevapları ve bu şekilde nübüvvetin ispatını ve nübüvvete olan ihtiyacı nasıl gerekçelendirdiğı ele alınmıştır. Aynı zamanda *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde, nübüvvetle ilgili âyetleri nasıl yorumladığı ve en temelde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı için sunduğı naklî deliller incelenmiştir.

Çalışmam boyunca görüşlerini belirten değerli hocam Prof. Dr. İsa YÜCEER'e ve gerekli düzenlemeleri yaparak çalışmamın son hale gelmesine yardımcı olan Doç. Dr. Ramazan TARİK ve Dr. Öğr. Üyesi Ali DURMUŞ hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca dualarını benden esirgemeyen anneme, babama ve tez yazım sürecinde beni her zaman cesaretlendiren ablam Nurgül AKDENİZ'e teşekkür ederim.

Sümeyye AKDENİZ/ Bitlis-2025

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu Ve Kapsamı

Kelam ilmi İslâm'ın temel inanç esaslarını nakli delillerin yanında akli delillerle birlikte savunmayı amaç edinir. Bununla birlikte doğru bilgiler vererek yanlış ve sapık inanışlardan insanları korumaya çalışır. Kelâm ilminin oluşum sürecinde, İslâm inanç esaslarını anlama ve yorumlama açısından farklı kelâm ekolleri ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Mâtürîdîlik ve Eş'arîlik, Ehl-i Sünnet kelâm mezhepleri olarak kabul edilir. Bu araştırmada Ebû Hanîfe'nin görüşlerinden etkilenerek Hanefî itikadını akli ve nakli delillerle sistemleştiren, İslâm âleminin Doğu bölgelerinde ve özellikle Orta Asya'da etkili olan, Mâtürîdîlik mezhebinin kurucusu Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin nübüvvet görüşü çalışılmıştır. Bu kapsamda özellikle Mâtürîdî'nin kelâmî görüşlerini topladığı *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinden yola çıkılarak nübüvvetin ispatı ve nübüvvete olan gereksinim konularını akli ve nakli deliller bağlamında nasıl ele aldığı incelenmiştir. Ancak Mâtürîdî'nin nübüvvete dair nakli delilleri *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'dan bağımsız düşünölemeyeceği için peygamberlikle ilgili âyetleri nasıl yorumlayıp nübüvvete delil getirdiği konusunda gerektiği ölçüde *Te'vîlât*'tan da faydalanılmıştır.

Nübüvvet, İslâm inancının üç ana esaslarından biri olup usûl-i selâse içinde yer alır ve ilâhiyyât, nübüvvet ve sem'îyyât başlıkları altında incelenir. Aynı zamanda, akaid ve kelâm kitaplarının temel bölümlerinden biridir. Peygamberlik kurumu, tarih boyunca hem İslâm toplumu içinden hem de dışından çeşitli itiraz ve eleştirilere maruz kalmıştır. Bu durum karşısında kelâm âlimleri, nübüvvet inancını temellendirmeye ve öne sürölen itirazlara cevap vermeye çalışmışlardır.¹ Onların, peygamberlik kurumu ve peygamberlerin nitelikleri üzerinde durmalarının temel nedeni, nübüvvetin dindeki yerini vurgulamak ve peygamberlerin Allah ile insanlar nezdindeki konumunu belirlemektir.²

¹ Faruk Sancar, *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî Örneği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 162.

² Selim Özarslan, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 110.

Mâtürîdî döneminde nübüvvetin tartışılmasının temel nedenlerinden biri, İbnü'r-Râvendî³ (ö. 298/910) ve Ebû Îsâ Verrâk'a⁴ (ö. 247/861) atfedilen, nübüvvet karşıtı görüşler içeren *Kitâbü'z-Zümürriid* adlı eserin varlığı olabilir. Bu eserin yazarı, peygamberlerin mucizelerini reddetmiş ve Kur'ân'da çelişkiler bulunduğunu iddia etmiştir. Mâtürîdî, her ne kadar İbnü'r-Râvendî'nin nübüvveti inkâr eden biri değil, aksine ispat etmeye çalışan biri olduğunu kabul edip bu noktada ondan alıntılar yapmış olsa da bu konuda farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁵ Mâtürîdî, nübüvveti inkâr edenin Verrâk olduğunu belirterek ona yönelik eleştirilerde bulunur.⁶ Sonuç olarak Mâtürîdî, Verrâk ve İbnü'r-Râvendî ekseninde gelişen nübüvvet merkezli tartışmaların içinde yer almaktadır.

Mâtürîdî'nin nübüvvet görüşünün ele alındığı bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin hayatı ve nübüvvetle ilgili kavramlar işlenmiştir. Mâtürîdî'nin düşüncelerinin hangi ortamda şekillendiğini anlayabilmek için doğduğu yer ve yetiştiği ortam, dönemin âlimlerinden ilim tahsil ettiği hocaları, fikirlerini geliştirip sistemleştiren talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde, nebî, resul ve nübüvvet kavramlarının sözlük ve terim anlamlarıyla bu kavramların Kur'ân'ı Kerim'de hangi anlamlarda kullanıldığı ve İmâm Mâtürîdî'nin bu kavramlara yüklediği anlamlar, âyetler üzerinden açıklanmış; vahiy ve mucizenin peygamberlik makamıyla olan ilişkisine değinilmiştir.

İkinci bölümde Mâtürîdî'nin nübüvvetin ispatı ve nübüvveti olan ihtiyacı nasıl gerekçelendirdiği belirtilmiştir. Nübüvvetin ispatı konusunda Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde nübüvvet münkirlerini ve görüşlerinin tutarsızlığını ele aldıktan sonra bunları akli delillerle nasıl çürüttüğüne yer verilmiştir. Ayrıca peygamberlik ile ilgili âyetlerin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'daki tefsirinden yola çıkılarak Mâtürîdî'ye göre; nübüvveti olan ihtiyaç, nübüvvetin nitelikleri, peygamberlerin özellikleri ve sıfatları, Hz.

³ Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Yahyâ b. İshak er-Râvendî (er-Rondî, öl. 298/910), başlangıçta Mu'tezili kelâmcısıyken sonraları bu mezhepten ayrılıp ilhâd ettiği ileri sürülmüştür. Ancak Mâtürîdî *Kitâbü't-Tevhîd*'de onu nübüvveti savunanlar arasında sayarak ondan nakiller yapar. bk. İlhan Kutluer, "İbnü'r-Râvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 21/179-184.

⁴ Ebû İsa Muhammed b. Hârûn b. Muhammed (ö. 247/861) Bağdatlı Mu'tezilî âlim. Muhtelif eserleri vardır. bk. Fuat Aydın, "Ebû Îsâ Verrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/59-60.

⁵ bk. Kutluer, "İbnü'r-Râvendî", 181.

⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 5.Basım, 2013), 284.

Muhammed'in nübüvvetinin ispatı ve hatm-i nübüvvet konularındaki nakli deliller sunulmuştur.

2. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Klasik kelam kaynaklarında nübüvvetle ilgili fazla bir şey yoktur. Ancak İslâmiyet'in hızla yayılmaya başladığı Hicrî 2. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem Hz. Muhammed'in peygamberliğini hem de genel olarak peygamberlik kurumunu inkâr eden ve bu konuda çeşitli eleştirilerle gündeme gelen bazı akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷ Özellikle Ehl-i Kitap kültürünün etkisiyle ve yeni Müslüman olan halkların önceki inançlarından tamamen kopamamaları sebebiyle Müslümanların peygamberlik anlayışlarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. İslâm'la bağdaşmayacak şekilde peygambere insanüstü vasıflar yüklenmiş, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin Allah'ın izniyle göstermiş olduğu mucizenin, asıl failinin Allah olduğu unutulmuş ve peygambere kutsiyet atfedilmiştir. Velâyet konusu da suistimal edilen meselelerden biri olmuş, bazı kişiler kerameti kullanarak peygamberlik iddiasında bulunmuşlardır. Bir de peygambere itaati emreden nassların anlaşılması noktasındaki aşırılık ve sert tutum peygamberi ve nübüvvet makamını amacından uzaklaştırmış ve olduğu konumdan farklı bir konuma getirmiştir. Ayrıca bu dönemde Yunan felsefesinin de etkisiyle felsefî eserler Arapçaya tercüme edilmiş ve akli düşünce ön plana çıkmıştır. Bu noktada İslâm akidesi üzerinde akli düşünceyi temsil eden İmâm Mâtürîdî'nin eserleri önem arz etmektedir. Zira Mâtürîdî, İslâmın temel inanç esaslarını vahiyle çelişmeyecek bir şekilde akli çıkarımlarla çözmeye çalışmış ve akıl ile nakli uzlaştırmıştır. Mâtürîdî, insanın akıyla hakikati bulabileceğini ancak akılı örten ve meşgul eden pek çok etken olduğu için aklın tek başına yeterli olamayacağını söylemiştir. Bu sebeple de insana bilmediğini öğreten ve iki cihanda da mutlu olmasını sağlayacak bir rehber ihtiyacı duyduğunu ifade etmiştir. İşte bu rehberler Allah tarafından gönderilen peygamberlerdir.⁸

Tarih boyunca Tanrı'nın varlığını kabul ettiği hâlde peygamberliği reddeden bireyler ve gruplar olmuştur. İslam düşüncesinde kelâmcılar, özellikle Sümeniyye⁹ ve

⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/281.

⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 280.

⁹ Ahmet Güç, "Sümeniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/132-133.

Berâhime¹⁰ adı verilen bu iki grup ile ciddi bir fikrî mücadele yürütmüştür. Ancak nübüvvet tartışmalarının geçmişte kalmış tartışmalar olduğunu ileri sürmek doğru değildir. Günümüzde nübüvveti reddeden deizm¹¹ ve ateizm¹² gibi bazı felsefi akımların varlığı nübüvvet meselesinin güncelliğini koruduğunu göstermektedir.

Bu araştırma Ehl-i Sünnet kelâm mezheplerinden biri olan Mâtürîdîlik mezhebinin kurucusu Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin nübüvvet görüşünün tespitini amaçlamaktadır. Bu sebeple Mâtürîdî'nin düşüncelerinin hangi ortamda şekillendiğini anlayabilmek için şahsi ve ilmi hayatının incelenmesi, nübüvvetin ispatı ve nübüvvete olan gereksinim konularında kimlere ve hangi gruplara eleştirilerde bulunup reddiyeler yazmış olduğunun belirlenmesi hedeflenmektedir.

3. Araştırmaya Dair Literatür

Çalışmamızı metin inceleme ve veri analiz yöntemiyle hazırladık. Literatür taramasıyla elde ettiğimiz verileri bir araya getirerek yorumlamaya hazır hale getirdik. Mâtürîdî'nin nübüvvet görüşünü sunduğumuz bu çalışmanın temel kaynaklarını, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eseri başta olmak üzere, günümüze ulaşan eserleri ve Mâtürîdî kelâmına dair klasik eserler oluşturmaktadır. Bunların haricinde çağdaş kelam kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Kitâbü't-Tevhîd, Mâtürîdî'nin kelâmi görüşlerinin yer aldığı önemli eserlerinden biri olup Mâtürîdîliğin inanç sisteminin temel kaynağıdır. Ayrıca Mu'tezile ve diğer İslâmi fırkalar, dinler ve felsefi görüşler için en eski kaynaklardandır. Eserin bilinen tek nüshası Cambridge Üniversitesi'ndedir. Fethullah Huleyf tarafından uzun bir girişle yayınlanmış; basımı ofset yoluyla tekrarlanmış ve Kahire'de fotokopiyle çoğaltılmıştır.¹³ Eserin ikinci tahkiki Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi tarafından yapıp TDV tarafından Ankara'da yayınlanmıştır. Bekir Topaloğlu ikinci tahkikli metni Türkçe'ye çevirmiştir.¹⁴ Çalışmamızda bu çeviri esas alınmıştır.

¹⁰ Orhan Şener Koloğlu, "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 159-193; Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 138.

¹¹ bk. Hüsameddin Erdem, "Deizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/109-111.

¹² bk. Kenan Gürsoy, "İlhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/96-98.

¹³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 26.

¹⁴ Sönmez Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* (Ankara: OTTO Yayınları, 3. Basım, 2011), 27.

Mâtürîdî'nin görüşlerini belirlemede yararlandığımız temel kaynaklardan bir diğeri onun *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Bu eser, Topaloğlu'nun girişimleriyle Yûsuf Şevki Yavuz'un editörlüğünde tercüme edilmeye başlanmış ve 2015 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Topaloğlu'nun vefatının ardından, diğer ciltler farklı mütercimler tarafından çevrilerek tercüme süreci devam etmiştir. Günümüzde çeviri tamamlanmış olup son cildi indeks olmak üzere toplam 18 cilt hâlinde yayımlanmıştır.¹⁵ Çalışmamızda, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın tercümesi esas alınmıştır.

Mâtürîdî'nin itikadi görüşlerini iyi bilen ve Maturidiyye mezhebinin yayılmasını sağlayan Nesefî'nin *Tebziratü'l-Edille* adlı eseri *Kitâbü't Tevhîd'in* anlaşılması zor yerlerini açıklaması hasebiyle Mâtürîdî'den sonra mezhebin temel kaynağı olmuştur.¹⁶ Özellikle Mâtürîdî'nin hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi verilirken ve eserleri sıralanırken bu kaynağa müracaat edilmiştir.

Konuyla ilgili kavramların sözlük ve terim anlamlarının tespitinde İbn Manzûr'un *Lisanü'l-Arab*¹⁷, Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*¹⁸ ve Seyyid Şerif Cürcânî'nin *Kitâbü't-Târifât*¹⁹ adlı eserleri kullanılmıştır.

Araştırmamızda bu konuda daha önce yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerine de başvurulmuştur. Mâtürîdî'de nübüvvet anlayışı konusunda bir doçentlik,²⁰ iki doktora²¹ ve üç yüksek lisans tezi²² hazırlanmıştır. Kemal Işık'ın 1980 yılında hazırladığı *Mâtürîdî'nin İnanç Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı* adlı doçentlik tezi bu konuda yazılan ilk tez olup son bölümü, Mâtürîdî'nin nübüvvet anlayışına ayrılmıştır. 1997 yılında Mustafa Can tarafından *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı* adlı doktora tezi hazırlanmıştır. Mâtürîdî'de

¹⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu vd., (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 18 Cilt.

¹⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 25.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab* (Kahire: Matbaatü's-selefiyye, 1247/1831).

¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*: Kur'an Kavramları Sözlüğü çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012).

¹⁹ Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbü't-Târifât* (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü), çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997).

²⁰ Kemal Işık, *Mâtürîdî'nin İnanç Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı* (Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980).

²¹ Mustafa Can, *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997); Kalmahan Erjan, *İmâm Mâtürîdî'de Peygamberlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003).

²² Abdurrahim Tabak, *İmâm Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Kenan Gilgil, *İmâm Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Ahmet Özlemiş, *İmâm Mâtürîdî'de Nübüvvetin İspatının Kelâmi Delilleri* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

peygamberlik anlayışına dair bir diğer doktora tezi, Kalmahan Erjan tarafından 2003 yılında hazırlanan *İmâm-ı Mâtürîdî'de Peygamberlik* adlı çalışmadır. Mâtürîdî'de nübüvvet anlayışı konulu yüksek lisans tezleri; 2006 yılında Abdürrahim Tabak, 2008 yılında Kenan Gilgil ve 2022 yılında Ahmet Özlemiş tarafından hazırlanmıştır. Mevcut tezlerde mucize kavramı ele alınmış; ancak velayet, keramet ve sihir konularına ya hiç değinilmemiş ya da yüzeysel bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmada ise Mâtürîdî'nin velayet, keramet ve sihir konularına ilişkin görüşleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte çalışmamız, diğer tezlerden farklı olarak, İmâm Mâtürîdî'nin nebî ve resul kavramlarına yüklediği anlamları müstakil bir başlık altında incelemektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Matüridi'nin görüşlerinin akademik ve detaylı bir şekilde ele alınması, eserlerinin titizlikle analiz edilmesini gerektirir. Bu bağlamda, sistematik ve metodolojik bir yaklaşım benimsemek önemlidir. Bu çalışmada içerik analiz yöntemi kullanılarak Matüridi'nin nübüvvet anlayışı tespit edilmeye çalışılmıştır. Matüridi'nin görüşleri aktarılırken betimleyici bir yöntem kullanılmış ve görüşleri olduğu gibi aktarılmıştır. Zira araştırmadaki amaç; görüşlerin doğruluğunu veya yanlışlığını tartışmak değil, onları nesnel bir şekilde sunmaktır.

Çalışmada yer alan Arapça özel isimlerin ve kelâm terimlerinin yazımında, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin imla kuralları esas alınmıştır. Türkçe kelime ve kavramların imlasında Türk Dil Kurumu'nun resmi internet sitesinden,²³ dipnot gösteriminde ise İSNAD Atıf Sistemi'nden istifade edilmiştir.²⁴

²³ bk. <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)

²⁴ bk. <http://www.isnadsistemi.org.tr> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)

BİRİNCİ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN HAYATI VE NÜBÜVVETLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. İmâm Mâtürîdî'nin Hayatı

1.1.1. Hayatı

Asıl adı Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mansûr²⁵ olup en çok Ebû Mansûr lakabıyla anılmıştır. Ebû Mansûr (Mansûr'un babası) künyesinin, erkek çocuğu olduğu için verildiği düşünülse de kaynaklarda böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Bizzat kendisinde Ebû Mansûr künyesinin örfte, oğlu olmayan bir kimseye erkek çocuğu olma arzusuyla verildiğini söylemiştir. Ancak erkek çocuğu olduğunu belirtmemiştir. Bununla beraber İmâmın soyundan gelen iki kişinin de Mâtürîdî'nin kızının torunları olduğu bilgisi geçmektedir.²⁶

Mâtürîdî, Özbekistan'ın Semerkant şehrinde doğduğu için Semerkandî denilir. Ayrıca Semerkant'ın bir mahallesi olan Mâtürîd'e binaen de Mâtürîdî olarak bilinir.²⁷ Mâtürîdî mezhebine mensup olanlar İmâm Mâtürîdî için imâmü'l-hüdâ (hidâyet önderi), alemü'l hüda (hidâyet meşalesi), imâmü'l-mütekellimîn (kelâmcıların lideri), reîsü ehli's-sünne (Ehl-i sünnet'in reisi) gibi lakaplar kullanmışlardır.²⁸ Bu lakapların verilmesi mensuplarının Mâtürîdî'ye olan sevgisinden ve İslâm'ın ana konularını Müslümanlar arasında yerleştirmesinden kaynaklanır.²⁹ Zira Mâtürîdî, İslâm akîdesi ve Kelam'ı üzerinde aklî düşüncüyü ön plana çıkaran ve İslâm âleminin daha çok Doğu bölgelerine hâkim olan Mâtürîdîye mektebinin kurucusudur.³⁰

Mâtürîdî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur.³¹ Bekir Topaloğlu (ö. 2016), Mâtürîdî'nin doğum tarihini belirlemenin ancak hocalarının vefat tarihiyle mümkün olabileceğini düşünmektedir.³² Zâhid Kevserî (ö. 1879-1952) Mâtürîdî'nin hocalarından Muhammed b. Mukatil er-Râzî'nin 248/862'de vefat ettiğini, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî (1848-1886) de Yahya el-Belhî'nin 268/881'de vefat

²⁵ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 24.

²⁶ Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008), 36.

²⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 17.

²⁸ İbn Kutluboğa, *Tacü't-Terâcim fî tabakâtî'l-Hanefiyye* (Şam: Daru'l-Erkam, 1992), 201-202.

²⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 17.

³⁰ Işık, *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, 5.

³¹ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 24. ; Işık, *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, 9.

³² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 20.

ettiğini kaydeder.³³ Hocası Muhammed b. Mukâtil el-Râzî'nin vefat tarihi olan 248/862 yılı esas alındığında Mâtürîdî'nin 238/852 yılında doğmuş olabileceği ve bu bilgiye göre onun yaklaşık yüz yıl yaşadığı söylenebilir.³⁴ Ancak Kemal Işık' göre bütün tarihçiler onun 944 yılında vefat ettiği konusunda görüş birliği içinde oldukları için bu bilgi kesin bir bilgi değildir.³⁵ Kaynaklarda Mâtürîdî'nin hayatı hakkında yeterince bilgi olmadığı açıktır. Kesin olmamakla beraber Mâtürîdî'nin miladi 852-863 yılları arasında doğduğu söylenir. İmâm Eş'âri'nin miladi 873-74 yılında doğduğu düşünülünce, Mâtürîdî'nin ondan 20 yılı aşkın bir süre önce doğması gerekir. İkisi de aynı dönemde yaşamış ve Ehl-i Sünnet akidesini savunmuşlardır. Ancak Eş'âri'nin kırk yıl kadar Mutezile'nin görüşlerini savunduğu göz önüne alınınca Mâtürîdî'nin yarım asır daha erken doğduğu ve Ehl-i Sünnet'i savunan ilk kişi olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Ehl-i Sünnet'in Müslümanlar arasında yayılması için de büyük çaba göstermiştir.³⁶

İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe'nin küçük akaid risâlelerinde ele aldığı inanç konularını iyi bilen Mâtürîdî, Hanefî inanç sistemini akaid düzeyinden kelâm aşamasına taşıyan kişi olmuştur. Mâtürîdî, bu inanç esaslarını ve onlara bağlı meseleleri aklî ve naklî delillerle temellendirmeye çalışmıştır. Mâverâünnehir'de Hanefî inanç anlayışını kelâm açısından sistemleştiren Mâtürîdî, bu sayede Ehl-i Sünnet'in önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir.³⁷

Mâtürîdî'nin İslâm dünyasındaki bu önemli konumuna rağmen kaynaklarda kendisinin, babasının ve dedesinin isminden başka bir bilgi bulunmamaktadır.³⁸ Mâtürîdî'nin kendisinin ve babasının isminin Muhammed, dedesinin isminin de Mahmut olduğu geçmektedir.³⁹ Mâtürîdî'nin soyu hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte Türk olma ihtimali yüksektir.⁴⁰ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (ö. 562/1166) ve Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791'nin naklettiğine göre *Kitâbü't-Tevhîd*'deki isnadsız bir kayıttan soyunun Ebû

³³ Zâhid Kevserî, *Ebû Hanîfe'ye ait el-Âlim ve'l-müte'allim mukaddimesi*, 7; Leknevî, *Fevaidu'l-Behiyye*, 221.

³⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 20; Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2015), 13.

³⁵ Işık, Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı, 9.

³⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 20.

³⁷ Can, *Mâtürîdî'de Nübüvvet*, 17.

³⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 18.

³⁹ Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 36.

⁴⁰ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 3.Basım, 24; Ahmet Vehbi Ecer, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî* (İstanbul: Yesevi Yayınları, 2007), 32.

Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'ye dayandığı söylenir.⁴¹ Ancak bu bilgi Topaloğlu'na göre; doğru değildir. Zira Zebîdî, "Ensârî" nisbesini, Mâtürîdî'nin soyu için değil onu yüceltmek için kullanmıştır. Çünkü İmâm Mâtürîdî, İslâm dininin aslî ve fer'î hükümlerini açıklayarak dine büyük hizmet etmiştir.⁴² Topaloğlu'na göre; Mâtürîdî'nin Arap asıllı olduğunu belirten tek kaynak *Kitâbü't-Tevhîd*'de geçen isnatsız bilgidir. Mâtürîdî'nin anlaşılması zor ve kapalı ifadeler kullanması, kitabında dil bilgisi hatalarının ve anlatım bozukluklarının bulunması onun Arap asıllı olmadığını gösterir. Bu konuda Bekir Topaloğlu, *Kitâbü't-Tevhîd*'in neşredilip Türkçe'ye tercüme edildiğinde Mâtürîdî'nin Arap asıllı olmadığının kesin olarak ortaya çıktığını söyler. Topaloğlu'na göre, Mâtürîdî'nin engin bilgisine rağmen açıklama yaparken kullandığı ifade tarzının ve cümlelerin Türkçe dil yapısına benzerliği, Arap asıllı oluşunu imkânsız hale getirmiş ve Türk olma ihtimalini kuvvetlendirmiştir.⁴³ Semerkant ve çevresinde çoğunlukla Türklerin yaşadığı da düşünüldüğü zaman bu iddiaların doğruluk payı yükselmektedir.⁴⁴ Sönmez Kutlu; Mâtürîdî'nin Arap olmadığına dair bazı deliller sunar. Ona göre Mâtürîdî'nin yaşadığı yerlerde yazılan eserlerde böyle bir bilgiye rastlanmaması ve Semerkant'ta çoğunlukla Türklerin yaşaması Arap olmadığını gösterebilir. Ayrıca mensupları tarafından Arap olduğuna dair bir övgünün bulunmayışı onun Arap olmadığının kanıtı olabilir. Çünkü aynı dönemde yaşayan İmâm Eş'ârî'nin Arap olduğuna dair övgüler vardır. Kutlu, onun soyunu Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'ye dayandıranların gerçekten Arap olduğu için değil, onu yüceltmek için böyle söylediklerini ifade eder. Bir de Mâtürîdî'nin eserlerinin ifade bozuklukları ve dil bilgisi hataları içermesi ve eserlerindeki cümle yapılarının Türkçe cümle yapısına benzemesi onun Türk olabileceğini gösterir.⁴⁵ Eserlerindeki cümle yapısı incelendiğinde, özellikle bazı fiillerin bağlaç kullanımı açısından Arapça dilbilgisine aykırı olduğu, ancak Türkçeye uygun düştüğü görülmektedir.⁴⁶ Ayrıca Kur'ân'da dillerin ve renklerin farklı yaratıldığı⁴⁷ ayetini

⁴¹ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Beyrut, 1400/1980), 498; Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfî's-sâde* (Beyrut: Darû İhya-i't-Türasi'l Arabî, ts.), 2/5.

⁴² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 18.

⁴³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 19.

⁴⁴ Neseî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 1/258; Şükrü Özen, "Mâtürîdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/146.

⁴⁵ Sönmez Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâtürîdî", *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/15 (Ocak-Nisan 2003), 6.

⁴⁶ Şükrü Özen, "Mâtürîdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/146.

⁴⁷ er-Rûm 30/22.

yorumlarken Arapça, Farsça, Nabatça ile beraber Türkçe'yi de örnek vermesi⁴⁸ Türk olabileceğini gösterir.

Eserlerinde yer alan Farsça ifadeler ise Semerkant'ta ilim ve kültür dili olarak Farsçanın kullanılmasının bir yansımasıdır. O dönemde, Maverâünnehir bölgesinde Türkçenin yanı sıra Arapça ve özellikle Farsça yaygın olarak kullanılıyordu. Çünkü bu bölgede Türk, Arap ve Fars topluluklarının bir arada yaşadığı bilinmektedir. Farsçanın yaygın kullanımının en önemli kanıtlarından biri ise Farsça ifadelerle dair fetva kitaplarının kaleme alınmış olmasıdır.⁴⁹

Mâtürîdî; kelam, fıkıh, tefsir gibi pek çok alanda önemli eserler yazmış ve Mâtürîdîlik adıyla sistematik bir kelam ekolü oluşturmuştur. Buna rağmen kaynaklarda hayatına dair bilgilere yer verilmeyip ihmal edilmiştir. Mâtürîdî ile ilgili yapılan araştırmalarda bu duruma sebep olarak farklı görüşler ileri sürülsede ihmal edilişi tam olarak aydınlatılamamıştır. Kutlu'ya göre; eserlerinin anlaşılmasının güçlüğü ve felsefi ve kelami eserler oluşu ihmal edilme sebebi olabilir. Ayrıca Mâtürîdî'nin ilim, kültür ve hilafet merkezi Bağdat'a uzak bir yer olan Semerkant'ta yaşamış olması ve Mutezile'ye benzer olarak akla başvurma ihmal edilme sebepleri olarak gösterilebilir. Eş'ârilerin; Mâlikîler, Şafîiler ve iktidar tarafından desteklenmesi ve resmi eğitim kurumlarında okutulup Nizamiye medreseleri yoluyla dünyanın her yerine gönderilecek öğrenciler yetiştirmesine karşılık Mâtürîdîliğin sadece Hanefî çevrelerce desteklenmesi ve bu imkânlardan yoksun olmaları da ihmal edilme sebepleri arasındadır. Ancak Kutlu, *Kitâbü't-Tevhîd*'in ve *Tev'îlât*'ın ortaya çıkmasıyla beraber bu konuda sevindirici çalışmalar yapıldığını belirtmiştir. Çünkü bu zamana kadar Mâtürîdî ile ilgili bilgilerin, makâlât ve biyografik eserlerden alındığını bugün ise Hanefî- Mâtürîdî çevrelere ait yazma eserlere başvurulduğunu belirtir. Kutlu, bu eserlerde aslında İmâm'ın görüşlerinin ihmal edilmediğini, onun görüşlerine müracaat edildiğini ve otorite olarak kabul edildiğini açıklar. Ancak yine de İmâm Eş'ârî ile karşılaştırıldığında ihmal edildiğini söyler. Yeni bilgiler ve gün yüzüne çıkarılan eserler bu ihmalin en azından Hanefî çevrelerde kasıtlı olarak yapılmadığını gösterir.⁵⁰

Mâverâünnehir ve Horasan bölgelerinde 892-1005 yılları arasında hüküm süren Sâmânîler Devleti, ilmî çalışmalara ve âlimlere verdikleri büyük destekle İslam tarihinde

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 11/203.

⁴⁹ Fahreddin Hasan b. Mansûr el-Özkendî Kâdîhan, *Fetevâ Kâdîhan fî mezhebi'l-İ'mami'i-A'zam Ebî Hanîfe*, nşr. Salim Mustafa el-Bedrî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2009), 3/425.

⁵⁰ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 57-58.

önemli bir konuma sahiptir. Yöneticiler İran kökenli olsa da, halkın büyük çoğunluğunun Türklerden oluşması ve ordu ve yönetimde Türk unsurlarının giderek artması nedeniyle, Samanoğulları Devleti zamanla bir Türk devleti niteliği kazanmıştır.⁵¹

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Sâmânîoğulları'nın Maverâünnehir bölgesine hâkim oldukları bir dönemde yaşamıştır.⁵² Mâverâünnehir, Orta Asya'da Seyhun ve Ceyhun Nehirleri arasında yer alan bölgedir. Türklerin İslamiyet'le ilk kez tanıştıkları coğrafya olarak bilinir. Buhara, Semerkant, Tirmiz, Nesef, Fergana ve Taşkent gibi şehirleri barındıran bu bölge, zamanla önemli bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir.⁵³ Mâverâünnehir bölgesinde ağırlıklı olarak Orta Asya Türkleri yaşamakla birlikte, İran kökenli Soğdlular ve Araplar da burada varlık göstermekteydi. O dönemde Türklerin kabile düzeni içinde yaşadığı ve bir kısmının hâlâ göçebe hayatını sürdürdüğü bilinmektedir. Bölgenin elverişli iklim koşullarının yanı sıra, yöneticilerinin adil ve dirayetli olduğu, ilme ve âlimlere büyük önem verdikleri aktarılmaktadır. Bu sayede özellikle Hanefî geleneğine bağlı birçok âlim burada yetişmiştir.⁵⁴

Semerkant, Mâverâünnehir'in en önemli şehirlerinden biri olup, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan büyük bir değere sahiptir. Şehrin Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte, İslam dünyasının dört bir yanından tüccarlar, âlimler ve dindar kişiler buraya akın etmiştir. Özellikle Çin, İran ve Türk topraklarından gelen tüccarlar başta olmak üzere, dünyanın farklı bölgelerinden gelen kişiler burada ticaret yapmışlardır. Bu durum, Semerkant'ı farklı din ve kültürlerin bir araya geldiği, zengin bir etkileşim ortamına sahip bir şehir hâline getirmiştir.⁵⁵

Sâmânîler döneminde Semerkant, ilim ve kültür alanında en parlak dönemlerinden birini yaşamış, çeşitli ilim dallarında ün kazanan büyük âlimler ve düşünürler yetiştiren önemli bir merkez hâline gelmiştir.⁵⁶ Semerkant'ta yetişen önemli âlimler arasında ünlü muhaddis Dârîmî (ö. 255/869), fakih ve muhaddis İbn Hibbân (ö. 354/965), Ebû'l-Leys

⁵¹ C. Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1964), 154.

⁵² Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Hayatı", *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2015), 13.

⁵³ Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Daru's-sadîr, 1977), 5/45-46; Osman Gazi Özgüdenli, "Maveraünnehir" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 8/177-179; Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 23.

⁵⁴ Ebu'l-Kasım el-Hasan el-Gâlî, *Ebû Mansûr Mâtürîdî Hayâtühu ve A'râühu'l-keîmiyye* (Tunus: 1989), 31-32.

⁵⁵ Osman Aydın, "İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri", *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 571, 578.

⁵⁶ Osman Aydın, *Fethinden Sâmânîler'in Yıkılışına Kadar Semerkant Tarihi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 15.

Semerkindî (ö. 373/983) ve Mâtürîdî (ö. 333/944) bulunmaktadır.⁵⁷ Sâ mânîler döneminde Mâverâünnehir’de ilmî ve ekonomik alanlarda yaşanan bu ilerleme, bölgenin İslam medeniyetinin merkezi sayılan Mezopotamya ile yarışabilecek bir düzeye ulaşmasına katkı sağlamıştır.⁵⁸

Mâverâünnehir, Hanefî kelâmının şekillendiği bölge olarak bilinir. Hanefîler arasında kelâm yönteminin kullanılması, Ebû Bekir Ahmed b. İshak b. Sabîh el-Cüzcânî’nin (ö. 200/815) çalışmalarıyla zemin kazanmıştır. Onun öğrencisi olan ve Neccâriyye ile Mu’tezile’nin görüşlerine karşı Mesâilü’s-sıfat adlı eserini kaleme alan Ebû Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin el-İyâzî (ö. 260/874), bu geleneği devam ettirmiştir. Kelâm anlayışı, daha sonra Ebû Bekir Muhammed b. Yemân es-Semerkindî (ö. 268/881) ve Sâ mânîler döneminde kadılık yapan Kâdî Ebû Abdullah Muhammed b. Eslem el-Ezdî (ö. 268/881) tarafından sürdürülmüştür. Mâtürîdî ile devam eden bu anlayış onun çabalarıyla, Ebû Hanîfe’nin itikadî görüşlerini esas alan yeni bir kelâm ekolünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mâtürîdîliğin henüz tam anlamıyla bir ekol hâline gelmediği bu erken dönemde, Semerkant’taki Ehl-i Sünnet mensupları Cüzcâniyye ve İyâziyye olarak bilinmekteydi.⁵⁹

Mâtürîdîliğin düşünsel temelleri Ebû Hanîfe’ye dayanır, çünkü Mâtürîdî, Hanefî düşünce geleneği içinde yetişmiştir. Hem eğitim aldığı hocaları Hanefî ekolüne mensuptu hem de yetiştirdiği öğrenciler, Hanefî mezhebinin İslam anlayışını sürdüren âlimler arasındaydı.⁶⁰ Mâtürîdî’nin itikadî ve fikhî konularda çoğunlukla Ebû Hanîfe’nin görüşlerini doğru kabul ettiği ve onu bir otorite olarak gördüğü eserlerinden de anlaşılmaktadır.⁶¹ Hanefî mezhebine bağlılığı eserlerindeki “bizim fakihlerimiz”,⁶² “bizim mezhebin âlimleri”⁶³ ve “Hanefî âlimlerimiz”⁶⁴ gibi ifadelerden de anlaşılmaktadır. Ayrıca bazen Ebû Hanîfe’nin öğrencileri olan İmâm Yûsuf ve İmâm Muhammed’din görüşlerini de belirtmiştir.⁶⁵

⁵⁷ Osman Aydın, “Semerkant”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/483.

⁵⁸ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 25.

⁵⁹ Alâeddin el-Üsmendî, *Lübâbü’l-kelâm*, trc. M. Sait Özervarlı, “Üsmendî Öncesi Mâveraünnehir Hanefî Kelâm Çevresi ve Mâtürîdîlik” (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 19.

⁶⁰ İsmail Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtürîdî’nin Katkısı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 402.

⁶¹ Bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 1/223, 2/21, 5/303-304, 6/172-173, 8/419, 9/166.

⁶² Bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 3/109.

⁶³ Bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 3/110.

⁶⁴ Bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 6/172, 10/111, 14/319.

⁶⁵ Bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 9/401, 14/310.

Mâtürîdî'nin 333/944 yılında Semerkand'da vefat ettiği konusunda ittifak vardır.⁶⁶ Semerkand'ın Çakardize Mahallesi'nde bulunan ulema kabristanlığına defnedilmiştir.⁶⁷ Onun öğrencilerinden olup uzun süre Semerkant kadılığı yapan Ebû'l-Kasım el-Hakîm es-Semerkandî (ö. 342/953), İmâm'ın mezar taşına şunları yazdırmıştır:

“Burası her bir nefesiyle ilim tahsil eden, bütün gücünü ilmin neşri ve öğretimi yolunda tüketen, din yolundaki eserleri övülen ve ömrünün meyveleri devşirilen kişinin kabridir.”⁶⁸

1.1.2. Hocaları

Mâtürîdî'nin hocaları, nerede eğitim gördüğü, kimlerden etkilendiği ve ilim için nerelere seyahatte bulunduğu konusundaki bilgiler sınırlı olup özet birkaç cümleden ibarettir. Bununla birlikte yapılan araştırmalar sonucunda Ebû Hanîfe'nin yolundan gittiği görülür. Ebû Hanîfe'ye nispet edilen *Fıkhu'l-Ekber*, *Fıkhu'l-Ebsat*, *Kitâbu'r-Red ale'l-Kaderiyye*, *Risâletü Ebî Hanîfe ilâ Osman el-Bettî* gibi eserleri okuyup bu eserlerdeki konular üzerinde derinleşerek kelami bir sistem kurduğu muhakkaktır.⁶⁹

Mâtürîdî, Hanefî mezhebinin üçüncü kuşak âlimlerinden olup birçok hocadan eğitim almakla birlikte asıl öğrenimini yirmili yaşlarda hocası Ebû Bekir Ahmed el-Cûzcânî ile beraber ulema reisliğine yükselen ve Dârü'l-Cûzcâniyye'de ders veren Ebû Nasr el-İyâzî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?])'den almıştır.⁷⁰ Mâtürîdî, Semerkant'ta bulunan Dârü'l-Cûzcâniyye adındaki eğitim merkezinde ilim tahsil etmiştir. Dârü'l-Cûzcâniyye'nin başında hocası Ebû Nasr el-İyâzî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?]) vardı. Hocasından sonra eğitim merkezinin başına geçmiştir. Hocaları; Ebû Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin el-İyâzî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?]), Ebû Bekir Ahmed b. İshak b. Sâlih el-Cûzcânî (ö. III/IX. yy.), Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 268/888) ve Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862)'dir.⁷¹ Mâtürîdî'nin hocaları da Ebû

⁶⁶ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa'ade ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtı'l-ulûm*, nşr. Kâmil Bekrî-Abdülvehhab Ebû'n-Nûr (Kahire: Dârü'kütübî'l-hadis, 1968), 1/596; İbn Kutluboğa, *Tacü't-Teracim*, 31; Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 24; Işık, Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı, 9.

⁶⁷ Taşköprüzade, *Mevzuatu'l-Ulum*, 1/596; İbn Kutluboğa, *Tacü't-Teracim*, 31; Ramazan Biçer, *Akıl ve İrade Kapısı İmâm Mâtürîdî* (İstanbul: Erdem Yayınları, 2018), 16.

⁶⁸ Neseî, *Tebîratü'l-Edille*, nşr. Hüseyin Atay (İstanbul: DİB Yayınları, 1993), 1/258; Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/147.

⁶⁹ Sıddık Korkmaz, “İmâm Ebû Mansûr el- Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/10 (Mayıs-Ağustos 2001), 99.

⁷⁰ Şükrü Özen, “Mâtürîdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/146; Yusuf Şevki Yavuz, “Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı”, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2015), 1/14.

⁷¹ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 25.

Hanife'nin öğrencilerinden İmâm Muhammed ve İmâm Ebû Yûsuf'dan ders alan Süleyman el-Cûzcânî'nin öğrencileridir.⁷² Hocalarının görüşleri, İmâm Ebû Hanife'nin görüşlerine dayanmaktadır. Bu hocaların önemli eserleri bulunmakla birlikte çoğunluğu günümüze kadar ulaşamamıştır. Ayrıca Mâtürîdî'nin Semerkant dışına çıktığı tam olarak bilinmese de eserlerinden diğer mezhepleri de çok iyi bildiği anlaşılmıştır. Bu da gösteriyor ki bu bilgileri ya hocalarından almıştır ya da Semerkant çevresiyle yetinmemiştir.⁷³

Mâtürîdî'nin hocaları usul ve fîrûu, tevhid ilmi ve mezhepleri gibi alanlarda uzmanlık yapmışlardır. Mâtürîdî aklî ve naklî ilimlerde eğitim görmüş, bu ilimleri iyice öğrendikten sonra tefsir, fıkıh usulü ve kelam alanlarında öncü bir âlim olmuş ve yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. Mâtürîdî hocalarının görüşlerini hem sözlü hem de yazılı olarak öğrencilerine aktarmış ve aynı zamanda bunları geliştirip sistematik hale getirmiştir. Böylelikle Mâtürîdî aklî ve naklî delilere aykırı olan düşünceleri ayıklamış ve kendi akidesini oluşturmuştur. Mâtürîdî fıkıh ve kelam alanlarında fikir alışverişinde bulunmak ve ilmini arttırmak için çeşitli seyahatlerde bulunmuştur. Bu seyahatler sayesinde mezhebin adı duyulmuş ve kendisiyle bir tutulmuştur. Ayrıca “Mâtürîdîyye” ismi Ebû Hanife'nin akaid yöntemini benimseyip fıkhi görüşlerini kabul edenlere has kılınmıştır. Böylelikle Mâtürîdî, Ebû Hanîfe ekolünün lideri ve Ehl-i Sünnet Müslümanlarının imâmı olmuştur.⁷⁴

(İ) Ebû Bekîr el-Cûzcânî (ö. III/IX. yy.): el-Cûzcânî, Semerkand âlimlerinden olup asıl adı Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Cûzcânî el-Bağdâdî (ö. III/IV. yy.)'dir.⁷⁵ Nisbesinden Cûzcânî olduğu anlaşılır. Ancak hocası Ebû Süleyman el-Cûzcânî (ö. 200/816 [?]), ömrünün son demlerinde Bağdat'ta bulunduğu için Ebû Bekîr el-Cûzcânî de Bağdat'a gidip buraya yerleşmiş ve Bağdâdî diye anılmıştır. Cûzcânî'nin özellikle fıkıh ve kelam ilminde yükseldiği rivâyet edilir. Ebû Nasr el-İyâzî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?]) ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), Cûzcânî'nin en çok bilinen öğrencileridir. *el-Fark ve't-Temyîz*, *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Kitâbü't-Tevbe* bilinen bazı eserleridir.⁷⁶

⁷² Ragıb İmâmoğlu, *İmâm Ebû Mansur el-Maturidi ve Te'vilat'ul-Kur'an'daki Tefsir Metodu* (Ankara: Diyanet Yayınları, 1991), 16.

⁷³ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 25.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 23-24.

⁷⁵ Neseî, *Tebîratü'l-Edille*, 1/258.

⁷⁶ Metin Yurdagür, “Ebû Bekir Cûzcânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/97.

(ii) **Ebû Nasr el-İyâzî (ö. 275/888 civarı):** Asıl adı Ebû Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin es-Semerkindî el-İyâzî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?])’dir.⁷⁷ Soyunun Sa’d b. Ubâde’ye dayandığı nakledilir. Mâtürîdî’nin hem hocası hem ders arkadaşı olup İyâzî ve Mâtürîdî’nin, Ebû Bekîr el-Cûzcânî (ö. III/IX. yy.)’den ders aldığı aktarılır. Ebû Bekîr Ahmed el-Cûzcânî (ö. III/IX. yy.)’nin de Ebû Süleyman Mûsâ b. Süleyman el-Cûzcânî (ö. 200/816 [?])’nin öğrencisidir. Süleyman el-Cûzcânî’nin ise Ebû Hanîfe Nu’mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767)’ın meşhur öğrencileri Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî (ö. 182/798) ve Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)’den ders aldığı söylenir. İtikadi konularda akıl ve nakil arasında bir denge kurduğu Ebû Hanife’nin izinden giderek Mu’tezile’yi ve bid’at fırkaları reddedip, âyetleri onların görüşlerini çürütecek şekilde yorumladığı anlatılır. Böylece İyâzî, Mâtürîdî düşünce geleneğinin oluşumunda öncülük yapmıştır. Mâtürîdî yaşça hocasından küçük olmasına rağmen hocasından her daim saygı görmüştür.⁷⁸ İyâzî’nin itikatta ve fıkıhta Hanefî mezhebine bağlı olup Mutezile ve Neccariyye gibi Ehli Sünnet dışı fırkalarla mücadele ettiği ve Allah’ın sıfatları hakkında *Mes’eletü’s-sıfat* adında bir eseri olduğu belirtilir.⁷⁹ Neseî, İyâzî’nin Mâtürîdî gelmeden derse başlamadığını ve ilmi karşısında hayranlık duyduğunu söyler. Yirmili yaşlarda ders vermeye başlamıştır. Kelam ve fıkıh alanlarında kırk kadar öğrenci yetiştirmiş ve bulunduğu yerde İslâm dininin yayılması için büyük çaba sarf etmiştir. Bu uğurda pek çok savaşa katılmış ve Türkistan’da şehit olmuştur.⁸⁰

(iii) **Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862):** Râzî (ö. 248/862), Ebû Hanîfe Nu’mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767)’ın meşhur öğrencileri; Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve Ebû Mutî‘ el-Hakem b. Abdillâh b. Mesleme el-Belhî (ö. 199/814)’den ders almıştır. Babasından ders alıp ondan rivâyette bulunmuştur. İmâm-ı Azam Ebû Hanife’nin görüşlerini yaymıştır. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892) ve Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870)’ye ders vermiştir.⁸¹ Horasan

⁷⁷ Abdulkadir el-Kureşî, *el-Cevâhirü’l-Mudhiyye*, nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Hecer Yayınları 1979), 3/360.

⁷⁸ İlyas Üzümlü, “Ebû Nasr el-İyâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/499.

⁷⁹ Ebû’l Muîn en-Neseî, *Tebisratü’l-Edille*, nşr. Claude Salamê (Dımaşk, 1990), 1/356-357; Leknevî, *Fevaidü’l-Behiyye*, 23.

⁸⁰ Neseî, *Tebisratü’l-Edille*, 1/356-357.

⁸¹ Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 46; Mustafa Bulut, “İmâm Mâtürîdî, Hocaları ve Öğrencileri”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2/4 (Temmuz-Aralık 2009), 142.

fakihlerinin öncülerinden biri olup⁸², Re'y ekolünü savunmuş⁸³ ve Re'y şehrinde kadılık yapmıştır.⁸⁴

(iv) Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 268/888): Asıl isminin Nusayr değil ‘Nasr’ olduğu söylenir.⁸⁵ Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 268/888), Ebû Süleyman Mûsâ b. Süleyman el-Cûzcânî (ö. 200/816 [?]), Ebû Mutî‘ el-Hakem b. Abdillâh b. Mesleme el-Belhî (ö. 199/814)’den ve Ebü’l-Leys İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî (ö. 373/983)’den ders almıştır.⁸⁶ Hanefi fikhında ve kelimada uzmanlaştığı söylenir. İmâm Mâtürîdî’nin Hanefi fikhını ondan öğrendiği rivâyet edilir. 268/888’de vefat etmiştir.⁸⁷

(v) Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cûzcânî (ö. 285/898): Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 285/898), Ebû Süleyman Mûsâ b. Süleyman el-Cûzcânî (ö. 200/816 [?])’nin öğrencisidir.⁸⁸ Cûzcânî de Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767)’ın meşhur öğrencileri Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa‘d el-Kûfî (ö. 182/798) ve Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)’den ders almıştır.⁸⁹ Nisâbur da kadılık yapmış ve Mâtürîdî kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁹⁰

1.1.3. Öğrencileri

Mâtürîdî’nin öğrencilerinden en çok bilinenleri; Ebû Ahmed b. Ebî Nasr Ahmed b. Abbâs el-Îyâzî (ö. 9/10. asrın başları), Ebû’l-Hasan Ali b. Said er-Rüstüğfenî (ö. 345/956) ve Abdulkerîm b. Mûsâ el-Pezdevî (ö. 390/1000) ve Ebü’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Buhârî es-Semerkindî’dir (öl. 373/983).⁹¹ Topaloğlu, Ebû’l-Kasım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hâkim es-Semerkindî (ö. 340/951)’yi de Mâtürîdî’nin öğrencilerinden sayar.⁹² Bu âlimlerden eseri yayımlanan tek kişi Ebû’l-Kasım es-Semerkindî’dir. İmâm Mâtürîdî’nin eserlerini tahsil ederek ona öğrenci olan sonraki âlimlerden Sadrü’l-İslâm Ebü’l-Yûsr Muhammed b. Muhammed b.

⁸² Osman Çetin, “Horasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/239.

⁸³ Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 46.

⁸⁴ Muhammed el-Hüseynî ez-Zebîdî, *İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn* (Beyrut-Lübnan: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 2/7.

⁸⁵ Hülya Alper, *Mâtürîdî* (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 33.

⁸⁶ Zebîdî, *İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn*, 2/7.

⁸⁷ Korkmaz, “İmâm Ebû Mansûr el- Mâtürîdî’nin Hayatı ve Eserleri”, 101.

⁸⁸ Kureşî, *el-Cevâhirü’l-Mudiyye*, 3/82.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 23.

⁹⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü’l-Mudiyye*, 3/82.

⁹¹ Can, *Mâtürîdî’de Nübüvvet*, 9.

⁹² Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 24.

el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 493/1100), Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebû Bekr es-Sâbûnî el-Buhârî (ö. 580/1184), Ebû Muhammed (Ebû'l-Hasen) Sirâcüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Ûşî (ö. 575/1179), Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Nesefî (ö. 508/1115), Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî (ö. 537/1142) ve Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310) Mâtürîdîliğin oluşmasında ve gelişmesinde ilk öğrencileri kadar faydalı olmuşlardır. Bu âlimlerden Pezdevî, Sâbûnî, Ömer en-Nesefî ve Mâtürîdî'nin görüşlerini en iyi şekilde anlayıp yorumlayan Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin eseri yayınlanmıştır.⁹³ *Tebşiratü'l Edille*'siyle bilinen Nesefî, Maturidiyye mezhebinin yayılmasını sağlamıştır. Bu eser, *Kitâbü't Tevhîd*'in anlaşılması zor yerlerini açıklaması hasebiyle Mâtürîdî'den sonra mezhebin temel kaynağı olmuştur.⁹⁴ Ancak isimleri ve eserleri neşredilmeyen daha pek çok âlim vardır.⁹⁵

(i) Ebû'l-Kasım İshâk b. Muhammed b. İsmâîl el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkandî (340/951): Güzel ahlaklı ve hikmet sahibi olmasından dolayı “el-Hakîm” denmiştir. Semerkant'ta uzun yıllar kadılık yapmıştır. Kelam, Fıkıh, Tefsir gibi alanlarda kendini yetiştirmiş ve Müslümanların kalbinde yer edinmiştir.⁹⁶ Bid'at ve hurafelerin artmasıyla Sâmânî emiri Ebû İbrâhîm el-Emîrû'l-âdil İsmâîl b. Ahmed b. Esed es-Sâmânî (ö. 295/907), dönemin âlimlerini çağırarak Müslümanları sağlam bir inanç etrafında toplayacak ve Ehl-i Sünnet'in yayılmasını sağlayacak bir eser yazmalarını istemiştir. Âlimler bu işe Semerkandî'yi vakıf görmüşlerdir. Bunun üzerine *es-Sevâdü'l a'zam*'ı yazmıştır.⁹⁷

(ii) Ebû'l-Hasen Alî b. Saîd er-Rüstüfağnî el- Hanefî (ö. 345/956): Ebû'l-Hasen Ali b. Saîd er-Rüstüfağnî (ö. 345/956) Semerkant'ta bulunan Rüstüğfan köyüne binaen Rüstüfağnî olarak bilinir. İmâm Mâtürîdî'nin hem arkadaşı hem de öğrencisidir.⁹⁸ Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. İlköğrenimini Rüstüğfan'da gördüğü sonra da Semekant'ta ders almaya devam ettiği söylenebilir. Tabakat kitaplarında âlim, fakih ve kelimci ve

⁹³ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 26.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 25.

⁹⁵ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, 26.

⁹⁶ Nesefî, *Tebşiratü'l-Edille*, 1/360.

⁹⁷ Muhammed Aruçi, “es-Sevâdü'l-A'zam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/ 578.

⁹⁸ Nesefî, *Tebşiratü'l-Edille*, 1/359.

Semerkant şeyhlerinden biri olduğu zikredilir.⁹⁹ Usul ve fûru konularında Mâtürîdî'yle aynı görüşte olsalar da müçtehidin içtihadında Îsâbet edip etmediği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Mâtürîdî'ye göre her müçtehid içtihadında Îsâbet etmemiştir. Rüstüfağnî'ye göre ise her müçtehid içtihadında hak olsun olmasın Îsâbet etmiştir. Ebû Hanîfe ise bu konuda Allah katında hakkın tek olduğunu ve her müçtehidin içtihadının yerinde olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰

(iii) Ebû Muhammed Abdülkerim b. Mûsâ b. Îsâ el-Pezdevî (ö. 390/1000):

Ebû Muhammed Abdülkerim b. Mûsâ b. Îsâ el-Pezdevî (ö. 390/1000), Mâtürîdî'den ders almıştır.¹⁰¹ Pezde, Neseî'e 6 fersah uzaklıkta bulunan bir kalenin adı olup Pezde 'ye nisbetle Pezdevî olarak anılır. Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdülkerîm el-Pezdevî (ö. 482/1089), Pezdevî'nin dedesidir. İmâm-ul Huda Ebû Mansûr el- Mâtürîdî (ö. 333/944) ve Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî (ö. 285/898)'den ders almıştır.¹⁰²

(iv) Ebû Ahmed el-Îyâzî (ö. 9/10. asrın başları):

Ebû Ahmed el-Îyâzî (ö. 9/10. asrın başları) Mâtürîdî'nin hocası Ebû Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin es-Semerkandî el-Îyâzî (ö. III./IX. yüzyılın son çeyreği [?])'nin oğludur.¹⁰³ (bilginin doğruluğunu kntrl et) Ebû Ahmed el-Îyâzî, Ehl-i Bid'at'e karşı Ehl-i Sünnet itikadını savunmasıyla meşhur olmuştur. *El-Mesâilu'l-Aşeri'l-I'yâziyye* eseri Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasındaki ihtilafı konuları içermektedir.¹⁰⁴ Hakîm es-Semerkandî, Îyâzî hakkında "*Horasan ve Mâverâünnehir'de yüzyıllardır ilim, anlayış, Îlsân, dindarlık, nezaket ve güvenirlilik bakımından fakih Ebû Ahmed el-Îyâzî gibi biri çıkmamıştır.*" demiştir.¹⁰⁵

1.1.4. Eserleri

Mâtürîdî'nin eserlerinden bir kısmı günümüze ulaşmışken bir kısmı ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan eserleri *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserleridir.

(i) Kitâbü't-Tevhîd:

Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Neseî (ö. 508/1115) ve Sadrü'l-İslâm Ebû'l-Yüsr Muhammed b.

⁹⁹ Muhammed Aruçi, "Rüstüfağnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/ 296.

¹⁰⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudîyye*, 2/570-571.

¹⁰¹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudîyye*, 2/458.

¹⁰² Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye* (Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts.),101.

¹⁰³ Neseî, *Tebîratü'l-Edille*, 1/359.

¹⁰⁴ Neseî, *Tebîratü'l-Edille*, 1/357.

¹⁰⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudîyye*, 4/10.

Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 493/1100), *Kitâbü't-Tevhîd* ismini kullanmışlardır.¹⁰⁶ *Keşfü'z-zünûn* ve *Hediyettü'l-ârifin*'de ise eserin ismi *Kitâbü't-Tevhîd ve isbâtü's-sıfât* şeklinde geçer.¹⁰⁷ Mâtürîdî'den bahseden tüm eserlerde *Kitâbü't-tevhîd ve isbâtü's-sıfât* ismi kullanılmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Cambridge Üniversitesi'ndedir. Fethullah Huleyf tarafından uzun bir girişle yayınlanmış ve basımı ofset yoluyla tekrarlanmıştır. Kahire'de fotokopiyle çoğaltılmıştır.¹⁰⁸ Eserin ikinci tahkiki Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi tarafından yapılmış, TDV tarafından Ankara'da yayınlanmıştır. Bekir Topaloğlu ikinci tahkikli metni Türkçe'ye çevirmiştir.¹⁰⁹ Yapılan bu tahkik 2008 yılında İran İslâm Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından ödül almıştır.¹¹⁰ *Kitâbü't-Tevhîd*, Mâtürîdî'nin en önemli eserlerinden biri olup Mâtürîdiliğin inanç sisteminin temel kaynağıdır. Ayrıca Mu'tezile ve diğer İslâmi fırkalar, dinler ve felsefi görüşler için en eski kaynaklardandır. Mâtürîdî kelâmi görüşlerini bu kitapta toplamıştır.¹¹¹ Pezdevî'nin belirttiğine göre; kitapta kapalı ifadeler ve manaları açık olmayan lafızlar bulunduğu için anlaşılması zor bir kitaptır.¹¹² Bu sebeple eserin yazma nüshaları yayılmamış ve şerhleri de bulunmamaktadır. Aynı zamanda kitapta akla fazlaca önem verilmesinden dolayı yarı felsefi bir nitelik taşımaktadır.¹¹³

Kitâbü't-tevhîd'in Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dan önce kaleme alındığı tahmin edilmektedir. *Kitâbü't-Tevhîd* isminin verilisinin özel bir sebebi vardır. Mâtürîdî şeriatin değişebileceğini ancak Allah'ın varlığı ve birliğine dayanan tevhid inancının tek ve değişmez olduğu üzerinde ısrarla durmuştur. Çünkü Hz. Peygamber şirkin hüküm sürdüğü bir dönemde peygamber olarak gönderilmiş ve Kur'ân'da tevhid inancı üzerinde önemle durulmuştur. İslâm kültüründe tevhid inancı konusunda oluşan bu hassasiyet, Mâtürîdî'nin eserine *Kitâbü't-Tevhîd* ismini vermesinde etkili olmuştur.¹¹⁴

(ii) Te'vîlâtü'l-Kur'ân: *Te'vîlât*, Mâtürîdî'nin fıkhi ve itikadi görüşlerinin yer aldığı önemli bir kaynaktır. Çünkü İmâm Mâtürîdî, *Te'vîlât*'ta sadece âyetleri yorumlamakla kalmamış, itikadi ve fıkhi mezheplerin yorumlarına da yer vermiştir. Aynı

¹⁰⁶ Ebü'l Muîn en-Nesefî, *Tebsiratü'l-Edille*, nşr. Claude Salamê (Dımaşk, 1990), 1/359.

¹⁰⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrut, 1402/1982), 2/1406; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyettü'l ârifin* (İstanbul: 1955), 2/36.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 26.

¹⁰⁹ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 27.

¹¹⁰ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Hayatı", 16.

¹¹¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 26.

¹¹² Sadru'l-İslâm İmâm Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, trc. Şerafettin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1980), 3.

¹¹³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 26.

¹¹⁴ Korkmaz, "İmâm Ebû Mansûr el- Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", 107-108.

şekilde âyetlerin yorumunda sürekli diğer mezheplerin görüşlerini de eleştirdiği için eserine, kelami veya mezhebi tefsir de denilmiştir.¹¹⁵ Kâtip Çelebi eseri, *Tevîlâtü Ehli's Sünne* olarak kaydetmiştir. Kavala nüshasında da bu şekilde geçmiştir. Köprülü nüshasında *Te'vîlâtü Ebî Mansûr el-Mâtürîdî fi't tefsir* kaydı bulunur. Atıf Efendi Kütüphanesi nüshasının başında “*İmâm Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin tefsiri...*” gibi bir ifadeyle başlanıp adının *Te'vîlâtü-l Kur'ânî'l-mecîd* olduğu söylenmiştir. Özetle kitap çeşitli isimlerle zikredilmiştir. Bu durumun muhtemel sebeplerinden biri, İmâm Mâtürîdî'nin öğrencilerinin önünde Kur'ân tefsiri yaptığı ancak bunları toplayıp özel bir isim vermeyişidir. Diğer taraftan kitap, öğrencileri tarafından hocalarının tefsir ve te'vil ayırımını da dikkate alarak isimlendirildiği için de farklılık gösterir. *Te'vîlât* nüshaları incelendiğinde iki ayrı kitabın olduğu fark edilmiştir. İlki Mâtürîdî'ye nispet edilen Kur'ân tefsiri, ikincisi de şerhidir. Kitabın şerhini Alâeddin es-Semerkindi, hocası Ebû'l Muîn en-Neseffî'nin açıklamalarından faydalanıp tedvin etmiştir. *Te'vîlât*'a ait kırk kadar yazma nüsha bulunmuştur. Bunlardan otuz bir tanesi Türkiye'de, altı tanesi diğer İslâm ülkelerinde, üç tanesi de başka ülkelerde bulunmaktadır. Türkiye'de bulunanların yirmi sekizi İstanbul'da, diğerleri de farklı illerdeki kütüphanelerde dir.¹¹⁶

Mâtürîdî'nin günümüze ulaşamayan eserlerinden ilki *Kitâbü'l-Makâlât*'tır. Ebû'l Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Neseffî (ö. 508/1115) ve Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), eseri bu isimle kaydetmişlerdir.¹¹⁷ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre (1898-1974), kitabın adını *Kitâbü'l-makâlât fi'l-keîâm* olarak zikretmiştir.¹¹⁸ Mâtürîdî eserinde Ehl-i Sünnet'e karşı olan fırkaların görüşlerine yer verip bunları eleştirmiştir. *Kitabü'l-Makâlât'ın* nüshasına ulaşamamıştır.¹¹⁹ Köprülü ve Süleymaniye kütüphanelerinde Brockelmann'ın gösterdiği nüshaların bu esere ait olmadığı anlaşılmıştır.¹²⁰ Eser günümüze ulaşamamıştır.¹²¹ Günümüze ulaşamayan diğer eserleri *er-Red ale'l-Karâmita*,¹²² *Reddü'l-Usûli'l-hamse li-Ebî Ömer el-Bâhilî*,¹²³ *Reddü Evâ'ili'l-edille li'l-Ka'bî*,¹²⁴ *Reddü Tehzîbi'l-cedel li'l-Ka'bî*,¹²⁵ *Reddü Vâ'idi'l-füssâk*

¹¹⁵ Kutlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 27.

¹¹⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 30-32.

¹¹⁷ Neseffî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 1/359; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/1782.

¹¹⁸ Muhammed Ebû Zehre, *el-Mezâhibü'l-İslâmiyye* (Kahire: el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye), 291.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 27.

¹²⁰ Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/149.

¹²¹ Yavuz, “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Hayatı”, 16.

¹²² Neseffî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 1/359.

¹²³ Neseffî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 1/359.

¹²⁴ Neseffî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 1/359.

¹²⁵ Neseffî, *Tebîrâtü'l-Edille*, 1/359.

li'l-Ka'bî,¹²⁶ Reddû Kitâbi'l-Îmâme li-Ba'zı'r-revâfız¹²⁷, Beyânü vehmi'l-Mu'tezile¹²⁸, Şerhu Câmi'is'sâğır¹²⁹ Kitâbü'l-Cedel¹³⁰ ve Me'âhizü's-şerâ'i'dir.¹³¹

Mâtürîdî'ye nispet edildiği halde ona ait olmayan eserlerden ilki *Kitâbü'l-usûl* (*Usûlü'd-dîn*)'dür. Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre (1898-1974), bu eseri *Kitâbü'l-Usûl fî usûli'd-dîn* ismiyle zikretmiştir.¹³² *ed-Dürer fî usûli'd-dîn* ismiyle *Hedîyyetü'l ârifîn*'de geçen eser, *Kitâbü'l-Usûl* olmalıdır.¹³³ Brockelmann Mâtürîdî'ye atfetse de eserin ona ait olmadığı tespit edilmiştir.¹³⁴ Diğer eseri *Risâle fî mâ lâ yecüzü'l-vakfu aleyhi fî'l-Kur'ân'dır*.¹³⁵ Kur'ân okuma kurallarının anlatıldığı bir risâledir. Ancak erken dönem kaynaklarında bu risâleden bahsedilmemesi ve risâlenin üslubu Mâtürîdî'ye ait olmadığı görüşünü güçlendirmiştir.¹³⁶ Diğerleri; *Kitâbü't-Tevhîd*¹³⁷, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*¹³⁸, *Kitâbü'l-Akîde* (*Risâle fî'l-akîde*)¹³⁹, *Risâle fî'l-îmân*¹⁴⁰, *Şerhu Kitâbi'l-İbâne li'l-Eş'ârî*¹⁴¹, *Vesâyâ ve münâcât*¹⁴², *Pendnâme-i Mâtürîdî*¹⁴³, *Risâle-i Şeyh Ebû Mansûr Mâtürîdî*¹⁴⁴ ve *Risâle-i Cânivâr Dârî*¹⁴⁵ adlı eserlerdir.

Eser isimlerine bakıldığında Mâtürîdî'nin hem Ehl-i Sünnet kelim ekolünü sistemleştirmeye çalıştığı hem de muhtelif dini ve itikadi fırkaların görüşlerine karşı reddiyeler yazdığını anlaşılmaktadır.¹⁴⁶

¹²⁶ Nesefî, *Tebssiratü'l-Edille*, 1/359.

¹²⁷ Nesefî, *Tebssiratü'l-Edille*, 1/359.

¹²⁸ Nesefî, *Tebssiratü'l-Edille*, 1/359.

¹²⁹ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 16.

¹³⁰ Nesefî, *Tebssiratü'l-Edille*, 1/359.

¹³¹ Nesefî, *Tebssiratü'l-Edille*, 1/359.

¹³² Muhammed Ebû Zehre, *el-Mezâhibü'l-İslâmiyye* (Kahire: el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye), 291.

¹³³ Bağdâdî, *Hedîyyetü'l ârifîn*, 2/36.

¹³⁴ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 16.

¹³⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 30.

¹³⁶ M.Sait Yeprem, *Îrâde Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî* (İstanbul: y.y., 1997), 262; Adil Bebek, *Mâtürîdî'de Günah Problemi* (İstanbul: y.y. 1998), 32-33.

¹³⁷ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 16.

¹³⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 32.

¹³⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 33.

¹⁴⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 34.

¹⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 35.

¹⁴² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 35.

¹⁴³ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 17.

¹⁴⁴ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 17.

¹⁴⁵ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 17.

¹⁴⁶ Yavuz, "Ebû Mansûr el-Matürîdî Hayatı", 17.

1.2. Nübüvvet İle İlgili Kavramlar

1.2.1. Nübüvvet Kavramı

Farsça kökenli "peygamberlik" kelimesi Türkçe'de kullanılıp¹⁴⁷ Kur'an-ı Kerim'de "risâlet" ve "nübüvvet" kavramlarıyla karşılanmaktadır. Kur'ân'da yer alan "hikmet" ve "mülk" kelimeleri ise müfessirler tarafından nübüvvet anlamında yorumlanmıştır.¹⁴⁸ Nübüvvet, nebî kelimesinin türediği mastar olup, köken olarak haber vermek anlamındaki 'neb' veya yüksek konumda olmak anlamındaki 'nebve' kelimesinden gelmektedir. Terim olarak, Allah'ın akıl sahibi insanlarla dünya ve ahiret hayatlarına dair ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla elçilik göreviyle iletişim kurmasını ifade eder. Böylece insanlar, dünya ve ahirette herhangi bir bahane öne süremezler.¹⁴⁹

1.2.2. Nebî ve Resul Kavramlarının Sözlük Anlamları

Nebî kelimesi, "yücelik/yükseklik" anlamına gelen(النَّبوة) kelimesinden türemiştir. Bir kişinin peygamber olarak nitelendirilmesi, onun diğer insanlara göre daha yüce bir makama sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁰ Nebî, "Allah'tan haber veren" anlamına gelmektedir. Nebî kelimesinin sözlü ve yazılı kaynaklarda hemzesiz biçimde kullanılması, kelimenin bu kökten türemediğini göstermez. Telaffuzdaki zorluk nedeniyle hemze (î) zamanla ya (ي) harfine dönüşmüştür.¹⁵¹

Nebî kelimesin türetildiği kökle ilgili olarak dil bilginleri iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinci görüşe göre sonu hemzesiz ve şeddeli olan "en-nebîyyü" veya "en-nebî"; ikinci görüşe göre hemzeli olan "en-nebîû" şeklindedir. Nebî kelimesi "büyük fayda sağlayan haber" anlamındaki "en -nebee" şeklindeki hemzeli kökten türemiştir. Nebî, kendisiyle kesin bilgi oluşan haber anlamına gelir. Haberin temel niteliği, Allah'ın veya Hz. Peygamber'in bildirdiği gibi yalandan tamamen arındırılmış olmasıdır.¹⁵² Arapça gramer kurallarına göre telaffuzunun kolay olması için nebî kelimesinin sonundaki "hemze", "ya" harfine tebdil edilerek "en -nebî" şeklini almıştır.¹⁵³ Nebî, İsm-i fâil mânasında sıfat-ı müşebbehe olan "fe'il" sigasında bir kelime olup "haber getiren, tebliğ eden" anlamına gelmektedir. Nebî, hem fâil hem de mef'ûl mânasında kullanılan

¹⁴⁷ bk. İbrahim Olgun - Cemşit Draşan, *Farsça-Türkçe Sözlük* (Ankara: Elhan Kitabevi, 1984), 42, 76.

¹⁴⁸ Mukatîl b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtîl b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehata (Beyrut: Dar-u İhyau't-turas, 2002), 1/380.

¹⁴⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*. 1031; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/301-302.

¹⁵⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 62.

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/15.

¹⁵² İsfahânî, *el-Müfredât*, 1030.

¹⁵³ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: 1306), 1/122-123.

bir kelimedir. Nebî kelimesi ism-i mef'ûl vezninde; haber anlamı taşıyan n-b-e fiilinden türediği için “haber alan, kendisine haber verilen”; ism-i fâil vezninde ise “haber veren, tebliğ eden” anlamına gelmektedir.¹⁵⁴

Nebî kelimesi “büyüklük, yücelik” anlamına gelen “nübüvve, nebve veya en-nebâve” şeklindeki hemzesiz kökten gelmektedir. Çoğulu “enbiyâ” veya “nebîyyün” kelimeleridir.¹⁵⁵ Nebî kelimesinin hemzesiz kökten türetildiğini söyleyenlere göre; “nebî” yaratılanlar arasından seçilmiş eşrefi mahlukâttır. Dolayısıyla nebî kelimesi, şerefli ve ulvî insan anlamına gelmektedir. Nebî’ye bahşedilen peygamberlik makamı ise yücelik ve üstünlük makamıdır. Bu sebeple nübüvvet makamının özünü oluşturan vahiy ve vahye dayanan bilgi ve haberler, diğer bilgi ve haberlerden daha üstün ve daha kıymetlidir.¹⁵⁶

Resul kelimesinin kökü risl’dir. Risl; yumuşaklık ve kolaylıkla göndermek ya da yumuşaklık ve kolaylıkla yürümek, yol almak demektir. İrsâl ise gönderme, bırakma, salıverme gibi anlamlara gelir. Kur’ân’da peygamber göndermek için irsâl kalıbı kullanılır. İrsâl kalıbının ism-i mef'ulü olan mürsel (gönderilmiş, elçi), resul kelimesiyle aynı anlama gelip, elçi ve elçilik manasında kullanılır.¹⁵⁷ Resul ve risâlet kavramları, aslında aynı anlama gelen ancak farklı kalıplarda kullanılan terimlerdir. Kur’ân-ı Kerim’de ‘resul’ kelimesi isimleşmiş sıfat, ‘risâlet’ ise mastar olarak yer almaktadır. Bu nedenle, sözlük ve terim anlamları açısından birbirlerini kapsadıkları görülmektedir. Resul ve risâletle ilgili âyetler incelendiğinde, “resul” kelimesinin elçi, “risâlet” kelimesinin ise elçilik anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁸

Resul kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla yönlendirme, yöneltme ve gönderme anlamına gelen “irsal” kelimesinden türetilmiştir.¹⁵⁹ Resul kelimesinin mastarı, “irsâl” (ارسال) sözcüğü olup ve “fe’ul” vezninde mübalağa sigası taşır. Sözlük anlamı olarak, yüce bir görevle vazifelendirilen kişi anlamına gelir. Aynı zamanda “elçi” anlamında da kullanılır ve kendisine verilen görevi yerine getirmekle sorumlu kişiyi ifade eder.¹⁶⁰

Resul kelimesi, Tâhâ 134. âyette mürsel (gönderilmiş, elçi) anlamında ve eş-Şuarâ 16. âyette ise risâlet anlamındadır. Dolayısıyla resul, Kur’ân’ın bazı âyetlerinde mürsel

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/163; İsfahânî, *el- Müfredât*. 1032.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/162-163.

¹⁵⁶ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn* (İstanbul: 1928), 153-154; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 10/354-355.

¹⁵⁷ İsfahânî, *el- Müfredât*, 733; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/284.

¹⁵⁸ Furat Akdemir, “Kur’ân Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (2018), 55.

¹⁵⁹ İbn Fûrek, Ebu Bekir Muhammed b. Hasan, *el-Mücerred-ü Makalati's-Şeyh Ebi'i-Hasen el Eş'arî* thk. Daniel Gimaret (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1987), 174.

¹⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/163.

bazı âyetlerinde de risâlet anlamında kullanılmıştır.¹⁶¹ Kur'ân'ı Kerim'de bu kelimenin tekili “resul”,¹⁶² çoğulu “rusul”¹⁶³ şeklinde geçmektedir. Ayrıca Kur'ân'da resul kelimesi, hem insanlar arasından gönderilen peygamberler¹⁶⁴ için hem de Cebrail ve diğer melekler¹⁶⁵ için kullanılmıştır.

1.2.3. Nebî ve Resul Kavramlarının Terim Anlamları

Nebî, kendisine tebliğ görevi verilsin ya da verilmesin Allah tarafından seçilen ve Allah'ın kendisine vahyettiği kimsedir. Dolayısıyla Allah bazı nebîlere vahyetmiştir ancak tebliğ görevi vermemiştir.¹⁶⁶ Resul, kendisine yeni bir kitap verilerek önceki kitapların hükmünü yürürlükten kaldıran, tebliğle görevlendirilmiş mucize sahibi kimsedir.¹⁶⁷

Bazı İslâm bilginleri nebî ve resul kelimelerini eş anlamlı kelimeler kabul ederken, bazıları da aralarında fark olduğunu söylemişlerdir. Nebî ve resul kelimelerinin aynı anlama geldiğini savunanlar bu kavramları şöyle açıklamışlardır: Allah'ın kendisine vahyettiği ve tebliğle görevlendirdiği kimse nebîdir, resuldür. Nebî ve rasul arasında fark olduğunu söyleyenler de şöyle açıklamışlardır: Nebî, kendisine ait bir şeriatı olmayıp, önceki peygamberlerin şeriatıyla amel eden ve Allah'ın bildirdiklerini insanlara açıklayan kimsedir. Nebîlere bazı konularda özel haberlerde verilebilir. İsrailoğullarına gönderilen nebîler buna örnek gösterilebilir.¹⁶⁸ Ayrıca nebîye insanları Allah'ın dinine davet etmesi için ilham verilir ve bu durum kendisine rüyada gösterilir. Veyahut başka bir peygamberin diliyle onun nebî olduğu ve tebliğ için görevlendirildiği bildirilir. Nebî ve resulün peygamberlik vasıfları öldükten sonra da devam eder. Yani resul öldükten sonra da resuldür; nebî öldükten sonra da nebîdir.¹⁶⁹

Rasul ise Allah'ın kendisine yeni bir kitap ve şeriat verip tebliğle görevlendirdiği kimsedir.¹⁷⁰ Allah tarafından dini tebliğ etmek için seçilen, Cebrail vasıtasıyla yeni bir

¹⁶¹ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 7/345.

¹⁶² Bk. et-Tevbe 9/128.

¹⁶³ Bk. eş-Şuarâ 26/16.

¹⁶⁴ Bk. el-Hac 22/52, en-Nahl 16/36, el-İsrâ 17/15.

¹⁶⁵ Bk. Fâtır 35/1, el-Hac 22/75, et-Tekvîr 81/19.

¹⁶⁶ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 308.

¹⁶⁷ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Ahmed b. Hüseyin b. Ebi Hâşim (Beyrut, y.y. , 2001), 383.

¹⁶⁸ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 308.

¹⁶⁹ Sadru'l-İslâm İmâm Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-İ Sünnet Akaidi*, trc. Şerafettin Gölcük (İstanbul: Kayihan Yayınevi, 1980), 320.

¹⁷⁰ Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Makasid*, nşr. Abdurrahman Umeyra (Beyrut, 1989), 2/173; Pezdevî, *Ehl-İ Sünnet Akaidi*, 320.

şeriat vahyedilen ve getirdiği bu yeni şeriat ile önceki hükümleri yürürlükten kaldıran kimsedir.¹⁷¹ Özetle; nebî ve resul arasındaki temel farkın nebîye yeni bir şeriat verilmeyip önceki peygamberin şeriatini devam ettirmesi, resule ise yeni bir şeriat verilmesi söylenebilir.

Mâtürîdî bazılarının resul kelimesini, tebliğle görevlendirilen kimse; nebînin ise tebliğ hakkında haber veren ve bildiren kimse şeklinde açıkladıklarını söyler. Bazıları da resulün kendisine vahiy ve kitap indirilen kimse, nebînin ise bir başka resulün şeraitini haber veren peygamber olduğunu söyler. Mâtürîdî'ye göre ise nebî, her türlü hayır ve bereketi haber veren, kendisinde pek çok güzel haslet bulunan kimsedir. Dolayısıyla bütün hayır ve bereket özelliklerini kendisinde topladığı için peygambere, nebî denir.¹⁷²

İmâm Mâtürîdî şu âyetle de nebî ve resul kavramları arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir: “Onlar, ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar...”¹⁷³ Allah bu âyette Hz. Peygamber’i hem resûl hem de nebî olarak nitelendirmiştir. Mâtürîdî'ye göre resul, her durumda ve her şartta tebliğ ile görevlendirilen kimsedir. Nebî ise kendisine herhangi bir soru sorulduğu zaman ya da kendisinden bilgi alınmak istendiği durumlarda birtakım şeyleri haber veren kimse demektir. Resulde ise herhangi bir isteğin, sorunun ya da talebin olmasına gerek duyulmaksızın tebliğ görevi sabittir. Hz. Peygamber’de hem tebliğ hem de haber verme durumu olduğu için hem resul hem de nebîdir. Mâtürîdî bu duruma örnek olarak şu âyetleri de delil göstermiştir.¹⁷⁴ “Ey Peygamber! Rabb’inden sana indirileni tebliğ et!”¹⁷⁵ ve “sana düşen sadece duyurmaktır”.¹⁷⁶

1.2.4. Kur’ân’da Resul ve Nebî Kavramları

Kur’ân’da bazı âyetler, resul ve nebî kavramları arasında fark olduğuna, bazı âyetler de fark olmadığına işaret eder. Resul ve nebî kelimelerinin farklı anlamlarda kullanılmasına örnek olarak “Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve peygamber yoktur ki...”¹⁷⁷ âyeti verilebilir. Bu âyette nebî kelimesi resul kelimesine atfolunduğu için bu

¹⁷¹ Cürcânî, *Kitâbü't-Târifât*, 110.

¹⁷² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 9/195.

¹⁷³ el-A'râf 7/157.

¹⁷⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygün (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 6/92.

¹⁷⁵ el-Mâide 5/67.

¹⁷⁶ eş-Şûrâ 42/48.

¹⁷⁷ el-Hac 22/52.

iki kelime farklı anlamda kullanılmıştır.¹⁷⁸ Aynı şekilde Hz. Peygamber kendisinden sonra ne resul ne de gönderilmeyeceğini buyurmuştur.¹⁷⁹ Ayrıca nebî ve resullerin sayısını bildiren hadiste nebî ve resul ayrımına gidilmiştir. Dolayısıyla hem âyetler hem de hadisler nebî ve resul kavramları arasında fark olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰

Nebî ve resûl kavramları arasında fark olmadığını söyleyenlerin iddiası hem naslar hem de kelimelerin sözlük anlamları açısından geçersiz sayılmaktadır. Kelimelere yüklenen anlamlar ve görevler bakımından pek çok farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar üç kısımda ele alınmıştır.¹⁸¹ Birincisi; nebî kelimesi resûl kelimesinden daha geneldir. Nübüvvet de tüm peygamberlere ait bir özellik olduğu için daha kapsamlıdır. Nebî de bulunan risâlet görevi ise resûl olan peygamberlerde de bulunmaktadır. Ancak resûllerin taşıdığı risâlet görevi sadece kendilerine aittir. Bundan dolayı her resûl nebîdir; ancak her nebî resul değildir. İkincisi; nebî kendisine yeni bir kitap verilmeyen ve kendinden önceki peygamberin şeriatıyla hüküm veren peygamber; resûl ise kendisine yeni bir kitap ve şeriat verilen peygamber anlamına gelmektedir. Üçüncüsü; nebî önceki peygamberin şeraitini sürdüren, yeni bir şeriat getiremeyen peygamber olduğu halde resûl kendinden önceki peygamberin şeriatını ortadan kaldırabilir. Ancak nebînin böyle bir yetkisi yoktur.¹⁸²

Kur'ân'ın bazı âyetlerinde âyetlerinde Allah, resul kelimesini kullanmış ve onlara ilahi yardımda bulunup zafer vereceğini bildirmiştir.¹⁸³ Mâtürîdî resullere benzerinin meydana getirilmesi mümkün olmayan âyetler verildiğini; nebîlerin ise insanları Allah'ın dinine yeni bir şeriatle değil önceki peygamberlerin şeraitleriyle davet ettiklerini belirtmiştir. Tarih boyunca da resullerden öldürülen olmamış, nebîlerden öldürülenler olmuştur. Dolayısıyla nebî ve resul kavramları farklı anlamlarda kullanılmıştır.¹⁸⁴ Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre nebî, kendisine yeni bir şeriat verilmeyip önceki peygamberin şeriatini sürdüren peygamber; resul ise yeni bir kitap ve şeriatle gönderilen peygamberdir.

¹⁷⁸ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 309.

¹⁷⁹ Tirmizi, Sünen, 2/51.

¹⁸⁰ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 309.

¹⁸¹ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 17.

¹⁸² Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 18.

¹⁸³ Bk. el-Mü'min 40/51; es-Sâffât 37/172.

¹⁸⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 1/171.

Kur'ân'ı Kerim'de resul ve nebî arasında fark olduğuna¹⁸⁵ ve resul ve nebî arasında fark olmadığına¹⁸⁶ işaret eden pek çok âyet vardır. Resullerden bazılarının Hz. Peygamber'e bildirilip bazılarının bildirilmediğini ifade eden âyette peygamberlerin tümüne "rûsul" denilip, nebî ve resul arasında fark olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Allah'ı Teâlâ'nın peygamberlerden bazılarını diğer bazılarına üstün kıldığını bildiren âyette¹⁸⁷ ve peygamberlere imandan bahseden âyette¹⁸⁸ peygamberlerin tümüne "er-Rusûl" denilip herhangi bir ayrıma gidilmemiştir.¹⁸⁹

Özetle; Kur'ân'ı Kerim'de resûl ve nebî kavramları arasında fark olduğuna işaret eden âyetler mevcut olduğu gibi; resûl ve nebî kavramlarının aynı anlama geldiğine işaret eden âyetler de mevcuttur. Dolayısıyla Kur'ân'dan yola çıkarak bu iki kavramın aynı anlama da farklı anlamlara da geldiğini söylemek mümkündür. Ancak teville gitmeden nebî ve resul kavramları arasında bir fark olduğunu söylemek daha uygundur. Tabi bu farkı kesin bir delile dayandırmak mümkün değildir.¹⁹⁰

1.2.5. Mâtürîdî'nin Nebî ve Resul Kavramlarına Yüklediği Anlamlar

Nebî kelimesi ve türevleri Kur'ân'da toplam 160 âyette geçmektedir. Bu âyetlerin 69'u mekkî âyet 91'i medeni âyettir.¹⁹¹

İmâm Mâtürîdî; bazı âyetlerde geçen nebî kelimesi ve türevlerini haber vermek, bildirmek ve bilgi anlamında kullanmıştır.¹⁹²Bazı âyetlerdeki nebî kelimesini de peygamber¹⁹³ ve peygamberlik¹⁹⁴ anlamında kullanmıştır.

Resul kelimesi ve türevleri ise Kur'ân'da toplam 513 âyette geçmektedir. Bu âyetlerin 275'i mekkî âyet 238'i medeni âyettir.¹⁹⁵ Resul ve risâlet kavramları, aslında aynı anlama gelen ancak farklı yapılarla ifade edilen kelimelerdir. Kur'ân-ı Kerim'de "resul" isimleşmiş bir sıfat olarak, "risâlet" ise mastar şeklinde yer almaktadır. Bu

¹⁸⁵ Bk. el-Hac 22/52; Meryem 19/51.

¹⁸⁶ Bk. en-Nisâ 4/164.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/253.

¹⁸⁸ el-Bakara 2/285.

¹⁸⁹ Gölcük - Toprak, *Kelam*, 309-310.

¹⁹⁰ Recep Önal, "Kur'ân'daki Nebî – Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 350.

¹⁹¹ Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 399.

¹⁹² Bk. el-Kehf 18/78; el-En'âm 6/108; en-Neml 27/22.

¹⁹³ Bk. el-İsrâ 17/55; el-A'râf 7/94; el-Ahzâb 33/1; bk. 33/ 33,6,13,28.

¹⁹⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/79; el- En'âm 6/89; el-Câsiye 45/16.

¹⁹⁵ Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut-Lübnan: Darû İhya-i't-Türasi'l Arabî, ts.), 312-320.

nedenle, hem sözlük hem de terim anlamı açısından birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. İlgili âyetler incelendiğinde, “resul” kelimesinin elçi, “risâlet”in ise elçilik görevi anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁶

İmâm Mâtürîdî’ye göre resul ve türevleri; insanlardan gönderilen peygamberler,¹⁹⁷ melekler arasından seçilen elçiler,¹⁹⁸ cinler arasından seçilen elçiler¹⁹⁹ ve insanlar arasından seçilen ama risâletle görevli olmayan elçiler için de kullanılmıştır. Kur’ân’ı Kerim’de Firavunun Hz. Yûsuf’a²⁰⁰ ve Belkıs’ın Hz. Süleyman’a gönderdiği elçiden²⁰¹ resûl diye bahsedilmiştir. Ayrıca Mâtürîdî’ye göre Kur’ân’ı Kerim’de peygamber göndermek için kullanılan “îrsâl” kalıbı bazı âyetlerde yağmur ve rüzgâr gibi şursuz varlıklardan gönderilenleri ifade etmek anlamında²⁰² bazı âyetlerde ise resûl kelimesi kullanılmayıp “gönderilen” manasındaki mürsel²⁰³ kelimesi kullanılmıştır.

1.2.6. Vahiy ve İlham

Vahiy sözlükte işaret, risâlet, ilham, kitap, acele, sürat, emir, ba’s, erkeklerden olan, Allah’ın kalbe intikal ettirmesi, ağlatma, fısıldamak, gizli konuşmak, ilham etmek, yazılmış olan şey, kitap yazmak, başkalarına ulaştırmak²⁰⁴ vahyedenden vahyedilene gönderilen şeyler²⁰⁵ Allah’tan gelen bilgi, haber²⁰⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Mâtürîdî’ye göre ise vahiy; kuvvetli, hızlı atma ve süratle kalpte vaki olmak, atmak ve bırakmak demektir. Yani kalbe atılan şeyin, birinin yaptığının farkına varılmaksızın süratle kalbe yerleşmesidir.²⁰⁷ Dolayısıyla vahiy, kalplere aniden yerleşmesi ve kalpte belirginleşmesi nedeniyle bu şekilde anılmaktadır.²⁰⁸

Kur’an’da Allah’ın vahyi yalnızca peygamberlere indirilenlerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda canlı ve cansız varlıklara yönelik vahiyleri de içerir. Zira Allah tüm

¹⁹⁶ Furat Akdemir, “Kur’ân Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları”, 55.

¹⁹⁷ Bk. el-Bakara 2/119; el-Mü’minûn 23/57; en-Neml 27/10, 45.

¹⁹⁸ Bk. el-Hicr 15/61-62; el-Hac 22/75; Meryem 19/17-19.

¹⁹⁹ Bk. el-En’âm 6/130.

²⁰⁰ en-Neml 27/35.

²⁰¹ Yûsuf 12/50.

²⁰² Bk. el-Hicr 15/22; el-Kehf 18/40; Meryem 19/83.

²⁰³ en-Neml 27/35; el-Furkân 25/20.

²⁰⁴ İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sihah Tacu’l-Luğa ve Sihahu’l-Arabiyye* (Beyrut:1990), 6/2520.

İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 15/379; İsfahânî, *el-Müfredât*, 536; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: 1970), 6/ 4256.

²⁰⁵ Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu’l-Beyan Te’vili’l-Kur’ân* (Beyrut: 1978), 3/183.

²⁰⁶ Hanefi Özcan, *Maturidi’de Bilgi Problemi* (İstanbul: 1998), 83.

²⁰⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 8/163.

²⁰⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 6/198.

varlıklara yaratılışlarına uygun şekilde vahiy ve ilhamla yol göstermiştir.²⁰⁹ Vahiy, duyularla algılama ve akıl yürütme dışında, Allah'ın seçtiği peygamberine ruhsal bir yolla ilettiği ve insanlarla iletişim kurmak için öğrettiği sözdür.²¹⁰ Vahyin gerçek mahiyetini tam olarak anlamak mümkün değildir. Çünkü vahiy, Allah'ın peygamberlerine iletmek istediği buyrukları bildirmesi olup, yalnızca Allah'ın ve kısmen de peygamberlerin bilebileceği bir iletişim biçimi olarak tanımlanır.²¹¹ Sözlük anlamında kullanılan vahiy, genelde yalnızca peygamberlere has değildir. Peygamber dışındaki kimselere de ait olabilir. Ancak vahyin terim anlamı, Allah'ın peygamberine verdiği vahiydir ki vahiy denilince asıl akla gelen budur.²¹²

Vahiy kelimesi Kur'an'da 78 yerde geçmektedir.²¹³ Kur'an'da Hz. Zekeriyâ'nın mabedin dışına çıkarak kavmine işret diliyle Allah'ı tenzih etmelerini söylediği buyrulur.²¹⁴ Mâtürîdî, âyetteki "*fe evha ileyhim*" beyanının "*Onlara işaret etti.*" anlamına geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla âyette Hz. Zekeriyâ'nın kavmine yaptığı vahiy ile işaret ve ima kastedilmektedir.²¹⁵

İmâm Mâtürîdî vahyin Hz. Peygamber'e hangi şekillerde geldiğini, Allah'ın bir insanla ancak vahiy yoluyla, bir perde ardından ya da bir elçi gönderip izniyle dilediğini bildirerek konuştuğu²¹⁶ âyeti üzerinden açıklar. Mâtürîdî'ye göre, Allah sanki bu âyeti vahiy konusunda sorulan bir soruya veya gerçekleşen bir olaya cevap olarak indirmiştir. Âyette vahyin üç yoldan peygambere ulaştığı bildirilir. Birincisi, Allah'ın doğrudan doğruya yani aracısız olarak vahyi peygamberin zihnine ve kalbine yerleştirmesi ve peygamberinde vahyi insanlara bildirmesidir. Bazıları peygamberlerin rüyalarının gerçek olduğunu söyleyerek, bu vahyin peygamberlere verilebileceğini söyler. İkincisi, Allah'ın perde arkasından vahyetmesidir ki Hz. Musâ'ya gelen vahiy bu şekildedir. Bu sözleri işiten, kelâmın sahibini göremez. Allah burada istediği kelimeyi istediği şekilde bir sesle, Hz. Musâ'nın işitmesini sağlamıştır. Üçüncüsü de Allah'ın melek vasıtasıyla vahyetmesidir ki melek Allah'tan aldığı emir ve yasakları peygambere ulaştırır.

²⁰⁹ İsmail Bulut, "Vahyin Bilimsel Temellendirme İmkânı", *Eskiye* 47 (Eylül 2022), 613.

²¹⁰ Yavuz, "Kur'an ve Sünnette Vahiy", 200.

²¹¹ Mehmet Akif Ceyhan, *Kur'an Âyetleri Işığında Vahiy* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 7.

²¹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul:3. Baskı), 3/1526-1527.

²¹³ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut-Lübnan: Darü İhya-i Tûrasi'l Arabî, ts.), 746-747.

²¹⁴ Meryem 19/11.

²¹⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 9/165.

²¹⁶ eş-Şûrâ 42/51.

Kur'ân'da vahyin Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e getirildiği²¹⁷ açıkça bildirilmiştir. Dolayısıyla peygamberlerin Allah'tan bilgi edinme vasıtaları; ya ilham yoluyla ya kulağına bir ses işittirerek ya da elçi aracılığıyla olur. Bunlar dışında dünyadayken Allah'ı görmek ve O'nunla konuşmak imkânsızdır.²¹⁸ Kur'ân'da vahyin Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e getirildiği açıkça bildirilmiştir.²¹⁹

Uykudaki vahye örnek olarak; Hz. İbrâhim'in rüyasında oğlunu kurban ettiğini görmesi²²⁰ verilebilir. Hz. İbrâhim, adam öldürmenin haram ve en büyük günahlardan olduğunu bilmesine rağmen oğluna rüyasında onu öldürdüğünü gördüğünü söylemiş ve oğlu da babasına emredileni yapmasını söylemiştir. Mâtürîdî'ye göre; bu durum rüyada görülen emir olduğunu gösterir. Eğer rüyada görülen emir olmasaydı, ne Hz. İbrâhim rüyasından söz eder ne de oğlu böyle bir cevap verirdi. Peygamberlerin görmüş olduğu rüyaların sadık rüyalar olduğu ortaya çıkar. Zira onların rüyası uyanıkken yaşanan hadiseler gibidir.²²¹

Vahyin şeklinin ve sesinin, hissen ve aklen bilinmesi imkânsızdır.²²² Mâtürîdî, Allah'ın Hz. Musâ ile konuşmasının mahiyetini bilemeyeceğimizi söyler. Ancak Allah Teâlâ'nın bir ses ihdas ettiğini ve o sesi Hz. Musâ'ya işittirdiğini söyler. Çünkü Allah'ın ezeli olan kelâm sıfatı; yaratıkların kelamının nitelendirildiği harfler, heceler ve seslerle nitelendirilemez. İnsanların ifade tarzına uyması için ve mecaz olarak "Allah Musâ ile gerçekten konuştu."²²³ buyurulmuştur. Yoksa Hz. Mûsâ'nın Allah'ın ezeli olan kelamını gerçek manada işitmesi imkânsızdır. Bir de Allah gönderdiği her peygamberine yalnızca ona has bir özellik vermiştir. Bu durum ise Hz. Musâ'ya özeldir. Çünkü Allah bütün peygamberleriyle vahiy ve elçi aracılığıyla konuşmuştur. Bu sebeple Hz. Musâ ile hiçbir aracı olmaksızın konuşması ve kelimullah olarak nitelenmesi yönünden diğer peygamberlerden ayrılır. Kendisine vahiy gelmesi ve kitap indirilmesi yönüyle diğer peygamberlerle aynıdır.²²⁴ Araf suresi 143. âyetinde de Mâtürîdî, Hz. Musâ'nın Allah ile

²¹⁷ el-Bakara 2/97.

²¹⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 13/232-233.

²¹⁹ el-Bakara 2/97.

²²⁰ es-Sâffât 37/102.

²²¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 12/194-195.

²²² Hasan Hanefî, *Mine'l Akide ile's-Sevre* (Beyrut: y.y. , 1988), 4/21.

²²³ en-Nisâ 4/164.

²²⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 4/120-121.

konuşmasının mahiyetini bilemeyeceğimizi, ancak Allah'ın yaratılmış bir kelim ve yaratılmış bir sesle, istediği şekilde ve istediği şeyle Musâ'ya sesini işittirdiğini söyler.²²⁵

İmâm Mâtürîdî, Resullulah'a gelen vahyin üç çeşit olduğunu söyler. Bunlardan ilki, Kur'ân'ı Kerim'dir. Bunun vahyi açık ve kesindir. İkincisi, beyân vahyidir. Allah, Cebrail vasıtasıyla peygambere vahyetmekte, peygamber de insanları ilgilendiren hükümleri, onların yararına ve zararına olan durumları açıklamaktadır. Üçüncüsü, ilham vahyi yani Allah'ın peygamberine ilham ettiği ve ona öğrettiği bilgidir. Allah Teâlâ peygamberine, vahyin tüm bu çeşitlerine sarılmasını emretmiştir. Allah bunları peygamberine öğreterek, onu hata etmekten ve dalalete sapmaktan korumuştur. Âyetin sonunda da peygambere tüm bunlara uyarsa, sırat-ı müstakim üzere olacağının müjdesi verilmiştir.²²⁶

Mâtürîdî ilahi kelamın vahye dayandığını söyler. Bakara 231. âyetin ilk kısmında İslâmiyet öncesi Arap uygulamalarına dikkat çekilmiştir. Çünkü cahiliye döneminde, kadınları boşadıktan sonra tekrar kolayca alabiliyorlardı. İslâm dini ise ric'i ve bâin talakla buna bir sınırlama getirip kadının değerini yükseltmiştir. Mâtürîdî'ye göre; âyetteki kitap ve hikmetten kasıt, Kur'ân ve Hz. Muhammed olabilir. Âyetin devamında yer alan ifadelerden hareketle Allah'ın gizli ve açık her şeyi tüm ayrıntılarıyla bildiği, bu sebeple Allah'ın gönderdiği kitaba ve elçinin bildirdiklerine, emir ve yasaklarına uyma noktasında takvalı davranmamız gerektiği buyrulur. Peygamber ise bu bilgileri Allah'tan öğrenmiş ve insanlara bildirmiştir.²²⁷

Vahiy ile ilişkili önemli bir diğer kavram da ilhamdır. Sözlükte, "bir şeyi hızla yutmak, sindirmek ve batırmak" anlamlarına gelir. Terim olarak ise ilham, Allah'ın, doğrudan veya melek aracılığıyla, düşünce ve akıl yürütme olmaksızın, insanın kalbine iyilikle ilgili bilgileri feyz yoluyla iletmesi olarak tanımlanır.²²⁸ İslâmî terminolojide ilham, genellikle kalpleri arındırılmış kişilere ani bir şekilde verilen, düşünme ve akıl yürütme gerektirmeyen bilgileri ifade eder. Bu anlamda ilham, hem peygamberler hem de bunlar dışında bazı insanlar için geçerlidir. Ancak, bu iki tür ilham arasında bağlayıcılık açısından önemli bir fark vardır.²²⁹

²²⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygün (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 6/58.

²²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 13/271.

²²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/97.

²²⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "İlhâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/98; Cürcânî, *Tarîfât*, 32.

²²⁹ Bulut, "Vahyin Bilimsel Temellendirme İmkânı", 620.

Mâtürîdî âyetteki insi ve cinni şeytanların vahyinin fısıldama²³⁰ şeklinde olduğunu²³¹ ve şeytanların dostlarına yaptıkları vahyin de birbirlerine fısıldadıkları yaldızlı sözlerden ve telkinden²³² ibaret olduğunu söyler.²³³ Mâtürîdî her göğsüne kendisine ait emrin ilham edilmesi,²³⁴ âyetindeki vahyi ilham etmek, bildirmek şeklinde açıklamıştır.²³⁵

Mâtürîdî âyette bal arısına yapılan vahyin,²³⁶ ilham şeklinde olduğunu söyler.²³⁷ “Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti...”²³⁸ âyetindeki "عَلَّمَ" fiilinin ilham etmek anlamında olabileceği belirtir. Mâtürîdî'ye göre burada bahsedilen ilham, ya deneyimle kazanılan bir bilgi ya da öğrenme fiilinin yaratılmasıyla yani Allah'ın öğretmesiyle kişinin bileceği bilgi olabilir.²³⁹ Eğer Allah, öğrenme fiilini herhangi bir çaba gerekmeksizin kalpte meydana getirirse, bu durum ilham olarak kabul edilir.²⁴⁰

İmâm Mâtürîdî, Kur'an'da Allah Teâlâ'nın havarilerden, kendisine ve peygamberine iman etmeyi emrettiği²⁴¹ âyetteki vahiy kelimesinin iki anlama geldiğini söylemiştir. İlk olarak, Allah'ın Hz. İsa 'ya vahyetmesinin havarilerine de vahyedilmiş olması anlamı vardır. Dolayısıyla İsa'ya vahyedilen havarilerine de vahyedilmiş gibi olur. İkinci anlamı, Allah'ın onlara vahyetmesinin ilham şeklinde olmasıdır. Hz. Mûsâ'nın annesine vahyedilmesi²⁴² âyetinde olduğu gibi buradaki vahiy, peygambere yapılan vahiy değil insanın kalbine bırakılan ilham anlamına gelmektedir. Kalbe yerleşen bu duygu herhangi bir çabayla değil aniden gerçekleşen bir hatırlamadır. Ancak kalbe gelen bu hatırlatma Allah'tan da şeytandan da gelebilir. İşin sonucu hayırlıysa Allah'tan gelen ilham olduğu anlaşılır.²⁴³

²³⁰ el-En'âm 6/112.

²³¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 5/204.

²³² el-En'âm 6/121.

²³³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 5/218.

²³⁴ Fussilet 41/12.

²³⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 13/119.

²³⁶ Nahl 16/68.

²³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 6/198.

²³⁸ el-Bakara 2/31.

²³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 1/109.

²⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 1/116.

²⁴¹ el-Mâide 5/11.

²⁴² el-Kasas 28/7.

²⁴³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 4/375-376.

Kur’ân’da şeytanın Hz. Âdem’i aldattığı ve ayağını kaydırıldığı buyrulur.²⁴⁴ Mâtürîdî Hz. Âdem’in kalbinde doğan yasaklı meyveden yeme fikrinin melekten olabileceğini ya da ilham olarak düşünmüş olabileceğini söyler. Ayrıca şeytanın vesvesi olduğunu fark edemeyip yanıldığını belirtir.²⁴⁵

Mâtürîdî, doğru bilgiyi ön planda tutmuş ve duyuları, aklı ve haberi bilgi kaynağı olarak kabul etmiş ancak ilhamı bu kaynaklar arasında saymamıştır. Peygamberler dışında gaybdan haber vermenin geçerli ve bağlayıcı olmadığını belirtmiştir. Ona göre, ilhamın delil olarak kabul edilmesi, İslam toplumunun öznel, keyfi ve mantıksız düşüncelerle dine yaklaşmasına neden olabilir ve bu da olumsuz sonuçlar doğurabilir.²⁴⁶

1.2.7. Mucize

1.2.7.1. Mucizenin Tanımı, İmkânı ve Şartları

Mucize, Arapça’da “acz” (عجز) kökünden türemiş olup, “i’câz” (اعجاز) kelimesinin ism-i fâilidir. Çoğulu “mu‘cizât” (معجزات) şeklindedir. Sözlük anlamı olarak 'karşı konulamaz, harikulâde ve aciz bırakan' anlamlarını taşır. Terim olarak ise mucize, peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin eliyle, inkârcılara meydan okuduğu esnada gerçekleşen, kendisini doğrulayan ve başkalarının benzerini ortaya koymaktan aciz kaldıkları olağanüstü olay ve fiiller olarak tanımlanır.²⁴⁷ Teftâzânî, bu tanımıyla mucizenin iki yönünü vurgulamaktadır. İlk olarak, mucizenin meydan okuma (tahaddî) ile birlikte gerçekleşen olağanüstü işler olduğunu belirtir. İkinci olarak ise, inkârcıların meydan okumalarına karşılık, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin elinde, tabiat olaylarına aykırı bir şekilde gerçekleşen olaylardır.²⁴⁸

Kur’ân’da mucize kelimesi geçmemekle birlikte acz kökünden fiil ve sıfat halleriyle beraber “âciz kalmak, güçsüz bırakmak, Allah’ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarışmak” anlamlarında toplam yirmi bir âyette geçmektedir. Hadislerde de mucize kelimesi geçmez ancak acz kökünden türetilen bazı kavramlar sözlük anlamında kullanılmaktadır.²⁴⁹ Kur’ân’da mucize kavramı yerine en yaygın olarak âyet (âyât)

²⁴⁴ el-Bakara 2/36.

²⁴⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân Tercümesi*, 1/126.

²⁴⁶ Selim Gülverdi, “Mâtürîdî’nin Gayb Meselesine Bakışı”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 3/2 (2019), 118.

²⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu l-akaid*, 72.

²⁴⁸ Teftâzânî, *Şerhu l-akaid*, 72.

²⁴⁹ Halil İbrahim Bulut, “Mücize” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/350; Ali Durmuş, *Ehl-i Sünnet Akâidi* (Ankara: İksad Yayınları, 2022), 58-59.

kelimesi kullanılır.²⁵⁰ Bazen de mucize yerine burhan,²⁵¹ sultan,²⁵² beyyine,²⁵³ furkan²⁵⁴ ve hak²⁵⁵ kelimeleri kullanılır.

Mâtürîdî'ye göre mucize; peygamberlerin doğalarında bulunan peygamberlik sıfatıyla Allah tarafından kendilerine verilen, başkalarının benzerini yapmasının mümkün olmadığı ve sihirden farklı olan olağanüstü bir olaydır. Peygamberlerin alışılmışın dışında göstermiş oldukları mucizelerin, mahiyetinin ve nasıl gerçekleştirilebildiğinin açık ve anlaşılır olmadığını söyler.²⁵⁶ Ayrıca ona göre mucizeler peygamberlere has nitelikte olup²⁵⁷ ilahî kaynaklı olduğu anlaşılmalı diye, insan gücünü ve kapasitesini aşan olağanüstü olaylar şeklinde gerçekleşir.²⁵⁸

Mâtürîdî'ye göre mucizeler; üç açıdan insanları, peygamberleri tasdik etmeye mecbur bırakır. Birincisi, peygamberlerin büyük ya da küçük fark etmeksizin getirdiği mucizeler, akıl ve idrak sahibi herkesin anlayacağı şekilde hikmetli ve doğrudur. Bu nedenle, insanların onlara uyması zorunludur. İkincisi, peygamberlerin şahsiyetleri ve herkesin görebileceği hâlleri, insanları onları doğrulamaya zorlar. Yani, onların yaşadıkları toplum içinde asla yalan söylememeleri, insanların onları tasdik etmesini sağlar. Üçüncüsü, peygamberlerin ortaya koyduğu işler ve gösterdikleri mucizeler, insanların şüphe duymasını engeller ve olağan tabiat kurallarına aykırı olduğu için her insaf sahibi kişiyi bunları kabul etmeye yöneltir.²⁵⁹ Mâtürîdî, mucize konusunu ele alırken, mucizeyi reddedenlerin görüşlerine de yer verir ve onların itirazlarına cevaplar sunar. Mucizeye yönelik itirazlarla ilgili Mâtürîdî'nin görüşleri, nübüvvetin ispatı konusunda ele alınacaktır.

Özbek'e göre mucizenin varlığı aklen mümkündür. Çünkü çevremizde her an meydana gelen olaylar, hatta hayatın kendisi de mucizedir. Âlemde meydana gelen her şey ilk önce alışılmışa karşıt olarak ortaya çıkar, sonra yapıla yapıla alışkanlık ve adet haline gelir. Sadece biz onlara alışık olduğumuz ve süreklilik arz ettikleri için mucize olduklarının farkına varamayız. Bütün yaratılmışların varlığı ve yaşamın devam etmesi

²⁵⁰ Bk. en-Nisâ 4/153, Hûd 11/96, el-Kasas 28/32.

²⁵¹ Bk. en-Nisâ 4/174; el-Enbiyâ 21/24; el-Mü'minûn 23/11.

²⁵² Bk. el-Hûd 11/96, el-Kasas 28/31, Âl-i İmrân 3/49-50.

²⁵³ Bk. el-A'raf 7/73.

²⁵⁴ Bk. el-Bakara 2/153.

²⁵⁵ Bk. Yûnus 10/76.

²⁵⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 281.

²⁵⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 285.

²⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 7/221.

²⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 13/288.

buna örnek olarak verilebilir. Bir de tabiat kanunlarının sahibi ve kanun koyucu olan Allah'ın, evrene her an için koyduğu değişmez zannedilen birtakım yasalar vardır. Ancak Allah dilerse, değişmez olan bu yasaları tersine çevirebilir. Dolayısıyla akıl, mucizeyi kabul eder.²⁶⁰

Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)'ye göre göre mucizenin yedi şartı vardır. Öncelikle Mucize açık bir fiil olmalıdır yani mucizenin bir söz, bir fiil ya da bir unutturma olması gerekir. Harikulade olmalıdır. Mucize gerçekleştiği şekliyle kabul edilmeli, muhalefet edilmemelidir. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kişi tarafından gösterilmelidir. Mucizenin ilânına uygun olmalıdır. Yani peygamberin ortaya koyacağı mucize aynı şekilde gerçekleşmeli ve zıddı olmamalıdır. Peygamberi yalanlamamalıdır. Mucizenin nübüvvet iddiası anında gelmesi gerekir. Bu sebeple mucizenin ilanından önce gerçekleşen olaylar mucize olarak değerlendirilmez.²⁶¹

1.2.7.2. Mucize Çeşitleri ve Peygamberlere Verilen Mucizeler

Mucizeyle ilgili ele alınan konulardan biri de mucize çeşitleridir. Bazı mucizeler insanların duyu organlarına hitap ederken, bazıları geçmişten ya da gelecekte haber verme şeklinde olabilir. Bunun yanı sıra, bilgiye dayalı manevi ve aklî mucizeler de bulunmaktadır.²⁶² Bu farklılıklar nedeniyle, kelâm âlimlerinin bir kısmı mucizeleri iki gruba ayırırken²⁶³ bazıları da üç gruba ayırmıştır.²⁶⁴

Kur'an gibi muhatapların daha çok akıllarına hitap eden ve olağanüstülüğü ancak düşünme ve değerlendirme yoluyla anlaşılan mucizelere aklî mucizeler denir. Aklî mucizeler, peygamberlik ile daha yakından ilişkili olup kalıcıdır ve avâm ve havâs herkese hitap eder. Hissî mucizeler, peygamberlerin yaşadığı zaman ve mekânla sınırlıdır. Başka bir deyişle, bu mucizeler ancak peygamberin fiilen gerçekleştirdiğini görmek veya ondan işitmek suretiyle algılanabilir. Hz. Mûsâ'nın âsâ mucizesi²⁶⁵, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi²⁶⁶ gibi duyu organlarıyla hissedilen mucizelerdir.²⁶⁷ Peygamberlerin, Allah'tan

²⁶⁰ Durmuş Özbek, "Harikulade Olaylar", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (1997): 198-199.

²⁶¹ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l- Mevâkıf* (Kahire: y.y. , 1325), 8/222-230.

²⁶² Bk. Halil İbrahim Bulut, "Mucizeler Karşısında İnsanların Tutumu", *Diyanet İlmî Dergi* 40/3 (2004), 125-127.

²⁶³ İbn Fûrek, *el-Mücerred*, 202-204.

²⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 14/249.

²⁶⁵ Tâhâ 20/18-20.

²⁶⁶ Âl-i İmrân 3/49.

²⁶⁷ Adil Bebek, "Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Mucizelerin Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 126-127.

aldıkları bilgiyi insanlara aktarması ve bu gaybî haberlerin aynen gerçekleşmesi şeklinde ortaya çıkan mucizelere de haberî mucizeler denir.²⁶⁸

Kur'ân'ı Kerim'de mucizelerinden bahsedilen peygamberlere geçmeden önce; Mâtürîdî'nin mucizelerin hangi sebeple istendiğine ve muhataplarını imana zorlamadığına delil olarak gösterdiği âyetleri inceleyelim.

Kur'ân'da inanmayanlar hakkında başlangıçta nasıl iman etmedilerse, mucizeler gösterilse bile kalplerinin ve gözlerinin yine çevrileceği, şaşkınlık ve taşkınlık içinde bırakılacakları buyrulur. Ayrıca melekler indirise, ölümler onlarla konuşsa ve istedikleri her şey önlerine getirilse bile, Allah dilemedikçe inanmayacakları ama çoğunun bunun farkında olmadığı ifade edilir.²⁶⁹ Mâtürîdî bu âyetin müşriklerin kendilerine bir uyarıcı gönderilmesine karşılık iman edeceklerine dair yemin etmeleri üzerine indirildiğini söyler. Buna örnek olarak da "Onlar kendilerine bir uyarıcı gelirse herhangi bir ümmetten daha doğru bir yolda olacaklarına dair var güçleriyle yemin etmişlerdi."²⁷⁰ âyetini gösterir. Herhangi bir ümmetten kasıt Yahudiler ve Hristiyanlardır. Yani kendilerine bir uyarıcı gelirse Yahudiler ve Hristiyanlardan daha ziyade doğru yolda olacaklarına dair yemin etmişlerdir. Allah Teâlâ ise daha önce kendilerine uyarıcı peygamber geldiğinde ona iman etmedikleri gibi, istekleri doğrultusunda mucize gelmesi durumunda da iman etmeyeceklerini haber verir. İnkârcıların mucize istemelerinin sebebi iman etmek değil inat ve kibirlerinden ötürü istemişlerdir.²⁷¹ Diğer âyette öncekine cevap olarak, eğer istekleri doğrultusunda melekleri de indirsek hatta ölümlerle dahi konuşsalar yine de iman etmeyecekleri bildirilmiştir. Çünkü daha önce de onlara mucize gelmiş ancak inanmamışlardır. Onlar mucizeleri iman etmek için değil, alay etmek ve inatları yüzünden istemişlerdir. Mâtürîdî bu âyeti, mucizelerin muhataplarını imana zorlamadığına dair delil olarak gösterir. Eğer mucizeler insanları iman etmeye mecbur bıraksaydı; mucizeler ilk defa gösterildiğinde bu durum gerçekleşir ve bir daha mucize istemeye gerek kalmazdı. "Biz istesek onlara gökten bir mucize indiririz de derhal ona boyun eğerler."²⁷² âyetinde de iman etmek mucizeye bağlanmamıştır. Ancak Allah'ın onların boyun eğmelerini dilemesi halinde onların iman edecekleri bildirilmiştir.²⁷³

²⁶⁸ Bebek, "Kelam Literatürü Işığında Mucize", 132.

²⁶⁹ el-En'âm 6/110-111.

²⁷⁰ Fâtır 35/42.

²⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 5/199.

²⁷² eş-Şu'arâ 26/4.

²⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 5/200.

Mâtürîdî'ye göre mucizeler, peygamberlerin kavimlerinde revaçta olan ve peygamberliğin ispatına delil olacak olaylarla ilgili olarak verilmiştir.²⁷⁴

Peygamberlere Verilen Mucizeler: Kur'ân'ı Kerim'de mucizelerinden en çok bahsedilen peygamberlerden biri Hz. Îsâ'dır. Mâtürîdî, Hz. Îsâ'nın mucizelerine Âl-i İmrân suresi 49. âyet üzerinden değinmiştir. Zira âyette Allah'ın Hz. Îsâ'yı İsrailoğullarına peygamber olarak göndereceği buyruluyor. Burada Hz. Îsâ'nın peygamber olacağına dair Hz. Meryem'e bir müjde vardır. Ayrıca Hz. Îsâ'nın mucizelerine yer verilip baştan sona mucize konumunda olduğu belirtilir. Öncelikle o, babasız dünyaya gelmiştir. Henüz beşikteyken insanlarla konuşmuş, Allah'ın elçisi olduğunu duyurmuştur. Ayrıca körleri ve cüzzam hastalığına yakalananları iyileştirmiş, ölüleri diriltmiş, insanların evlerinde bulunan yiyecek ve içeceklerden haber vermiştir. Beşerden hiç kimse onun gösterdiği mucizeleri göstermemiştir. Bir de Hz. Îsâ'nın sığınacağı ve sayesinde yaşamını devam ettireceği bir babası da yoktu. İsrailoğulları Hz. Îsâ zannedip ona benzeyen birini öldürmüş; oysaki Allah Hz. Îsâ'yı göğe yükseltmiştir. Bütün bunlar insan nev'inden hiç kimsenin güç yetiremeyeceği mucizeler olup tamamı duyulara hitap eden hissi mucizelerdir.²⁷⁵

Meryem suresi 19-21. âyetlerde de Hz. Îsâ'nın mucizelerine yer verilmiştir. Bu âyetlerde Hz. Meryem'e babasız bir şekilde bir erkek çocuğu müjdelendiği. Bu çocuk ileride peygamber olacak Hz. Îsâ'dır. Hz. Meryem bu duruma şaşırıp bunun nasıl olacağını sorması üzerine Allah bu işin kendisine kolay olduğunu buyurmuştur. Mâtürîdî, Allah'ın herhangi bir sebebe dayanarak da sebepsiz bir şekilde de yaratmasının Allah için kolay olduğunu söyler. Nitekim Hz. Âdem hem annesiz hem de babasız yaratılmıştır. Mâtürîdî bu âyeti Hz. Îsâ'nın peygamberliğinin mucizesi olarak delil gösterir. Çünkü peygamberler, Allah dilerse annesiz ve babasız da bir çocuğun dünyaya gelebileceğini haber vermişlerdir. Nitekim bu şekilde de olmuştur. Dolayısıyla Hz. Îsâ'nın babasız olarak dünyaya gelmesi peygamberlerin nübüvvetlerinin delilidir. Çünkü daha önce haberini verdikleri şey vukuu bulmuştur. Bu da onların doğru sözlü ve emin kimseler olduğunun kanıtıdır. Tüm bunlar peygamberlerin bu bilgileri ancak Allah katından alıp insanlara bildirebildiklerini gösterir.²⁷⁶

²⁷⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 285.

²⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/341.

²⁷⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 9/172.

Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Davûd ve oğlu Hz. Süleyman'a verilen mucizelerden de bahsedilmiştir. Kur'ân'da dağların ve kuşların Hz. Davûd'un emrine verildiği, Hz. Dâvûd'la beraber tesbih ettikleri ve demirin onun için yumuşak kılındığı buyrulur.²⁷⁷ Mâtürîdî'ye göre; ateş veya herhangi bir vasıta olmaksızın demirin onun için yumuşatılması daha önce hiçbir insana verilmemiş bir olaydır. Hz. Dâvûd, demirden zırh ve savaş aletleri yapmıştır. Allah bunu Hz. Davûd'un risâletinin mucizesi olarak vermiştir.²⁷⁸

Kur'ân'da Hz. Süleyman'a ve Hz. Dâvûd'a ilim ve hikmet verildiği, dağların ve kuşların da Hz. Dâvûd'un emrine verildiği bildirilir.²⁷⁹ Mâtürîdî bunları hissi mucizelere örnek olarak verir. Ayrıca bazı rivâyetlerde yemeğin ve taşın Hz. Peygamber'in elinde tesbih ettiği, hatta taşın ona selam verdiğinin anlatıldığını söyler. Bu mucizelerin tümünü Allah, elçilerine peygamberliklerini ispat etmek için vermiştir.²⁸⁰

Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın hizmetine, sabah çıktığında bir aylık, akşam dönerken bir aylık mesafe kat eden rûzgârın verildiği, onun için bakırın eritildiği ve cinlerden onun emrinde çalışanların olduğu anlatılır.²⁸¹ İmâm Mâtürîdî burada Hz. Süleyman'a ve diğer peygamberlere verilen mucizeleri, Hz. Muhammed'e verilen mucizelerle karşılaştırmış ve mutlaka onlara verilenlerin bir benzerinin ya da daha büyüğünün Resûlullah'a da verildiğini belirtmiştir. Âyette tıpkı babası Hz. Dâvûd'a verilen demirin yumuşatılması mucizesinin benzeri olarak Hz. Süleyman'a da bakır madenin yumuşatıldığı bildirilir. Ta ki Hz. Süleyman onunla dilediği zırhları ve araçları yapmıştır. Bakırın onun için yumuşatılması nübüvvetinin mucizesidir. Ayrıca âyette rûzgârın Hz. Süleyman'ın emrine verildiğinden bahseder. Öyle ki bu rûzgâr Hz. Süleyman'ı sabah ve akşam bir aylık yol mesafesi kadar götürebiliyordu. Bu Hz. Süleyman'ın nübüvvetinin mucizesidir ki Hz. Peygamber'e de buna benzer bir mucize verilmiştir. Nitekim Hz. Muhammed bir gecede, iki aylık yol mesafesinde olan Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmüştür. Hz. Dâvûd'a demirin yumuşak kılınması mucizesine karşılık Hz. Muhammed'e ayın yarılması²⁸² mucizesi verilmiştir. Hz. Mûsâ'nın taştan pınar fişkırma²⁸³ mucizesinin

²⁷⁷ es-Sebe' 34/10.

²⁷⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygân (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 11/455-456.

²⁷⁹ el-Enbiyâ 21/79.

²⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/404.

²⁸¹ Sebe' 34/12.

²⁸² el-Kamer 54/1.

²⁸³ Bk. el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160.

yanında Hz. Peygamber'in parmaklarından su fışkırması²⁸⁴ mucizesi vardır. Hatta hadislerde bin dört yüz kişinin bu sudan kana kana içtiği rivâyet edilir. Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltmesi²⁸⁵ mucizesine karşılık Hz. Peygamber'in zehirli kızartılmış koyunun onunla konuşma mucizesi vardır. Hz. Peygamber bu etten yemek yiyeceği vakit koyun '*ben zehirliyim benden yeme*'²⁸⁶ diyerek onunla konuşmuştur.²⁸⁷

Kur'ân'ı Kerim'de mucizelerinden bahsedilen diğer bir peygamber de Hz. Musâ'dır. Hz. Mûsâ'nın asâsını yere atmasının vahyedildiği ve asânın yılanı dönüştüğü buyrulur.²⁸⁸ Mâtürîdî, Hz. Mûsâ'nın asâsını kendisine emredilmeden önce atmadığını Kur'ân'daki "Asânı taşa vur!"²⁸⁹ ve "Asân ile denize vur!"²⁹⁰ âyetlerini örnek göstererek ifade eder. Allah bu emirler olmadan da asâyı yılanı dönüştürebilir, denizi yarabilir ya da taşı çatlatabilirdi. Demek ki bu emirle Hz. Mûsâ imtihan ediliyordu. Aynı şekilde Hz. Musâ zamanında sihir ve büyü revaçtaydı. Bundan dolayı Hz. Mûsâ onların alışmış oldukları türden, bilinen ancak benzerini yapmaktan aciz kaldıkları bir mucize getirmiştir. Zaten Hz. Mûsâ buna güç yetiremeyeceklerini bildiği için bu türden bir mucize göstermiştir ki sihir olmadığını anlayabilsinler. Böylece insanlar bunun insan eliyle yapılamayacak türden olağanüstü bir olay olduğunu; peygamberlik iddiasındaki kimseye peygamberliğinin kanıtlayabilmesi için Allah katından verildiğini bilmiş olurlar. Hz. Îsâ zamanında da tıp ilimleri revaçta olduğu için getirdiği mucizeler tıpla ilgiliydi. Dolayısıyla mucizeler o toplumda yaygın olan ve alışmış oldukları türden bir olay olurdu. Böylece inkârcılar aciz kalır ve Allah tarafından seçilmiş elçiler de peygamberliklerini kanıtlamış olurdu.²⁹¹

Mâtürîdî, dişi deve mucizesinin²⁹² Hz. Salih'in peygamberliğinin kanıtı olarak verildiğini söylemiştir. Çünkü Hz. Salih'in diliyle haber verilen mucizeler onun nübüvvetinin delilidir. Ancak insanlar Allah'ın âyetlerini yalanlamış ve büyüklük taslamışlardır. Devenin Allah'a nispet edilmesinin özel bir anlamı vardır. Bütün develer de Allah'a aittir. Ancak burada farklı sebepler bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/104.

²⁸⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

²⁸⁶ Ebû Dâvûd, "Diyât", 6.

²⁸⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygân (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 11/457-458.

²⁸⁸ el-A'râf 7/117.

²⁸⁹ el-Bakara 2/60.

²⁹⁰ eş-Şuarâ 26/63.

²⁹¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygân (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 6/30.

²⁹² el-A'râf 7/73.

devenin özellikle Allah'a nispet edilmesiyle Allah'a olan kulluk hatırlatılmak istenmiş olabilir. Mâtürîdî bunu "Mescidler yalnız Allah'ındır."²⁹³ âyetine benzetmektedir. Mescidler ibadet yeri olduğundan dolayı saygı gösterilmesi için özellikle Allah'a nisbet edilmiştir. Allah'u Teâlâ deveyi mucize olarak gönderdiğini göstermek için o deveyi diğer develerden ayrı tutarak özellikle kendisine nispet etmiştir. Ayrıca diğer develerde olduğu gibi devenin bakımını insanlara yüklememiş ve ondan faydalanma hakkını da insanlara vermemiştir. Aksine deveyi serbest bırakmalarını istemiştir. Yani devenin bakımını da ondan faydalanmayı da insanlara vermemesi Allah'ın deveyi özellikle kendine nispet etmiş olma sebeplerinden olabilir.²⁹⁴

Ateşin Hz. İbrâhim için yakıcılık özelliğini kaybedip serin olması²⁹⁵ mucizesi Kur'ân'da anlatılmaktadır. Hz. İbrâhim kavmini putlara taptıkları için defalarca uyarmıştır. İnançlarının yanlış olduğu konusunda onlarla tartışıp bu konudaki delillerini kendilerine sunmuştur. Ancak kavmi Hz. İbrâhim'i reddetmekle kalmamış ve büyük bir ateş yakarak onu, ateşe atmak istemişlerdir.²⁹⁶ Allah âyetin devamında ateşe İbrâhim'e karşı serin olma emrini verdiğini buyurmuştur. İmâm Mâtürîdî, ateşin doğasının sıcak ve yakıcı özellikte olduğunu; ancak İbrâhim için normal özelliği dışına çıkarak serin ve zararsız kılındığını belirtmiştir. Böylece bu durumun Hz. İbrâhim'in nübüvvetinin delili ve en büyük mucizelerinden biri olduğunu söylemiştir. Mâtürîdî, te'vil âlimlerinin görüşlerine de yer vererek, ateşe vahiy ve ilham edilmiş olabileceğini söyler. Bu durumda ateşin verilen emri anlayarak İbrâhim'i yakmamasını mümkün görür.²⁹⁷

Peygamber Efendimizin Mucizeleri ve Kur'ân Mucizesi: Mâtürîdî'ye göre; peygamberimizin mucizeleri hem aklî hem de hissi mucizelerdir. Hissi mucizelerine; ayın ikiye ayrılması (şakku'l kamer), parmaklarının arasından suyun akması ve herkese yeterli gelmesi, zehirlenmiş koyunun konuşması, isra ve miraç hadisesi gibi pek çok örnek verilebilir. Aklî mucizelerine ise, kavminde fesahat ve belagat açısından kabiliyetli insanlar bulunmasına rağmen Kur'ân'ın ümmî olan Resullullah'a nâzil olması örnek olarak verilebilir.²⁹⁸ Peygamber efendimizin en büyük ve asıl mucizesi Kur'ân'ı Kerim'dir. Çünkü diğer bütün mucizelerin icazı Kur'ân'a bağlı olup onunla

²⁹³ el -Cin 72/18.

²⁹⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 5/433-434.

²⁹⁵ el-Enbiyâ 21/68-69.

²⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/390.

²⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/391-392.

²⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/342.

tamamlanmaktadır. Bu konuda bizzat Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Peygamberlerden hiçbir peygamber yoktur ki, ona mucizelerden insanların inanacağı kadar verilmiş olmasın. Mucize olarak bana verilen ise ancak Allah’ın bana vahyettiği Kur’ân’ı Kerim’dir. Bunun için kıyamet gününde en çok etbai, ümmeti bulunan peygamber olacağımı umarım.”²⁹⁹

Mâtürîdî’ye göre Kur’ân’ı Kerim, Hz. Peygamber’in risâletini ispatlayan en büyük aklî mucizedir. Nitekim mucizenin halkın gözü önünde gösterilmesi, diğer insanlara meydan okunması ve onların da bunu yapmaktan aciz kalmaları gerekir. Böylece mucizenin varlığıyla beraber peygamber doğru sözlü oluşunu ve nübüvvetini ispatlamış olur. Nitekim böyle de olmuştur. Hz. Peygamber belagat ve fesahatte üstün olan ve edebi sanatları çok iyi bilen Araplara karşı Kur’ân’la meydan okumuş, onlar ise buna karşılık vermekten aciz kalmışlardır. Eğer onlar Kur’ân’a karşılık verebilselerdi bu insanlar arasında yayılmış ve bilinen bir gerçek olurdu. Çünkü bazı şairler, düzenledikleri bazı şiirlerle Ku’ân’a nazire yapmaya kalkışmış ve kendilerine gerekli cevap verilince kendi aralarında bile ihtilaflar ve tenakuzlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in Kur’ân’la onlara meydana okuduğu apaçık ortadadır. Buna karşılık Arapların tüm çabalarını Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkâr etme yolunda harcamalarına rağmen başarılı olmadıkları ve buna güç yetiremedikleri de bilinen bir hakikattir. Tüm bunlarla beraber Kur’ân’ın üslubunun akıcılığı ve Arapların şiirlerinde ve hutbelerinde kullandıkları üslup ve metottan farklı oluşu, insanı hayran bırakan nazmı ve fesahati, Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlayan delillerin bulunması, gelmiş geçmiş tüm peygamberlerden ve kavimlerinin durumlarından bahsetmesi, gabya ve geleceğe dair bilgiler vermesi insanları aciz bıraktığını ve Hz. Peygamber’in nübüvvetini kanıtladığını gösteren en büyük mucizedir.³⁰⁰

Hz. Peygamber’e verilen en büyük mucizenin aklî oluşu, insanlığın aklın ön planda tutulduğu bir döneme girdiklerini gösterir.³⁰¹ Mâtürîdî’ye göre; aklî ve manevî mucizelerin en güzel örneği Kur’ân’ı Kerim’dir. Zira Kur’ân’da Hz. Muhammed’in nübüvveti açıkça ilan edilmiş olup muhataplarına karşı meydan okuma vardır. Hatta bu meydan okuma üç aşamalıdır. Önce Kur’ân’ın bütününe benzeyen bir eser meydana

²⁹⁹ Buhâri, *Sahih*, 6/97; Müslim, *Sahih*, 1/134.

³⁰⁰ Işık, *Mâtürîdî’nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, 125.

³⁰¹ Recep Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 2.Baskı (Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2021), 252.

getirilmesi³⁰² konusunda tehdidi vardır. Bu âyette inkârcılardan eğer sözlerinde doğru iseler ve Muhammed Allah’a iftirada bulunuyorsa onun getirdiğine benzer bir söz getirmeleri istenmiştir. Âyette bu iftiralarına karşılık bir azarlama ve kınama vardır. Çünkü onlar buna güç yetirememişlerdir.³⁰³ Bu konuda tüm insanlar ve cinler bir araya gelip birbirlerine yardım etseler bile onun benzerini bir araya getiremeyecekleri³⁰⁴ bizzat Kur’ân tarafından bildirilmiştir. Mâtürîdî bir şeyi gördükten ve tanıdıktan sonra onun benzerini tasvir etmenin, o şeyi görmeden tasvir etmekten daha kolay olduğunu söyler. Yani Kur’ân sesini işittikten sonra güçleri yetseydi kendi sözlerinin doğru olduğunu ispat etmek ve peygamberi de yalanlamak için bunu yaparlardı. Ancak bunu başaramamışlardır. Ayrıca bu âyette meydan okumanın sebebi; kâfirlerin ve inkârcıların Kur’ân hakkında “Kur’an bir büyüdür”,³⁰⁵ “Ona ancak bir beşer öğretiyor.”³⁰⁶ ve “O, Allah’a iftira etmiş yalancı bir adamdır.”³⁰⁷ demeleridir. Burada iftira ve sihir gibi şeylerin insanlar ve cinler tarafından yapılabildiği ancak Kur’ân’ın benzerini meydana getirmekten aciz oldukları vurgulanmıştır. Nitekim yalancılığı ortaya çıkan ahmak kimseden başka hiç kimse Kur’ân’a nazire yapmaya kalkışmaz. Aynı şekilde inkârcılar Kur’ân’ın Allah tarafından indirildiği hususunda şüpheye düşmüş ve kendileri için gökten bir azap indirilmesini³⁰⁸ istemişlerdir. Esasında burada Allah’tan yardım istemek yerine azap istemişlerdir. Bu da böyle kimselerin ahmaklığını ve sefihliğini gösterir. Tüm bunlar Kur’ân’ın Allah katından peygambere verilen bir mucize olduğunu kanıtlamaktadır.³⁰⁹ Ayrıca eğer onlar buna güç yetirebilmiş olsalardı; öldürülmek ve esir edilmekten kurtulmak için Kur’ân’ın nurunu söndürmek üzere bütün çabalarını sarf eder, her türlü sıkıntıya ve zorluğa katlanırlardı. Bunu yapamamaları Kur’ân’ın en büyük mucize olduğunu ve onları aciz bıraktığını ispatlar.³¹⁰ Zira müşrikler hiçbir zaman bu iddialarını gerçekleştirmek için fiili bir girişimde bulunmamış, çaba sarf etmemiş ve güçlerini kullanmamışlardır. Bu da Kur’ân’ın peygambere Allah katından indirildiğini kanıtlar.³¹¹

³⁰² et-Tûr 52/34.

³⁰³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 14/200-201.

³⁰⁴ el-İsrâ 17/88.

³⁰⁵ Bk. el-En’âm 6/7.

³⁰⁶ Bk. En-Nahl 16/103.

³⁰⁷ Bk. Sebe’ 34/43.

³⁰⁸ el-Enfâl 8/32.

³⁰⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 8/392-393.

³¹⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 2/342.

³¹¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 1/90.

Mâtürîdî, tehdadinin ikinci aşamasında ona benzeyen on sure³¹² ve nihâyetinde ona benzeyen bir sure getirmekle³¹³ muhataplarına meydan okunduğunu ifade eder. Âyette inkârcılara eğer iddialarında doğru iseler yani gerçekten Muhammed onu uydurduysa onun getirdiğine benzeyen on sure getirmeleri, bundan aciz kalıp yapamadıklarında da bir sure getirmeleri istenmiştir. Peygambere isnat ettikleri yalanın ve iftiranın asıl kendilerine yakıştığı; zira Hz. Muhammed'den yalan işitmedikleri ve onun doğru sözlü oluşunu gâyet iyi biliyorlardı. O peygamber yalnızca Allah katından aldığı bilgilerle ve vahiy yoluyla sizin gizli hallerinizi biliyor ve size de bildiriyordu. Haydi, siz de onun gizli hallerini ortaya çıkaran bir sure getirin denilerek meydan okunmuştur. Ayrıca Mâtürîdî buradaki tehdadinin dil açısından da söz konusu olduğunu söyler. Yani siz Hz. Muhammed'le aynı dili konuşuyorsunuz, eğer o kafasından uyduruyorsa siz de onun benzerini uydurun denilmektedir. Zira uydurmayı siz daha iyi bilirsiniz. Ancak bunu siz de yardıma çağırdıklarınız da yapamazlar ki yapamadılarda.³¹⁴

Kur'ân'da Ehl-i Kitap'ın kendi kitaplarını doğrulayan Kur'ân'a iman etmeleri gerektiği buyrulmuştur.³¹⁵ İmâm Mâtürîdî bu âyetle Yahudilerin, peygamberimizin mucizesi olan Kur'ân'a iman edip peygamberimizi de tasdik etmeleri gerektiğini söylemiştir. Çünkü Kur'ân'ı Kerim, Tevrat'ı doğrulayan mucizevi bir kitaptır. Her ne kadar Kur'ân'ın metin yapısı ve dili Tevrat'tan farklı olsa da indirilen hususlar ve anlam bakımından iki kitap da aynıdır. İkisi de Allah'ın kitabıdır. Kur'ân'daki güzellikler, nübüvvet meselesi, Kur'ân'ın indirilişi ve zamanı gibi hususlar yani Kur'ân'ın içeriği ve konumu Tevrat'la zıt düşmez. Yine âyetteki, "Mûsâddikan limâ me'aküm" ifadesinden maksatın, 'kendisine henüz peygamberlik verilmeden önce siz Muhammed'e inanıyordunuz, şimdi nasıl inkâr ediyorsunuz?' şeklinde açıklanmıştır. Tüm bunlardan hareketle Kur'ân'ın önceki peygamberlerin ve toplumların durumunu haber verdiği, ona inanmayanları tehdit ettiği ve peygamberimizin en büyük mucizesi olduğu söylenebilir.³¹⁶

Hiz. Peygamber'in Ümmî Olmasındaki Mucize: Kur'ân'da daha önce açık bir sapkınlık içinde olan bir kavme kitabı ve hikmeti öğretecek, kendi içlerinden onlar gibi ümmî birinin Allah Teâlâ tarafından gönderildiği buyrulur.³¹⁷ Mâtürîdî, Allah'ın ümmî peygamberini yine ümmî olan bir kavme gönderdiğini, içlerinde çok az kişinin okuma ve

³¹² Hûd 11/13.

³¹³ Yûnus 10/38; el-Bakara 2/23.

³¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 7/157-158.

³¹⁵ en-Nisâ 4/47.

³¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 3/227.

³¹⁷ el-Cuma 62/2.

yazma bildiğini ancak çoğunluğun bilmediğini ve Hz. Peygamber'in kendisinin de ümmî olduğunu ifade eder. Bu düşüncesine ayet ve hadis üzerinden örnek verir. Nitekim Allah bir âyette Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmediğini³¹⁸ buyurmuştur. Bizzat Hz. Peygamber de ümmî bir millet olduklarını, hesabı ve okuma yazmayı bilmediklerini buyurmuştur.³¹⁹ Mâtürîdî'ye göre; peygamber olduğunun bilinmesi ve nübüvvetine delil olması için Allah peygamberliğini ümmî bir kişiye vermiştir. Çünkü eli kalem tutmayan ve herhangi bir kimseden eğitim almayan birinin kendi kafasından bir şeyler söylemesi söz konusu değildir. Oysaki Hz. Peygamber'in getirdiği kitap; edebi, üslubu ve telifiyle herkesi kendisine hayran ve muhtaç bırakmıştır. Ayrıca Ehl-i Kitap'ın yanında bulunan kitaba uygun bir kitap getirmiştir. Âyetin devamında peygamberin onları arındıracağından ve onlara kitabı ve hikmeti öğreteceğinden söz eder. Allah Teâlâ'nın ümmî, sefih ve cahil olan bir kavmi peygamberi aracılığıyla arındırıp temizlemesi ve onlara ilim öğretmesi, Hz. Peygamber'in getirdiği dinin hak din olduğuna ve diğer dinlerden üstün olduğuna dair bir mucizedir. Çünkü diğer dinlere mensup olanlar böyle değildi. Allah tüm bunları Hz. Peygamber'inin nübüvvetinin delili kılmıştır. Bu durum kitabın ancak vahiy yoluyla geldiğini ve kendi kafasından uydurmadığını göstermektedir.³²⁰

Düzgün'e göre; ümmîlik Arap toplumunun bir özelliğidir. Bu sebeple ümmîliğin yalnızca okuma-yazma bilinmemesi olarak düşünülmesi doğru değildir. Çünkü Arapların tümünün okuma-yazma bilmediğini söylemek yanlıştır. Dolayısıyla ümmîlik; anadan doğduğu halde kalan, bir öğretmene sahip olmayan, herhangi bir eğitimden geçmeyen ve sosyal hayattaki ilişkilerini de yasalara göre düzenlemeyen toplumlar için kullanılan bir tabirdir.³²¹

Başka bir âyette de Hz. Peygamber'e şiir öğretilmediği, ona Kur'ân'ın vahyedildiği³²² buyrulur. Mâtürîdî'ye göre; bu âyet müşriklerin Hz. Peygamber için şair ve yalancı demeleri üzerine inmiştir. Allah Teâlâ peygamberin şair, Kur'ân'ın da şiir olduğu yönündeki asılsız iddialarını çürütmek için peygambere şiir öğretmediğini zaten onun da şiire ihtiyacı olmadığını bildirmiştir. Allah Hz. Peygamber'in şiir söylemekten aciz olmasını nübüvvetinin delili olarak göstermiştir. Allah'ı Teâlâ âyette Hz.

³¹⁸ el-Ankebût 29/48.

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/43, 52, 129; Buhârî, "Savm", 13; Müslim, "Savm", 15.

³²⁰ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 15/156-158.

³²¹ Şaban Ali Düzgün, *Kelam El Kitabı*, 5. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 357.

³²² el-Yasin 36/69.

Peygamber'in Kur'an'ı kendi kafasından uydurarak Allah'a yalan isnatta bulunduğunu ve şair ve büyücü olduğunu iddia edenlerin doğru sözlü olmadıklarını haber vermiştir. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in şair, büyücü ve yalancı olmadığını, onun bu gibi işleri öğrenmek için kimseye gitmediğini, kavminin içinde emin ve doğru sözlü biri olarak tanındığını ve önceki kitapların da yanında bulunmadığını kesin olarak biliyorlardı. Ancak onlar, liderlik ve dünya menfaatleri için halka Hz. Peygamber'in şair, büyücü ve yalancı olduğunu söylemişlerdir.³²³ “Kur'an'ı Rahmân öğretti. İnsanı O yarattı. Ona anlama ve anlatmayı öğretti.”³²⁴ âyetinde de Kur'an'ın bizzat Allah tarafından Hz. Peygamber'e öğretildiği bildirilmiştir. Mâtürîdî buradaki öğretme fiilinin okuma yazma yolu dışındaki bir öğretme olduğunu söylemiştir. Bu da Allah'ın peygamberine olan lütfudur. Ayrıca şiir eğlence aracı olduğu için Hz. Peygamber'e yakıştırılmamıştır. Resullulahın zevk ve eğlence ile değil Allah'ın emir ve yasaklarıyla uğraşması için şiir ile onun arasına sınır koyulmuştur.³²⁵

Bir diğer âyette “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da!”³²⁶ buyurulmuştur. Mâtürîdî, âyette vahyetiklerimizi koruyacağız ve sana unutturmayacağız ifadeleriyle Hz. Peygamber'e bir teminat verildiğini söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber ümmî olduğu için yazılı bir metni okuyamıyordu. Âyetler kendisine okunduğu zaman indirilen vahyi öğrenme kaygısıyla dilini kıpırdatarak âyetleri tekrar ediyordu. Ancak dilini oynatması yasaklanarak yalnızca gelen vahyi dinlemesi ve âyetlerin onun belleğine yerleştirileceği buyrulmuştur. Böylece vahyin unutturulmayarak da korunduğu görülür. Hz. Peygamber'in inen vahyi tek bir kerede ezberlemesi nübüvvetinin delilidir.³²⁷

İmâm Mâtürîdî, “Tûr'a, açık sayfeler üzerine yazılı kitaba andolsun!”³²⁸ âyetini Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil gösterir. Çünkü âyette Hz. Peygamber vahyin geldiği Tûr dağından ve faziletinden bahsetmektedir. Bu dağ ve fazileti yalnız önceki kitaplardan öğrenilebilir. Ancak Hz. Peygamber'in bu bilgileri öğrenmek için herhangi birine

³²³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 12/125.

³²⁴ er-Rahmân 55/1-4.

³²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 12/126.

³²⁶ el-A'lâ 87/ 6-7.

³²⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Mehmet Erdoğan ve Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 17/187.

³²⁸ et-Tûr 52/1-3.

gitmediği ve onun ümmî olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Böylece Hz. Muhammed'in tüm bunları Allah'ın kendisine öğretmesiyle bildiği görülmektedir.³²⁹

“Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar...”³³⁰ Bu âyette de Hz. Peygamber'in ümmî olduğu yani okuma yazma bilmediği belirtilmiştir. Aynı zamanda Allah Teâlâ peygamberinin, onların kitabını görmeden ve dilini bilmeden, onların yanında yazılı bulunan Tevrat ve İncil'deki bilgilerden haber verdiğini ve onların da buna itiraz etmediğini buyurmuştur.³³¹ Peygamberin ümmî olmasına rağmen bu bilgileri onlara haber vermesi, bunları ancak Allah katından aldığını göstermektedir.

1.2.7.3. Velâyet, Keramet ve Sihir

Velâyet: Sözlükte “yakın olmak, yakınlık” anlamına gelen vely kökünden türemiştir. Aynı zamanda “sevmek, yönelmek, yardım etmek ve bir işin sorumluluğunu üstlenmek” gibi anlamlar taşır. Bu hakka sahip kişiye ise velî denir.³³²

Kur'ân'da Allah dostlarının korku ve üzüntü duymayacakları buyrulur.³³³ Allah dostları anlamına gelen “evliyâullah” tabiriyle Mâtürîdî yalnızca inançta muvahhit olanların değil hem inançta hem de vefa göstermede muvahhit olanlar yani has müminlerin kast edildiğini söyler. Korku ve üzüntü duymamaları onlar için en büyük kazançtır.³³⁴ Peygamberimiz Allah'ın veli kulları hakkında görüldükleri zaman Allah'ın hatırlandığını buyurur.³³⁵

Başka bir âyette Allah'ın müminleri koruyup onlara yardım ettiğinden bahsedilir.³³⁶ Mâtürîdî'ye göre; veli, koruyan ve yardımcı anlamına gelmektedir. Çünkü Allah kullarının yardımcısı olup onları koruyup rızıklandırır. Vali kelimesi de buradan gelip, insanların işlerini üstlendiği için böyle isimlendirilmiştir.³³⁷

³²⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 14/187.

³³⁰ A'râf 7/157.

³³¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygün (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 6/93.

³³² H.Yunus Apaydın, “Velayet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/15.

³³³ Yûnus 10/62-64.

³³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 7/91-93.

³³⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2731.

³³⁶ el-Bakara 2/257.

³³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/187.

Keramet: Sözlük anlamı itibarıyla “iyi, ahlâklı ve cömert olma” anlamına gelen kerâmet, mastar olup aynı zamanda “iyilik, cömertlik” anlamında isim olarak da kullanılır. Terimsel açıdan ise, “Allah’ın sâlih, takvâ sahibi ve velî kullarında görülen olağanüstü durum” şeklinde tanımlanır. Keramet, tıpkı mucize gibi doğa kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü bir olaydır. Mahiyet olarak mucizeden farkı bulunmasa da, aralarındaki temel ayrım gerçekleşme biçimindedir. Mucize, peygamberlerden meydana gelirken, keramet tamamen peygambere bağlı olan velîlerde görülür. Ancak peygamber, peygamber olduğunu ilan eder ve bunu kanıtlamak amacıyla mucize gösterir. Mucizeyle beraber inkârcılara karşı meydan okur. Buna karşılık, peygamberi örnek alan bir velî, velîlik iddiasında bulunmaz ve kimseye meydan okuma amacı taşımaz. Birinde mucizenin açıkça gösterilmesi, diğerinde ise kerametın kendiliğinden ortaya çıkması söz konusudur. Hem mucizenin hem de kerametın gerçek yaratıcısı ve faili Allah’tır.³³⁸

İlahi emir ve yasaklara uyan, itaatle, ibadetle ve takvayla Allah’a yaklaşan bazı büyük zatlarda görülen harikulade olaylardır.³³⁹ Keramet, velinin elinde alışılmışın dışında ve âdete aykırı olarak gerçekleşen olaydır. İnsanın bir gecede çok uzun yollar kat etmesi, herhangi bir vasıta olmadan su üzerinde yürümesi ve yorulmaksızın geçimini kazanması gibi olaylar keramete örnek olarak verilebilir. Yine Hz. Ömer’in aralarında büyük bir mesafe bulunmasına rağmen “Ya Sariye! Dağa!” demesi ve Sariye’nin onu işitmesi keramet türünden bir olaydır.³⁴⁰

Mâtürîdî’ye göre; mucize ve keramet gibi harikulâde olaylar, alışılmışın dışında olarak ve tabiat kanunlarına aykırı bir şekilde, elinde gerçekleşen kimseye davetini yaptığı sırada bahşedilir. Bu olayların zuhur etmesi için herhangi bir kimseden yardım alınmaz. Çünkü bu fevkaladelikler tamamen Allah’ın izni ve yardımıyla gerçekleşir. İmâm Mâtürîdî Bakara suresi 248. âyette hükümdarlığın Talut’a verilmesinin ve hükümdarlığının alameti olarak da kendisine tabutun verilmesinin onun için bir keramet olduğunu söyler. Çünkü nübüvveti tasdik etmek için peygamber olmayan kimselerin elinde mucizeye benzer olaylar gerçekleşebilir. Kur’ân’dan hareketle Hz. Meryem’in

³³⁸ Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/265.

³³⁹ Durmuş Özbek, “Harikulade Olaylar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1997): 173. ; Nüreddin es-Sâbüni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, 8.Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2005), 117.

³⁴⁰ Sadru'l-İslâm İmâm Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-İ Sümmet Akaidi*, trc. Şerafettin Gölcük (İstanbul: Kayihan Yayınevi, 1980), 330-331.

kıssası³⁴¹ ve Hz. Süleyman'ın vezirinin elinde gerçekleşen olay³⁴² bu duruma örnek olarak verilebilir. Ancak elinde harikulade olay gerçekleşen kişinin, peygamberi ve nübüvveti tasdik etme şartı vardır. Zira bu tür harikulâde olaylar her ne kadar başkalarının elinde veya dilinde gerçekleşiyor olsa da peygambere ait mucizelerden sayılırlar.³⁴³

Mâtürîdî Allah Teâlâ'nın yalancı bir kimseye olağanüstü olaylar gösterme imkânı vermeyeceğini belirtir. Mâtürîdî'ye göre; bir kimse Kur'ân'ı öğrenir ve Kur'ân'dan bihaber olan bir beldeye gider ve oradakilere Allah'ın kelamını okuyup peygamberlik iddiasında bulunursa; bu kimsenin yalancılığını ispat eden bazı deliller vardır. Nitekim her çağda peygamberler gönderildikleri kavimler tarafından birtakım sorulara maruz kalmışlardır. Örneğin; Hz. Peygamber'e "Sana şarap ve kumarı sorarlar... Bir de Allah için ne harcayacaklarını sorarlar."³⁴⁴ ve "Sana ruhu sorarlar..."³⁴⁵ gibi sorular yöneltilmiştir. Buna karşılık yalancı peygamberlerin gittikleri yerlerdeki insanlar kendilerine bu tür sorular sormamıştır. Bu sebeple bu soruların daha önceki çevrelerde sorulduğu anlaşılır ki bu da o kişinin yalancılığını ortaya çıkarır. Bir de yalancı peygamberin gittiği yerlerdeki insanlar, bu bilgileri başkasından mı öğrendiğini ya da Allah katından mı kendisine verildiğini bilemezler. Çünkü bu kişi; o insanların arasında yetişmemiş, onlar tarafından tanınmamış ve denenmemiş bir kimsedir. Hâlbuki peygamberler kavimleri tarafında küçük yaşlardan itibaren tanınan ve neyi yapıp yapamayacağı bilinen kimselerdi. Tüm bunlarla beraber Kur'ân'ın üstünlüğü ve Hz. Peygamber'in durumu, dili Arapça olan herkesin nezdinde bilinen bir gerçektir. Bu da o kişinin sahte peygamber olduğunun ortaya çıkmasına sebep olur. Özetle; peygamber olmayan kimselere de mucize benzeri olaylar verilebilir. Ancak velilerin elinde gerçekleşen harikulâde olaylar, nübüvveti tasdik etme aracı olarak verilmiş olup peygamberlere ait mucizelerden sayılmaktadırlar. Dolayısıyla velilerin kendilerine özgü olaylar değildir.³⁴⁶

Kur'ân'da evliyanın kerametiyle ilgili başka âyetler de vardır. Bunlardan biri de Hz. Zekeriyâ ile ilgilidir. Hz. Zekeriyâ, Hz. Meryem'in yanına her girdiğinde kışın yaz meyvesini yazın da kış meyvesini görüyordu. Bunun üzerine şaşırarak bu yiyeceklerin kendisine nereden geldiğini soruyordu. Meryem bu nimetlerin kendisine Allah katından

³⁴¹ Meryem 19/25; bk. 19/29-30.

³⁴² en-Neml 27/40.

³⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/162, 165.

³⁴⁴ el-Bakara 2/219.

³⁴⁵ el-İsrâ 17/85.

³⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/162-165.

verildiğini söylüyordu.³⁴⁷ Hz. Meryem, peygamber olmadığına göre; Allah katından kendisine verilen bu nimetler onun için bir keramettir. Bu gibi kıssalar salih kimselerin elinde kerametın vuku bulacağını gösterir. Keramet de mucize gibi aklen mümkündür ve mucizenin nübüvvete delil olma özelliğini ortadan kaldırmaz.³⁴⁸

Mâtürîdî'ye göre, peygamberler dışında bazı kimselerde de mucize benzeri olağanüstü olayların gerçekleşebileceğini gösteren en iyi örneklerden biri Ashâb-ı Kehf³⁴⁹ kıssasıdır. Allah, bu gençlerde birçok harikulade olay yaratmıştır ki bunlar, insan gücünü ve yetilerini aşan durumlardır. Üç yüz yıl boyunca uyumaları, giysilerinin eskimemesi, sıcak ve soğğun onlara zarar vermemesi, toprağın bedenlerini bozulmaması, hiçbir gıda tüketmeden yaşamlarını sürdürebilmeleri ve düşmanlarının kötülüğünden korunmaları, tabiatın normal işleyişine aykırı olağanüstü olaylar olarak kabul edilir.³⁵⁰

Hz. Süleyman'ın veziri ve kâtibi Asaf'ın tahtı göz açıp kapayıncaya kadar getirmiş olması³⁵¹ onun için bir keramettir. Mâtürîdî, *Tevîlât*'ta bazı âlimlerin, o kişinin hiçbir zorluk çekmeden ism-i a'zam duasıyla o tahtı hemen getirebildiğini rivâyet ettiklerini söyler. Bu hadiseden yola çıkarak mucizelerin peygamber olmayan kişilerin elinde de gerçekleşebileceğini ancak yine de gönderilen peygamberin mucizesi sayıldığını belirtmiştir.³⁵²

Sihir: Mâtürîdî'ye göre sihir; zahirde gerçekmiş gibi görünen ancak hakikatte herhangi bir gerçekliği olmayan bir yanılsamadır. Gözleri ve aklı etkisi altına alır. Gözleri yanıltması, gerçekmiş gibi algılanmasına; akılları etkisi altına alması ise aklın giderilmesine sebep olur.³⁵³

Sihir türünden olaylar harikulade olaylar değildir. Sihir, sebeplere ve araçlara bağlı olarak yapılabildiğinden dolayı sebepleri ve şartlarını bilen bir kimse bu tür hünlerleri gösterebilir. İnsan eğitim alarak ve antreman yaparak sihri öğrenebilir. Ancak diğer insanlar tarafından nasıl yapıldığı gizli olduğundan avâm sihri bilemez ve öğrenmek için çaba sarf etmez. Dolayısıyla sihir âdetin aksine ortaya çıkan bir olay değildir. Bilakis

³⁴⁷ Âl-i İmrân 3/37; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/326.

³⁴⁸ Recep Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 2.Baskı (Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2021), 267.

³⁴⁹ el-Kehf 18/9-12.

³⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/40-41.

³⁵¹ en-Neml 27/40.

³⁵² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 10/449.

³⁵³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 7/18.

tabiat kanunlarına uygun olarak ortaya çıkar.³⁵⁴ Örneğin; hastaların duayla tedavi olup şifa bulması harika olarak değerlendirilirken, ilaçla tedavi olmaları harika değildir. Bunun yanında üzerinde şekil ve harfler yazılı olan sihir gücü kabul edilen tılsım vardır. Bir de eş-Şa'baze denilen büyücülük, gözbağcılık yani el çabukluğuyla bir şeyleri yapma, göz boyama ve hokkabazlık vardır. Ancak bunların hiçbirisi harikulade olaylardan değildir.³⁵⁵

“Siz atın dedi. Onlar atınca insanların gözlerini büyülediler, içlerine korku saldılar ve böylece büyük bir büyü gösterdiler.”³⁵⁶ Âyette de herhangi bir gerçekliği olmayan sihrin, insanların gözlerini etkisi altına aldığından bahseder. Çünkü sihir bir serap gibidir ve gerçekliği yoktur. Sihirle amaçlanan şey insanların kalplerine korku salıp, onları şaşırtmak ve yanıltmaktır.³⁵⁷ “Mûsâ birden içinde bir korku duydu.”³⁵⁸ âyetinde olduğu gibi. Bu âyette Mâtürîdî, Hz. Musâ'nın içinde duyduğu korkunun iki sebeple olabileceğini söylemiştir: İlki; sihirbazların kazanmasından duyduğu endişe olmayıp, fitraten insan olmanın verdiği bir korkudur. Çünkü o, sihrin Allah'ın mucizelerini örtemeyeceğini ve sihirbazların üstün gelemeyeceğini biliyordu. Korkuya kapılmasının ikinci sebebi de insanların sihrin etkisine kapılarak mucize ve delilleri görememeleri olabilir. Çünkü bu durumda insan şüpheyne kapılıp hakikati göremeyebilir.³⁵⁹

Bakara Suresi 102. âyette de sihir ve büyü konusuna değinilmiştir. Âyette geçen Hârût ve Mârût adlı meleklerin kim olduğu konusunda muhtelif görüşler vardır. Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728) hazretleri, Hârût ve Mârût'un melek olmadığını aksine fesat çıkaran kimseler olduklarını söyler. Mâtürîdî buradaki sihri mahiyeti öğretilen küfür gibi görmüş; küfrü bilmeden ve tanımadan onun zararının bilinemeyeceğini ancak öğretilirken kalpten inanılmaması gerektiğini söylemiştir. Âyetin devamındaki “Allah'ın izni olmadan...” ifadesiyle sihrin mubah olduğu anlaşılmamalıdır. Nitekim bu durumu akıl da reddeder. Bununla Allah'ın ilmi ve iradesi, kader ve kaza kast edilmiştir. Yani büyücüler ya da sihirbazlar Allah dilemedikçe öğrendikleriyle hiçbir varlığa kötülük yapamazlar. Mâtürîdî sihrin; kişinin tekfir edileceği ve tekfir edilmeyeceği şeklinde iki çeşit olduğunu söyler. Küfür sayılan sihri bir Müslüman uygularsa; irtidat gibi olduğu için ölüm cezası verilir. Küfür sayılmayan sihri uygulan kimseye ölüm cezası verilmez. Ancak bu kişi başkalarını öldürmek ya da

³⁵⁴ Sâbûnî, Mâtürîdiyye Akaidi, 117.

³⁵⁵ Özbek, “Harikulade Olaylar”, 169.

³⁵⁶ el-A'râf 7/116.

³⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 6/29.

³⁵⁸ Tâhâ 20/67.

³⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/282-283.

mallarını ele geçirmek gibi işlere kalkışır; o da yol kesen kimseye kıyas edilerek ölüm cezası verilebilir. Tövbe ederse tövbesi geçerlidir. Çünkü sihirbazlar, Hz. Musâ'nın gösterdiği mucizeleri görünce yanlış yoldan dönmüş ve Firavun'un korkunç tehditlerine rağmen secde etmişlerdir.³⁶⁰

³⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/219-221.

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN NÜBÜVVET GÖRÜŞÜ

2.1. Nübüvvetin İspatı

Tarih boyunca peygamberlik konusunda birçok farklı görüş ileri sürülmüş ve nübüvvetin imkânı ve hikmeti hakkında ihtilafa düşülmüştür. Ehl-i Sünnet peygamber göndermenin hikmetli ve isâbetli bir iş olduğunu kabul ederken dehriyye gibi nübüvvet münkiri olan fırkalar peygamber göndermenin erdemli bir iş olmadığını savunmuşlardır.³⁶¹

İmâm Mâtürîdî nübüvveti inkâr edenlerin görüşlerini beş grupta sınıflandırmıştır.

(i) Yaratıcıyı İnkâr Edenler: Mâtürîdî'ye göre yaratıcıyı inkâr edenlerin önce Allah'ın varlığına inanmaları gerekir. Böylece peygamberlerin varlığına inanmak da mümkün hale gelir. Öyle ki peygamberlerin göstermiş olduğu mucizeler hem Allah'ın varlığına hem de peygamberliğin ispatına delildir. Mâtürîdî peygamberlerin kendilerini yakinen tanıyan, güçlerinin neye yetip neye yetmediğini bilen bir topluluk içinde yetişmiş oldukları için insanların peygamberlik iddiasında bulunan kişinin kendisini hayrete düşüren olağanüstü mucizeler getirdiklerini gördükleri zaman, aslında böylesine olağanüstü olayları kendilerinin yapamayacağını farkına varacaklarını söyler. Buradan hareketle öncelikle asıl yaratıcının kim olduğunu düşündükten sonra peygamberlik iddiasındaki kişinin sözlerine itibar edilir. Mâtürîdî bu sayede insanların elçilik iddiasında bulunan kişinin doğru ve samimi olduğunu kabul ederek bu mucizelerin o insanın elinde gerçekleşen harikulade olaylar olduğunu idrak edip buradan yaratıcının varlığına ulaşılabilmesi gerektiğini ifade eder. Böylelikle risâlet vesilesiyle, âlim ve hakîm olan Allah'ın kendi varlığının delillerini de icat etmeye gücünün yettiği bilinmiş olur ve insanlar görmemiş olsalar bile Allah'ın varlığının kesin bilgisine ulaşılmış olur.³⁶²

(ii) Allah'ın Varlığını Kabul Edip Emir ve Yasaklarını Reddedenler: Bunlara göre Allah'ın kâinatı yaratmasının hiçbir hikmeti yoktur ve kâinat sadece yaratılmak ve yok edilmek içindir. Mâtürîdî ise amaçsız fiilleri olan hiçbir varlığın hâkim olmasının mümkün olmadığını aksine kâinatta Allah'ın hükümlerliğini kanıtlayan, varlığını ve birliğini ispat eden pek çok delil olduğunu belirtmiştir. Mâtürîdî'ye göre; Allah insanları yaratmış, onlara belli bir vakte kadar mühlet vermiş, hayatını idame ettirmeleri için

³⁶¹ Nesefî, *Tebîrâtü'l-Edille*, nşr. Claude Salamê, 1/443.

³⁶² Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 272.

nimetler ve gıdalar vererek uzun ömürlü olmayı insanlara sevdirmiştir. Mâtürîdî Allah'ın insanlara birtakım emir ve yasaklar koymamış olması durumunda; herkesin heva ve hevesinin peşinden koşacağını, arzuladığı şeyi bir an önce elde etmeye çalışacağını söyler. Bu durumun aralarında tartışma sebep olup birbirlerini yok etmeye kadar gidebileceğini ifade eder. Özetle; Mâtürîdî güvenli ve huzurlu bir hayatı emir ve yasaklar ile helal ve haramların belirlenmesine bağlamıştır.³⁶³

Mâtürîdî'ye göre; Allah'ın helal kıldığı ya da yasakladığı her şey yine insanın faydasıdır. Yoksa Allah bizatihi kendisi için ne bir faydayı elde etmek ne de bir zararı uzaklaştırmak için iş görür. Çünkü Allah her şeyden müstağnidir. Mâtürîdî Allah'ın bütün canlıları faydalı ve zararlı olmak üzere iki kategoride yarattığını; ayrıca her varlığı hem mutluluğa hem de hüznü müsait kıldığını belirtmiştir. Mâtürîdî yaratılışın hikmetini, insanları elem veren şeylerle uyarmak, haz veren şeylerle müjdelemek şeklinde açıklamıştır. Buradaki amacın da insanları sakındırma ve özendirme yani ümit ve korku ile terbiye etmek olduğunu belirtmiştir.³⁶⁴

Mâtürîdî'ye göre; emir ve nehyin bir diğeri hikmeti de Allah'ın insanı eşrefi mahlûkat olarak yaratıp yeryüzünde bulunan her şeyi insanın hizmetine sunmasıdır. Mâtürîdî insanların bunca nimeti hak edecek bir amelde bulunmadıklarını, nimetlerin ise hak etmeyene ve kıymet bilmeyene verilmesi halinde nimetin zayi olmasına sebep olacağı için aklın bunu kabul etmeyeceğini belirtir. Dolayısıyla insanın nimeti vereni tanıyıp şükretmesi gerekir ki bu da emir ve yasakların Allah tarafından imtihan vesilesi olduğunu gösterir. Ayrıca insanlar üzerinde yeterince etkili olması için emir ve nehye, ceza ve mükâfat da eklendiğini söyler. Mâtürîdî, Allah'ın doğruluk ve adaleti gönüllere güzel ve değerli, zulüm ve yalanı ise çirkin ve değersiz olarak yerleştirdiğini dolayısıyla aklın, sahibini yücelten davranışlara yöneltirken onu küçük düşüren davranışlardan sakındırdığı görüşündedir. Sonuç olarak Mâtürîdî, ilahi emre ve nehye uyan kimsenin, insan olmanın kemaline erip mükâfatı, nefsânî arzularını tercih eden kimsenin de cezayı hak edeceğini ifade eder.³⁶⁵

Mâtürîdî'ye göre bütün bunlar nübüvvetin gerekliliğine delildir. Çünkü peygamberlerin görevi, insanlara doğruyu ve yanlış gösterip onlara bilmediklerini öğretmektir. Peygamberler Allah'ın mesajlarını tüm insanlara tebliğ ederek iyiliği teşvik

³⁶³ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 272-273.

³⁶⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 274.

³⁶⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 274-275.

edip kötülükten sakındırırlar. Bundan dolayı Allah'ın emir ve yasaklarıyla önce kendileri amel eder ve bu konuda tüm insanlığa örnek olurlar. İnsanlar da kendileri arasından seçilen bir varlığı örnek almada zorluk çekmezler. Nefsin yapısında ise insanı helaka götürecek, ona zarar verecek bir bilgisizlik vardır. Bu bilgisizlik ise insanı, ona bilmediğini öğreten ve ona yol gösteren bir zata muhtaç kılar. Bu sayede insan nefsin terbiye edebilir ve peygamberin göstermiş olduğu hak yoldan giderek nefsinin kötü arzularından kurtulabilir.³⁶⁶

(iii) Yaratıcıyı da Emir ve Yasaklarını da Kabul Edip Aklın Tek Başına Yeterli Olduğunu Düşünerek Nübüvvete İhtiyaç Olmadığını Söyleyenler: İslami literâtürde nübüvveti reddeden görüşlerin sembolü olarak görülen Brahmanlar, Hindistan'da yaşayan bir topluluktur. Kaynaklarda bu ismin kökenine dair farklı ancak birbirine yakın bilgiler bulunmaktadır. Berhemî, Berhâm, Berâhim, Berhamen, Brahma, Brahman ve Brehm gibi çeşitli şekillerde anılan bu topluluğun adını, bir hükümdar, rahip, filozof ya da puta nispetle aldığına dair rivayetler mevcuttur. Ayrıca, Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul etmeleri nedeniyle bu ismi aldıkları da öne sürülmüştür. Ancak bu iddia doğru görülmemiş, çünkü Brahmanların nübüvveti tamamen reddettiği, Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul edenlerin ise Seneviyye olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁷

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'den itibaren yazılan kelâm eserlerinde, nübüvvet konusuna yönelik itirazlar bağlamında Berâhime'ye atfedilen görüşler üç ana noktada toplanmaktadır: Birincisi; akıl, insanlığa yol göstermek için tek başına yeterlidir. İkincisi; peygamberliğin kanıtı olarak sunulan mucizelerin meydana geldiği kesin değildir. Üçüncüsü; peygamberlerin getirdiği ibadetler anlamsız olup herhangi bir yarar sağlamaz. İlâhî bir kaynağa dayanan, insanın yaradanla iletişim kurmasını sağlayarak insanı değerli kılan ve ona erdem kazandırmak amacıyla sorumluluk yükleyen semavî dinlere yönelik bu tür itirazlara, başta kelâm, tasavvuf ve ahlâk eserleri olmak üzere birçok İslâmî kaynakta cevap verilmiştir.³⁶⁸

³⁶⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 275.

³⁶⁷ Bakıllani, Kadı Ebu Bekir, *Kitabü't -Temhid fi'r-Reddi ala'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r Rafızatı ve'l Havaric ve'l Mu'tezile*, Kahire, 1946, s.126-127.

³⁶⁸ Günay Tümer, "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/333.

“Gökteki ilah da O’ dur, yerdeki ilah da O’dur. O sınırsız hikmet ve ilim sahibidir.”³⁶⁹ Mâtürîdî bu âyetle Seneviler³⁷⁰ ve Berâhime³⁷¹’nin görüşlerine karşılık inkârcılara da peygamber göndermenin hikmetli bir iş olduğunu vurgulamıştır. Seneviler, Allah’ın kendisine ve elçilerine düşmanlık edeceğini bildiği kimselere bol bol rızık verip dünyada rahat bir hayat sürmesine izin vermesinin caiz olmadığını söyler. Zira bir kimsenin kendisine düşmanlık edecek birine iyilikte bulunması hikmete aykırıdır. Nitekim Allah Teâlâ hikmet sahibidir ancak bu iş hikmete uygun düşmez. Bu sebeple onlar, tüm bu nimetlerin Allah’tan değil akıllı kıt başka bir Tanrı’dan geldiğini savunurlar. Berâhime de Allah’ı ve gönderdiği elçisini inkâr edeceklerini, hatta onlara düşmanlık besleyerek belki de elçilerini öldüreceklerini bilmesine karşılık Allah’ın böyle bir topluluğa peygamber göndermesinin hikmetli bir iş olmadığını savunur. Bu sebeple peygamberlerin Allah tarafından gönderilen elçiler olduğunu reddeder. Nübüvveti inkâr etmelerinin asıl sebebi de budur. Oysaki Allah, bu âyette sınırsız ve sonsuz hikmet sahibi olduğunu buyuruyor. Mâtürîdî’ye göre; Allah’ın inkâr edeceklerini ve düşmanlık besleyeceklerini bilmesine rağmen insanlara peygamber göndermesi O’nun hikmetinin dışında değildir. Ancak aynı durum insan için geçerli değildir. Örneğin; bir sultan elçilerini ve hediyelerini ancak dünya menfaatleri için gönderir. Eğer ki sultan göndereceği elçiye kötü muamele edileceğini bilmesine karşın yine de elçisini gönderirse bu hikmete uygun bir iş olmaz. Allah ise elçilerini ancak toplumların ihtiyaçları ve yararları için göndermektedir. Bu iş hikmete aykırı bir iş değildir. Çünkü Allah’a düşmanlık eden bir kimsenin Allah’a bir zararı olamayacağı gibi Allah’a dost olan olan bir kimsenin de Allah’a bir faydası olamaz. Bunlar tamamen insanlar için geçerlidir. Hatta Allah’ın kendisine düşmanlık eden bir kimseye yardımda bulunması, O’nun ne kadar cömert olduğunu göstermektedir. Mâtürîdî tüm bunların Berâhime ve Seneviyye’nin

³⁶⁹ ez-Zuhrûf 43/84. İmâm Mâtürîdî, bu âyetle ilgili çeşitli yorumlar yapacağını söylemesine rağmen sadece Seneviyye’nin, Allah’ın insanlara bol bol rızık vermesini inkâr etmeleri meselesine ve Berâhime’nin peygamberleri inkâr etmeleri konusuna temas etmekle yetinmiştir. Bk. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 13/306.

³⁷⁰ Âlemi birbirine zıt iki kadim asim yarattığına inanan din veya mezheplere verilen genel isimdir. Bk. Mustafa Sinanoğlu, “Seneviyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/521-522.

³⁷¹ Brahmanizm, bugünkü Hindistan’ın kuzey bölgelerinde Vedalar sonrasında ortaya çıkıp milâttan önce 1000- milâttan sonra 500 yılları arasında yaşayan ve Hinduizm’in nüvesini teşkil eden dinî sistemi ifade eder. Bununla birlikte daha sonraki dönemde Brahman rahiplerinin kontrolünde bulunan dinî gelişmeyi belirtmek üzere bazan Hinduizm’le eş anlamlı bir tabir olarak kullanılmıştır. Hindistan’ın “erken Orta Çağ” (M.S. 600-850) dönemine tekabül eden devre Brahmanizm’in sonu, Hinduizm’in başlangıcına işaret eder. Bk. Günay Tümer, “Brahmanizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/329.

ortaya attığı iddiaları geçersiz kıldığını Allah'ın her koşulda ve her durumda peygamber göndermesinin ne kadar gerekli ve hikmetli bir iş olduğunu kanıtladığını söyler.³⁷²

İmâm Mâtürîdî; nübüvvetin gerekliliğini aklî bir zorunluluk olarak görmüş; kişinin doğruyu ve yanlış bilmesi için aklının yeterli olmayacağını ileri sürmüştür. Bunun için de pek çok neden sıralayıp örnekler vermiştir.

Mâtürîdî Allah'ın varlığını ve birliğini, emir ve yasaklarını kabul edip nübüvveti inkâr edenlerin; aklın doğruyu bulmada tek başına yeterli olduğunu bundan dolayı Allah'ın peygamber göndermediğini savunduklarını ifade eder. Oysaki nübüvvet dünya ve ahiret için bir ihtiyaç olup yüce Allah'ın ne kadar lütufkâr olduğunu kanıtlar. Mâtürîdî, Allah'ın peygamber göndermekle insanlara büyük bir lütufta bulunduğunu söylemiştir. Zira Allah insanı yaratmış ve onu imtihana tabi tutmuştur. Örneğin, Allah gökten su indirip insanların onunla yeryüzünde faydalanabileceği çeşit çeşit rızıklar vermiştir. Bunun yanında hastalıklar ve zehirler de yaratmıştır. Akıl bu durumda insanın faydalı olanı zararlı olandan ayırması için deneme yanılma yolunu kabul etmez. Çünkü insan hangisinin faydalı hangisinin zararlı olduğunu bilmediği için test ederken ölüme kadar gidebilir. Dolayısıyla yeryüzünde yaratılan her şeyin mahiyetini bilen birine ihtiyaç vardır. Bu da ancak Allah'ın kendisine vahiy yoluyla bildireceği bir zattır. Bu zat faydalı ve zararlı olanı ayırt edip, insanların hayatlarını devam ettirmelerini ve dini vecibelerini yerine getirmelerini sağlar.³⁷³

İnsanların nübüvvete olan ihtiyaçları; diller, isimler, sanat ve meslekler, kendisine faydalı olan gıdalar, ticaret neveleri, üreme yöntemleri ve çocuk eğitimi, şehir ve ülke yolları, hayvanların eğitimi ve onlardan istifade etme yöntemleri gibi pek çok hususta gerekli olup, bunlar akılla değil ancak peygamberlerin öğretimi ve yol göstermesiyle uygulanan bilgilerdir.³⁷⁴

Mâtürîdî insanların başlarına bir musibet geldiği zaman veya bir sıkıntıyla karşılaştıklarında kendisinden daha bilgili ve tecrübeli insanlara danışıp, onların düşüncelerinden ve görüşlerinden yararlanarak bir karara varacaklarını ifade eder. Aynı şekilde insanların ilmi kendilerinden daha bilgili insanlardan öğrendiklerini söyler. Bu sebeple sözüne sadık ve güvenilir bir kimseye danışmayı, onlardan tavsiye almayı aklî bir

³⁷² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 13/305-306.

³⁷³ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 275-276.

³⁷⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 277.

zorunluluk olarak görür. Dolayısıyla bütün ilimlerin, Allah'tan peygambere bildirildiğini ve peygamber vasıtasıyla da insanlara ulaştığını belirtir.³⁷⁵

Mâtürîdî'ye göre; nübüvvetin ispatı konusunda diğer bir aklî gerekçe, nimete şükür ile ilgilidir. Akıl nimeti vereni tanıyıp ona teşekkür etmeyi güzel bir davranış olarak kabul ederken, nimeti inkâr edip nankörlük etmeyi çirkin bir davranış olarak görür. İnsanın duyu organlarının sağlıklı oluşunda ve algıladığı her şey üzerinde Allah'ın sayılamayacak kadar çok nimeti vardır. Mâtürîdî ilahi lütuf ve nimetler için Allah'a nasıl şükredilmesi gerektiğini, nimeti verenden daha iyi bilecek kimse olmadığını söyler. O halde nimeti verenden bilgi alıp, akıl sahibi insanlara haber verecek birinin olması gerekir ki o da peygamberlerdir.³⁷⁶

Mâtürîdî, Allah'ın insanı en güzel biçimde yarattığını, ona bütün organlarını kullanabilme yetisi verdiğini söyler. Örneğin, eklemlerine verdiği esneklik sayesinde insan elini açıp kapatabilir, tutabilir, bırakabilir, eklemlerini büküp doğrultarak farklı eylemleri gerçekleştirebilir. Allah insanlara tüm bu imkânları kulluk için vermeseydi, ondaki hareket ve iş görme yetisini hayvanlardaki gibi sınırlı tutardı. Dolayısıyla insan kulluk etmek için yaratılmış olup tüm organlarının şükrünü eda etmek için ibadetlere ve o ibadetlerin nasıl yapılacağını gösterecek bir peygambere ihtiyaç duyar.³⁷⁷

İmâm Mâtürîdî, insanların birçok konuda anlaşmazlık yaşadığını ve ihtilafa düştüğünü söyler. Çünkü akıl doğru yolu göstermede tek başına yeterli değildir. İnsanlar da çoğu zaman kendi bildiğinin en doğru olduğunu kabul ederler. Böyle bir ortamda anlaşmazlığa düşenlerin gönüllerini birleştiren ve onlara çözüm yolu gösteren bir hakeme ihtiyaç vardır. Anlaşmazlık aklın onaylamayacağı bir durumdur. Akıl kendisini destekleyecek ve yaratılışına uygun dirliğe ve düzene yönlendirecek birine danışma ihtiyacı duyar. Bu noktada Allah tarafından gönderildiğini haber veren peygamberlerin varlığına ihtiyaç vardır.³⁷⁸

Mâtürîdî, aklın yeterliği olmadığına âlimler üzerinden örnek verir. Âlimler dini ve dünyevi hususlarda insanın yararına olan şeyleri tespit etme konusunda birbirlerinden farklı içtihatlarla bulunabilirler. Çünkü birinin yanında olan bilgi diğerinin yanında

³⁷⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 277.

³⁷⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 278.

³⁷⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 278.

³⁷⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 279.

olmayabilir. Dolayısıyla kullarının faydasına olup onların yanında olmayan ancak Allah katında bulunan her türlü bilgiyi insanlara ulaştıracak olan peygamberlerdir.³⁷⁹

Mâtürîdî aklın tek başına yeterli olmadığının bir başka delili daha vardır. Ona göre; insan ya kendi aklıyla hareket edecek ya da kendinden daha bilgili birinin aklına müracaat edecektir. Eğer doğru olan kendi aklıyla hareket etmesiyse, diğer akılların ortaya koymuş olduğu farklı sonuçları uzlaştırması ve kendi aklıyla hareket eden herkesin isâbet ettiğini söylemiş olması gerekir. Bu durumda kendi aklına başvuran her insanın haklı olduğunu onaylamak gerekir. Ancak çok çeşitli görüşlerin olabileceği gerçeği karşısında bu durumun imkânsız olduğu ortadadır. Eğer doğru olan başka akıllara başvurusuysa; müracaat ettiği akıl, Allah katından insanlara gönderilmiş bir elçi konuma yükselir ve bu kişinin şahsiyetini insanlara tanıttak delile ihtiyaç duyulur.³⁸⁰

Mâtürîdî, dünya uğraşlarının insanı ilahi hakikati görmekten uzaklaştırdığını, afetlerin, kazaların, sıkıntıların, elemelerin ve üzücü olayların insan aklını meşgul ederek hakikati görmesini engellediğini söyler. Aynı şekilde dünyevi lezzetlerin ve hazların, nefsin hoşuna giden arzuların da insanın dünyaya dalıp ahireti unutmaya sebep olacağını belirtir. Bu sebeple insanlara yol gösterecek ve belirsizliklerin olduğu durumlarda onlara rehber olacak bir peygamberin bulunmasını zorunlu görür.³⁸¹

Şunu da söylemek gerekir ki, Mâtürîdî'ye göre akli hükümler üçtür: Zorunlu, imkânsız ve mümkün. Mâtürîdî âlemin bütün işlerinin bu esaslar üzerine kurulduğunu, zorunlu ve imkânsız hükümlerin kesinlik bildirip aksine delil getirilemeyeceğini; mümkün olanların ise duruma ve şartlara göre farklılık gösterebilen, halden hale, elden ele intikal eden hüküm olduğunu söyler. Peygamberlerin de mümkün olan birçok durum içinde tercihe en uygun olanının bilgisini insanlara ulaştırdıklarını ifade eder. Dolayısıyla peygamberlerin verdiği bilgiler aklen mümkün olan bilgilerdir.³⁸²

(iv) Yaratıcının Varlığını, Emir ve Yasaklarını, Nübüvvetini Kabul Edip Peygamberlerin Gösterdiği Mucizeleri, Sihirbaz ve Kâhinlerin Yaptıklarıyla Bir Tutanlar: Mâtürîdî peygamberlerin gösterdiği mucizeleri, sihre ve büyüye benzetmenin doğru olmadığını savunur. Çünkü sihrin ve büyüün mahiyetinin ve nasıl yapıldığının açıklanabildiğini ve öğrenilebilir işlerden olduğunu belirtir. Ancak peygamberlerin

³⁷⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 279.

³⁸⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 279.

³⁸¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 280.

³⁸² Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 281.

alışılmışın dışında göstermiş oldukları mucizelerin mahiyetinin ve nasıl gerçekleştirilebildiğinin açık ve anlaşılır olmadığını söyler.³⁸³

Nübüvvet inkârcısı “Peygamberlik iddia etmek (veya nübüvveti onaylamak) aklın kabul etmeyeceği türden bir övgü hareketidir.” iddiasında bulunur.³⁸⁴ Mâtürîdî bu iddiaların hevâ ve hevesinin peşinden koşan kimseler için geçerli olduğunu; bu kişilerin hakikati nefsin hoşlandığı şeylerden ibaret gördüğünü açıklar. Ancak böyle bir anlayışın gerçeği mahiyetinden çıkararak değiştirdiğini ve bu kişilerin akli doğru bir şekilde anlayamadıklarını gösterir. Dolayısıyla bu kişilerin aklın hakikatini bilmesi gerekir. Böylece kişi akıyla hareket ederek savunduğu şeyin yanlış olduğunu anlayacak ve akli ve nefsi birbirinden ayırt edemediği için pişman olacaktır.³⁸⁵

İmâm Mâtürîdî, aklın nübüvvete ihtiyacı olmasa bile Allah’ın lütfu ve keremiyle peygamber göndermesinin yine yerinde bir iş olduğunu söyler. Çünkü Allah lütfkârdır. Kulları da bu lütuf ve ihsanlar içinde yaşamlarını sürdürürler. Allah’ın bahsetmiş olduğu tüm nimetler hem kullarının ihtiyacını karşılar hem de kulları için bir güzellik unsurudur. Bu hususta Mâtürîdî şu örneği vermektedir: Allah Teâlâ iki kulak, iki göz ve bedende her azâdan iki tane vermesi ile çeşit çeşit nimetlerin ve lezzetlerin varlığıyla kullarına ikramda bulunmuştur. Oysaki bunlardan sadece bir tanesi bile yeterli gelebilirdi. Ancak Allah lütuf ve ihsanıyla eşrefi mahlukât olarak insanı en güzel şekilde yaratmış ve kullarına ihtiyaçlarından daha fazla nimetler bahşederek onunla süslenip güzelleşmelerini sağlamıştır. Mâtürîdî aklın nübüvvete ihtiyacı olmadığını söyleyenlere karşı başka deliller de getirir. Ona göre peygamberler olmasaydı; insanların, Allah’ın üstün bir zekâ ve ilim verilen âlimlere müracaat ederek onlardan yardım almaları ya da tüm gayretleriyle sürekli bir çalışma kaygısı içinde olmalarının kaçınılmaz olduğunu söyler. Dolayısıyla peygamber göndermekle Allah kullarının işini kolaylaştırmış ve yüklerini hafifletmiştir. Bu da Allah’ın kullarına olan en büyük nimetlerindendir. Bu kadar büyük nimetlere rağmen nankörlük etmek kişinin ahmaklığını gösterir. Aynı zamanda bela sanacak kadar nimetler karşısında cahilliğini gösterir. Bir de akli meşgul eden birçok şeyin yanında akli örten nefsânî arzular da vardır. Bu açıdan peygamber gönderilmesi, insanlara çok büyük bir yardım ve klavuzluk rolü oynar. Zaten fitrat olarak da akıl buna meyleder. Tüm

³⁸³ Mâtürîdî, *Kitâbü’t -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 281.

³⁸⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü’t -Tevhîd* adlı eserinde ismini vermediği bir nübüvvet inkârcısının eserini inceleyip eleştirmiştir. Bölümün başında nübüvvet münkirlerinin görüşlerini maddeler halinde sıralamış ancak bazılarına yer vermemiştir. Burada yukarıda yer vermediği karşıt görüşlere cevap vermektedir. Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü’t -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 282.

³⁸⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü’t -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 282.

bunlarla beraber peygamberlerin hatırlatma, beşir, nezir, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak gibi görevleri vardır. Peygamber bu sayede insanı araştırmaya, aklını kullanarak tefekkür etmeye davet eder.³⁸⁶

Mâtürîdî'ye göre; nübüvveti inkâr edenler, peygamberlerin gösterdikleri delillere alternatif bulma konusunda pek çok imkâna sahip olmuşlar ancak ona karşı bir delil getirememişlerdir. Hal böyle olunca mucizeye; sihir, büyü gibi asılsız yakıştırmalarda bulunup mucizeyi normalleştirmeye çalışmışlardır. Yine bütün dünyevi imkânlarını, mallarını, canlarını feda etmek pahasına nübüvvetin nurunu söndürmeye çalışmışlardır. Ancak bütün bunlar nübüvvet makamını ve peygamberleri güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır.³⁸⁷

(v) Peygamber Olduğunu İddia Eden Kişilerin Diğer İnsanların Güç Yetiremeyeceği Mucizeler Göstermesini, Muhataplarının Bu Konuda Bir Eğitim Almayışına ve Tüm Toplumların Gücünün Denenmemiş Olmasına Bağlayanlar: Ebû'l-Muîn en-Neseî, bu görüşü savunanaların şöyle söylediğini belirtmiştir: "Peygamberlerin getirdiği mûcize, aslında bu alan da gayret ve çalışmaları bulunan, biranşında eğitim görüp alışkanlık kazanan kimse için elde edimesi mümkün olan türdendir. Risâlet iddiasında bulunan kimsenin muhatapları, muhtemeldir ki bu konuda herhangi bir alışkanlığa sahip olmamıştır ve o, bütün insanların gücünü de denemiş değildir; şâyet deneseydi belki de mûcizesinin benzerine güç yetiren ve fevkalâdelik gösterisinde kendisiyle boy ölçüşen kimseleri bulabilecekti."³⁸⁸ Bu iddiada bulunanlardan biri de Ebû Îsâ Verrâk'ın³⁸⁹ (ö. 247/861) tır. Verrâk; peygamberlerin içinde bulunmuş oldukları toplumların bütün imkânlarını denemediklerinden dolayı peygamberlerin gösterdikleri olağanüstü olayların aynısını gösterecek başkalarının olmadığını söylemenin mümkün olamayacağını söyler. Mâtürîdî, Verrâk'a cevap olarak; öncelikle bu insanların yeteneklerine kendisinin ulaşp ulaşmadığını, bundan sonra eleştirisini yeniden düşünmesini ister. Aynı şekilde Mâtürîdî, bu iddiaya şu eleştiride bulunur. Bütün insanlar peygamberlerin bildirdiklerine dayanarak herkesin ölümlü olduğu konusunda fikir birliği etmişlerdir. Ancak bu iddianın doğruluğu için bütün insanlar gözlemlenmemiştir. Mâtürîdî, peygamberlerin gösterdiği mucizelerin vehbi olduğunu

³⁸⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 282-283.

³⁸⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 283.

³⁸⁸ Neseî, *Tebsîratü'l-Edille*, nşr. Claude Salamê, 1/446.

³⁸⁹ Bk. Ebû Îsâ Muhammed b. Hârûn b. Muhammed (ö. 247/861) Bağdatlı Mu'tezilî âlim. Bk. Fuat Aydın, "Ebû Îsâ Verrâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/59-60.

kesbi olmadığını yani peygamberlikte olduğu gibi mucizelerin de çalışarak elde edilemeyeceğini söyler. Mucizeler peygambere has niteliktedir. Eğer Verrâk'ın dediği gibi olsaydı; mucizeler peygamberliğe delil değil, insanların yeteneklerine hitap eden olaylar olurdu. Oysaki mucizeler, peygamberlerin kavimlerinde revaçta olan ve peygamberliğin ispatına delil olacak olaylarla ilgili olarak verilmiştir. Dolayısıyla Mâtürîdî, Verrâk'ın bu iddiasını Îsâbetsiz görür. Aynı zamanda Mâtürîdî, peygamberin kendi kavmince çok iyi tanındığını, bu sebeple kendi gücüyle bunu yapamayacağını bildiklerini söyler. Bekir Topaloğlu, Mâtürîdî'nin bu düşüncesiyle Yûnus suresi 16. ayete işaret ettiğini söyler.³⁹⁰

Mâtürîdî'ye göre; peygamberler çok çeşitli mûcizeler göstermişlerdir. Bunların arzın kanunlarına vakıf olmakla gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Ancak bu mûcizeler, arzın tüm kanunlarına vakıf olan yaratıcı tarafından peygamberlere bildirilmiştir. Böylece tabiatın kanunlarını bilmeyen birinin mûcizeler göstermesi onun risâletine delil teşkil etmektedir. Kaldı ki nübüvveti kesin olarak bilinen tüm peygamberler, mûcize göstermeseler bile kavimleri tarafından sözlerine itibar edilmesini sağlayan doğruluk timsali kimseler olarak görülmüşlerdir. Mâtürîdî, Verrâk'ın eleştirilerine cevap verirken ona, dünyada haberi bilgi vasıtası olarak kabul edip etmediği sorusunu yöneltir. Eğer cevabı “evet” ise o zaman kabul ettiği haberin doğruluğuna dair getirmiş olduğu delilin peygamberin getirdiği delilden daha açık olmasını şart koşar. Eğer cevabı “hayır” ise o zaman da hem akıl hem de delil olarak gördüğü her şey onun yalancılığına şahitlik eder.³⁹¹

Mâtürîdî, İbnü'r-Râvendî'nin³⁹² (ö. 298/910) Verrâk'ın iddialarına karşı vermiş olduğu şu cevaba da yer vermiştir: Bir kimse yıldızlarla konuşabildiğini, güneşin aydınlığını söndürebildiğini, denize dokunduğu zaman içindeki her şeyi dışarı çıkarabileceğini, ayağını deştiğinde uçarak gökyüzüne çıkabileceğini, dilerse yağmur gönderen bir bulut olabileceğini iddia ediyorsa tabiatın yasalarından uzaklaştığı için bu kişinin yalanlanması kaçınılmazdır. Peygamberlerin gösterdikleri m'ucizeler de bir bakıma bu iddialara benzemektedir. Ancak yalanlayan kişinin herhangi bir delili yoktur. Peygamberin yanında ise zan ile inkâr edilebilen ancak metafizik âlemde mümkün olan

³⁹⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 284-285.

³⁹¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 285.

³⁹² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Yahyâ b. İshak er-Râvendî (er-Rondî, öl. 298/910), başlangıçta Mu'tezili kelâmcısıyken sonraları bu mezhepten ayrılıp ilhâd ettiği ileri sürülmüştür. Ancak Mâtürîdî' *Kitâbü't -Tevhîd*'de onu nübüvveti savunanlar arasında sayarak ondan nakiller yapar. Bk. İlhan Kutluer, “İbnü'r-Râvendî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 21/179-184.

harikulâde olaylar vardır. Böylece peygamberlerin elindeki delilin apaçık olduğu ortaya çıkmış ve bunlara itibar etmenin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca İbnü'r-Râvendî, Verrâk'ın peygamberlerin içinde bulunmuş oldukları toplumların bütün imkânlarını denemediklerinden dolayı peygamberlerin gösterdikleri olağanüstü olayların aynısını gösterecek başkalarının olmadığını söylemenin mümkün olamayacağı yönündeki iddiasına karşılık; insanların peygamberlerin bildirmesiyle tüm beşerin ölümlü olduğu konusunda görüş birliği içinde olduklarını belirtmiştir. Oysaki insanlar, bu iddia için beşerin tümünü gözleme tabi tutmamışlardır. Mâtürîdî de bu konuda Verrâk'ın kendisinin de toplumun geçirdiği tüm süreçlere tanıklık etmediğini, hatta bu konuda onun yanında da kayda değer bir bilginin olmadığını söylemiştir. Nitekim insanlığın tarih boyunca elde etmiş olduğu tecrübe Verrâk'ın bu iddiasını geçersiz kılmıştır. Çünkü tüm beşerin ölümlü olduğunun tecrübe ile bilinmesinin mümkün olmayışı, bu bilginin peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştığını kanıtlamıştır.³⁹³

Mâtürîdî, nübüvvetin ispatını iki gerekçeye dayandırır. Birincisi, peygamberlerin davranışlarında aklın aykırı gördüğü herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü peygamberler kendi kavminin içinde yetişmiş ve kavmi tarafından çocukluk ve gençlik yıllarından beri güzel ahlaka sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu da onların henüz peygamberlik verilmeden önce bile Allah tarafından korunup, ilahi vahye hazırlandıklarını gösterir. Zaten fitrat bu duruma meyleder ve akıl da bunu doğrular. Nübüvvet münkirleri ise bu konuda bilgi sahibi olmalarına rağmen dünyevi menfaatlerinden dolayı ve arzu ve emelleri yüzünden bu hakikatleri reddetmektedirler. İkincisi gerekçe, peygamberlerin elinde nübüvvetlerini ispat edecek mucizelerin gerçekleşmesidir. Bu mucizeler maharet sahibi insanların yeteneklerini aşarak herhangi bir eğitimle öğrenilemeyen ve benzerinin meydana getirilmesi mümkün olmayan olağanüstü olaylardır. Bunların eğitimle öğrenilebileceğini kabul etsek bile, peygamberlerin bu konuda herhangi bir eğitim almamış olması, bu mucizelerin Allah'ın izniyle ve lütfuyla gerçekleştiği ortaya çıkacaktır. Nitekim peygamberler Allah tarafından vahyin emini kılınmışlardır. Peygamberlerin mucizeleri, büyücülerin ve sihirbazların yaptıkları şeylerin çok üstündedir. Çünkü sihirbaz ve büyücülerin yaptıkları şeyler eğitimle nesilden nesle öğrenilen türden işlerdir. Çeşitli kazanç yöntemleri ve zanaatlar da bu şekildedir. Mâtürîdî, sihrin hayal ürünü olup göz boyamaktan ibaret olduğunu; mucizenin ise

³⁹³ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 285-286.

gerçekten vukuu bulan ve yaratılış devam ettikçe var olan hakikatler olduğunu söyler. Ayrıca peygamber olmayanların, peygamberlerin mucizelerini gösterip onların sihir gibi olduklarını söylemesi ve onunla birlikte varlığını sürdürmesi imkânsızdır ve böyle bir durum da görülmemiştir. Bir de peygamberler; her türlü güçlüğü ve zorluğa göğüs germişler, nefislerine zor gelen işleri üstlenmişler ve bu ilahi görevi en iyi şekilde ifa etmeye çaba sarf etmişlerdir. Muhaliflerinin zorba ve zalim olduklarını bilmelerine rağmen bu mücadelede sebat etmeleri ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür. Peygamberler; merhamet, sevgi, şefkat, cömertlik, adalet gibi erdemlere sahiptirler. Böyle üstün ahlaki meziyetlere sahip olan kişiler peygamber olmasalar bile toplumda saygı ve sempati duyulan kişiler olmuştur. Bundan dolayı peygamberlere övgüde bulunmak, aklın ve vicdanın onaylayacağı bir durumdur.³⁹⁴

Son olarak Mâtürîdî'ye göre; peygamberler tebliğ ettikleri hiçbir konuda kendi düşüncelerini ön plana çıkaracak bir hataya düşmemiş ve davranışlarında hiçbir gevşeklik göstermemişlerdir. Yine nübüvvet görevi verilmeden önce de sonrasında da ahlaki açıdan hiçbir zaman yadırganmamış aksine bulundukları toplumda örnek şahsiyetler olmuşlardır. Ahlâkî erdemlerine; merhamet, şefkat, yiğitlik, cömertlik, dünyaya ve içindekilere kıymet vermeme, insanların sorunları karşısında duyarlı olmaları örnek olarak verilebilir. Bu erdemlerden yalnızca biri bile bir kimsede bulunsa o kimseye karşı sempati duymak ve sahip olduğu erdemden dolayı kendisine saygı göstermek doğru ve yerinde bir davranış olur. Hele ki bu kişi peygamber konumunda bir kimse olup, bu erdemlerin tümünü kendi şahsında toplamışsa; övgülerin en büyüğünü ve en güzelini bu şahsa göstermek aklın ve vicdanın hoş gördüğü erdemli bir davranıştır. Çünkü peygamberler, Allah'ın yüklediği görevi en güzel şekilde yerine getirmişlerdir. Onların yaratılmışlara yaranmak gibi bir düşünceleri olmamış, bu uğurda karşılaştığı tüm sıkıntılara yalnızca Allah rızası için göğüs germişlerdir. Bu sebeple peygamberlere hürmet nazarıyla bakan ve onların sözlerine uyan kimselerin kurtuluşa erdiği görülürken; peygamberleri ve getirdiği hakikatleri inkâr eden kimselerin dünyayı âhirete tercih etmelerinden dolayı akıbetlerinin ziyan olduğu görülmüştür.³⁹⁵

³⁹⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 288-289.

³⁹⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 289-290.

2.2. Nübüvvete Olan Gereksinim

Allah, rahmetinin bir tezahürü olarak insanı en başından itibaren sağlam bir fitratla yaratmış, ona birçok duyu organı ve duygu bahşetmiştir. Mutlak hakikate ulaşabilmesi için insana özgür irade, akıl, düşünme yetisi, iyiyi kötünden ayırt edebilme kabiliyeti, konuşma, bilgi edinme ve üretme gibi yetenekler vermiştir. Ayrıca, insanın iç dünyasında ve evrende deliller yerleştirmiş, peygamberler ve kutsal kitaplar göndermek suretiyle yol göstermiştir. Bütün bunlar, insanın Allah'ın varlığını ve birliğini idrak etmesi, rahmet ve rızasına uygun bir hayat sürmesi, sapkınlıktan ve azaba sebep olacak durumlardan kaçınması içindir. Bu bağlamda peygamberlik, Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlayan ve dini anlamda rehberlik eden temel bir kurumdur.³⁹⁶

Ehl-i Sünnet kelâmının iki temel ekolü olan Mâtürîdîler ve Eş'arîler, Allah'a herhangi bir zorunluluk atfedilemeyeceğini savunmakla birlikte Mâtürîdîler nübüvvetin gerekliliğini Allah'ın hikmeti ve lütfu ile açıklarken, Eş'arîler Allah'a, hikmet ve lütf bağlamında dahi olsa herhangi bir yükümlülük izafe edilemeyeceğini öne sürmektedir.³⁹⁷

Mâtürîdî nübüvvete olan gereksinimi âyetler üzerinden ele almıştır. Kur'an'da göklerin ve yerin yaratılmasına, gece ve gündüzün birbirinin eserini yok edip değişime uğramalarına, Allah'ın karayı da denizi de insanın hizmetine sunmasına, geminin yapılışıyla insanların denizde güvenle seyahat etmesine dikkat çekilmiştir. Ayrıca kuru toprağa can veren ve onunla yeryüzünde taneler bitiren, yediren, içiren, giyim eşyası çıkaran suya, rüzgârlarla hayatın devamlılığının sağlanmasına, yağmur yüklü bulutlara işaret edilmiştir.³⁹⁸ Mâtürîdî'ye göre, bu âyette hem Allah'ın varlığı ve birliğine delil vardır hem de peygamberliğe olan ihtiyaçtan söz edilmiştir. Aklını kullanıp tefekkür eden, yere ve göğe ibret nazarıyla bakan insan, tüm bunların tevhidin delili ve Allah'ın kullarına bir lütfu olduğunu görür.³⁹⁹ Mâtürîdî'ye göre; geminin yapımı nübüvvete olan ihtiyacı gösterir. Allah peygamberine vahyedip gemiyi nasıl yapacağını bildirir. Mâtürîdî denizlerin ve okyanusların büyüklüğünün, dalga, tsunami gibi tehlikelerin varlığının insanda korku uyandırdığını belirtir. Allah'ı Teâlâ'nın ise rahmetinin gereği olarak, peygamberine gemi yapmayı öğrettiğini, güven ve emniyet içinde gemiyle hareket etmelerini, ticaret yapmalarını, yük taşımalarını, geçimlerini sağlamalarını ve denizdeki canlılardan da yararlanmalarını nasip ettiğini söyler. Mâtürîdî'ye göre insanın bunu bir

³⁹⁶ Musa Bilgiz, "Kur'an'da Nübüvvet", Diyanet İlmi Dergi 49/1 (2013), 24.

³⁹⁷ İbn Fûrek, *el-Mücerred*, 175-176.

³⁹⁸ el-Bakara 2/164.

³⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 1/324.

başına öndersiz ve rehbersiz yapması mümkün değildir. Dolayısıyla insanın bunu, bizzat Allah'ın kontrolü altında olan, kendisine eşyanın ve nesnelerin mahiyetini öğrettiği kulu ve elçisinden öğrendiğini ifade eder. Bu durum insan aklının tek başına yeterli olmadığını, vahye ve nübüvvete olan ihtiyacını ispatlar.⁴⁰⁰

İmâm Mâtürîdî, şeytanın kötü bir arkadaş olduğu vurgulanan Nisâ 4/38. âyeti nübüvvete olan ihtiyaca ve nübüvvetin ispatına delil göstermiştir. Âyette şeytanın kötü bir arkadaş olduğundan bahsedilmiştir. Kur'an'ı Kerim çeşitli âyetlerde şeytanı kötülüğün, melekleri ise iyiliğin ve güzelliğin sembolü olarak göstermiştir.⁴⁰¹ “Zakkumun tomurcukları sanki şeytanın kelleri gibidir”⁴⁰² âyetinde de eşyanın çirkinliği şeytana benzetilmiştir. Güzeli şeylere de melekler üzerinden örnek verilmiştir. Fakat insanlar şeytanı ve melekleri görmemişlerdir ki onların çirkin ya da güzel olduğunu bilebilsinler. Bu yüzden bu bilgiler insanların gözlemleri ve tecrübeleriyle değil, haber ile bildirilmiş bilgilerdir. Bu bilgileri insanlara bildiren peygamberlerdir. Bütün insanların şeytanları kötülükleri, melekleri ise yüceltmeleri peygamberliğin ispatıdır. Çünkü insanlar bu iki grubu görmemiş, bu bilgilere dini delillerle yani peygamberlerin Allah katından aldıkları haberlerle ulaşmışlardır.⁴⁰³

Kur'an'da insanın başıboş bırakılmayacağı buyrulur.”⁴⁰⁴ Mâtürîdî'ye göre; iyilerin de kötülerin de yaptıkları işlerin mutlaka bir karşılığının olması gerekir. İyiler de kötüler de dünyaya bir kere gelmektedir. Ancak adaletin gerçekleşmesi için ahiret yurduna, hesap gününe ihtiyaç vardır. Ahirette iyilik yapanlar ödüllendirilip yüksek mertebelere ulaşırken, kötülük yapanların da cezalarını çekip aşağı mertebelerde olması gerekir. Ancak ahirete iman etmeyen kimse, ceza ve mükâfatın olmadığını, iyiler ve kötülerin eşit olduğunu düşünür. Mâtürîdî bu düşüncenin abes olduğunu hikmete uygun olmadığını söyler. Başıboş yaratılmadığını bilen herkes için emirler, yasaklar, teşvik ve sakındırma olmalıdır. Akıl ise insanlara bu bilgileri öğretecek bir peygamberi gerekli görür.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 1/326-327.

⁴⁰¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 3/208.

⁴⁰² es-Sâffât 37/65.

⁴⁰³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 3/208.

⁴⁰⁴ el-Kıyâmet 75/36.

⁴⁰⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 16/320.

Mâtürîdî'ye göre “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız...”⁴⁰⁶ âyetiyle peygamberlerin nübüvveti ispatlanmıştır. Peygamberler cansız varlıkların da Allah’ı tesbih ettiğini bildirmişlerdir. Bu bilgiyi Allah’tan bir vahiy gelmeden peygamberlerin bilmesi mümkün değildir. İnsanlar bunu akılla ve gözlemle de bilemezler. Ancak peygamberlerin haber vermesiyle bilebilirler.⁴⁰⁷

Mâtürîdî'ye göre “De ki: 'Bana, dokunulmaz kıldığı bu şehrin Rabb’ine, yalnız O’na kulluk etmem emredildi...”⁴⁰⁸ âyetinde nübüvvetin gerekliliğine dair delil vardır. Çünkü Mekkeliler ve diğerleri, Mekke’nin kutsal ve dokunulmaz olduğuna inanıyorlardı. Onlar bunu ancak peygamberler aracılığıyla öğrenmişlerdir. Bu da gösteriyor ki onların ataları peygamberlere ve nübüvvet müessesine inanmaktaydılar. Ancak onlar zaman içinde atalarının dininden saptıklarından dolayı bu gerçekleri inkâr etmişlerdir.⁴⁰⁹

Mâtürîdî, “Ey âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık...”⁴¹⁰ âyetiyle Allah Teâlâ’nın insanların elbise yapacağı, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını gidereceği ve bunları yapabilmek için bilgi sahibi olacağı araçları ve suyu yarattığını söyler. Eğer Allah gökden su indirmeseydi ve insanın bilgi sahibi olacağı vesileleri yaratmasaydı; insanlar sudan yararlanarak giysinin, yiyecek ve içeceğin nasıl karşılanacağını bilemezlerdi. İnsan bunları ancak vahiy yoluyla öğrenebilir. Bu da nübüvvetin ispatına delil sayılır.⁴¹¹

2.3. Nübüvvetin Nitelikleri

Peygamber, Cebrail vasıtasıyla Allah tarafından vahiy alan ve tebliğle görevlendirilmiş, seçkin kimsedir. Esasında ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e kadar bütün peygamberler aynı ilahi hakikatleri insanlara bildirmişlerdir. Bunlar nübüvvetin ortak özelliklerini oluşturur.

⁴⁰⁶ el-İsrâ 17/44.

⁴⁰⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 8/316.

⁴⁰⁸ en- Neml 27/91-92.

⁴⁰⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân Tercümesi*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 10/426.

⁴¹⁰ el-Â’râf 7/26.

⁴¹¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 5/342.

2.3.1. Nübüvvetin Evrenselliği

Nübüvvet makamı, Allah'ın tüm insanlığa lütfu ve ihsanıdır. Çünkü O, peygamber göndermekle insanlığın hayır ve mutluluğunu murad etmiştir. Bu sebeple Allah tarafından nübüvvet makamına seçilmiş tüm peygamberler evrensel tebliği insanlara bildirmişlerdir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin evrensel mesajı tevhide davet etmektir. Peygamberlerin şeriatinde ameli konularda farklılık görülse bile temelde aynı ve değişmez iman esaslarına insanları davet etmişlerdir. Peygamberlerin evrensel mesajları vahiy, tevhide davet ve yalnızca Allah'a ibadet etme noktasında birleşir.⁴¹² Bu durum bizzat Hz. Peygamber'in "Peygamberler babaları bir, anaları ayrı kardeşlerdir ve dinleri birdir."⁴¹³ hadisinde de ifade edilmiştir.

Kur'an'da bütün peygamberlerin Allah'tan vahiy aldıkları buyrulur.⁴¹⁴ Âyette Hz. Peygamber'e vahyedilenin diğer peygamberlere vahyedilen hakikatlerle aynı olduğu ve aralarında farklılıklar olmadığı buyrulmuştur.⁴¹⁵

Kur'an'da bütün peygamberlerin insanları tevhide ve aynı itikadi esaslara davet ettiği ve vahyin amacının dini ayakta tutmak ve ayrılığa düşmemek olduğu ifade edilir.⁴¹⁶ Mâtürîdî'ye göre; âyette din kelimesiyle kast edilen; tevhit inancı ve yalnızca yüce yaratana kulluk etmenin gerekliliğidir. Nitekim peygamberlerin şeriatleri ve hükümleri ayrı olsa bile bütün peygamberler insanları tevhid akidesine ve sadece Allah'a boyun eğip O'na kulluk etmeye çağırmışlardır. Âyette bu iki hususta ihtilafa düşülmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴¹⁷

Kur'an'da her ümmete, Allah'a itaati emreden ve şirkten uzak durmalarını tebliğ eden peygamberler gönderildiği buyrulur.⁴¹⁸ Mâtürîdî bu âyeti bütün peygamberlerin itikâdi esasları tebliğ ettikten sonra insanları Allah'a ibadet etmeye ve kulluğu yalnızca O'na tahsis etmeye davet etmelerine örnek gösterir. Âyette her kavme bir elçi gönderildiği ifade edilir. Elçilerin mesajı; Allah'ı birlemek, ibadeti yalnızca O'na has kılarak yapmak ve putlara tapmamak noktasında birleşir.⁴¹⁹

⁴¹² Gölcük-Toprak, *Kelam*, 326-327.

⁴¹³ Buhâri 5/142; Müslim 4/1837.

⁴¹⁴ en-Nisâ 4/163.

⁴¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 4/118.

⁴¹⁶ eş-Şûrâ 42/13.

⁴¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 13/187-188.

⁴¹⁸ en-Nahl 16/36.

⁴¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 8/126; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi* 9/358.

Kur'ân'ı Kerim'de son peygamber Hz. Muhammed'in bütün insanlara peygamber olarak gönderildiği buyrulmuştur.⁴²⁰ Mâtürîdî bu âyetin Hz. Peygamber'in bütün insanlara elçi olarak gönderilmesine işaret ettiğini söyler. Çünkü diğer peygamberler belirli yerlere ve belirli kavimlere gönderilmiştir. Hz. Peygamber'in bizzat kendisi de hem kırmızıya hem de siyaha gönderildiğini hadisinde ifade etmiştir.⁴²¹ Hz. Peygamber'in ismi ve tebliği onun elçiliği ve diğer insanların onun risâletini duyurmasıyla yayılmıştır. Böylece onun nübüvveti doğuya-batıya ve yeryüzünün tüm bölgelerine ulaşmıştır. Bu durum onun peygamberliğinin ve risâletinin en büyük delillerinden biridir.⁴²² Hz. Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderildiği Kuran'da başka âyetlerde de ifade edilir.⁴²³ Hz. Peygamber Araplara, Acemlere, insanlara ve cinlere gönderilmiştir. Hz. Peygamber'in durumu diğer peygamberlerin durumu gibi değildir. Çünkü onlar belirli bir topluma ve belirli bir beldeye gönderilmişlerdir.⁴²⁴ Bu konuyla ilgili Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-Ensârî'den (ö. 78/697) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber; kendinden önceki peygamberlerin belirli topluluklara kendisinin ise tüm insanlığa gönderildiğini buyurmuştur.⁴²⁵

2.3.2. Nübüvvetin Vehbîliği

Nübüvvet makamının hangi yolla elde edildiği tarihsel süreçte kesbîlik ve vehbîlik başlıkları altında incelenir. Nübüvvetin vehbî olması, kulun iradesi ve gayreti olmaksızın Allah'ın dilediği kimseyi elçi olarak seçmesiyken nübüvvetin kesbî olması ise kulun maksadı ve çabasıyla peygamber olmaya hak kazanması anlamına gelir. Nübüvvetin vehbî oluşuyla ilgili pek çok malumat ve görüş olmasına rağmen kesbîliğiyle ilgili pek fazla görüş bulunmamaktadır. Çünkü nübüvvetin kesbî oluşu daha çok bir zümrenin diğer bir zümre hakkında nübüvvet konusunda yaptığı nitelemelerle sınırlıdır. Bu sebeple kesbî olduğuyla ilgili belli bir grup, fırka ya da âlimi göstermek mümkün değildir.⁴²⁶

⁴²⁰ el-A'râf 7/158.

⁴²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/304; Müslim, "Mesacid", 3.

⁴²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 6/96.

⁴²³ Sebe' 34/28.

⁴²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 11/479-480.

⁴²⁵ Abdürrezzâk es- San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3/65; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/248; Buhârî, "Teyemmüm", 1; "Salât" 56.

⁴²⁶ Muzaffer Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 2. Baskı (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 57-58.

Peygamberler seçkin ve tebliğle vazifeli kimseler oldukları için peygamberlerin hiçbirini çalışarak ve çaba sarf ederek peygamberlik makamına ulaşmış değillerdir. Bu sebeple peygamberlik kesbî değil vehbîdir. Allah elçilik vereceği kimseyi birtakım ruhi ve fiziki özelliklerle bu vazifeye müsait hale getirmiştir.⁴²⁷

Klasik kelim kitaplarının nübüvvet başlığı altında bu konu sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Eş'arîler, Mâtürîdîler ve Mu'tezile mezhebi nübüvvetin kesbî değil vehbî olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Bu görüşlerini de birtakım delillerle desteklemişlerdir. Buna göre elçilik liyakata ve hak kazanmaya bağlı bir kurum değildir. Allah Teâlâ'nın kulları arasından dilediği kimseye verdiği bir lütuftur.⁴²⁸

Kur'ân'ı Kerim'de peygamberlerin Allah tarafından seçildiği⁴²⁹, seçkin kimseler olduğu⁴³⁰ ve Allah'ın dilediği kuluna nübüvvet makamını vereceğini⁴³¹ ifade eden pek çok âyet vardır. Allah Teâlâ Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini peygamber olarak hak din İslâm için seçtiğini ve âlemlere üstün kıldığını buyurmuştur.⁴³²

Müşrikler kendilerine bir ayet ulaştığında, peygambere verilenin kendilerine de verilmedikçe asla inanmayacaklarını ancak Allah'ın elçiliğini kime vereceğini bileceği buyrulur.⁴³³ Mâtürîdî'ye göre âyetle inkârcıların akılsızlıklarının ne dereceye vardığından bahsedilir. Çünkü onlar peygamberlere verilenin benzerinin kendilerine de verilmesi şartıyla iman edecekleri söylemişlerdir. Ayrıca onlar Kur'ân'ın Resullullah'a bir mucize olarak verildiğini, onun da Allah'ın peygamberi olduğunu ve nübüvvetin de değerli ve saygın kimselere verileceği çok iyi biliyorlardı. Ancak onlar bu üstünlüğün insanlar nezdinde bir üstünlük olması gerektiğini düşünüyorlardı. Hâlbuki peygamberlik makamı Allah katında değerli ve saygın kimselere verilir. İnsanlar ise yüksek makam ve mevkide bulunan şahıslara tabi olacak fitratta yaratılmıştır. Peygamberlik böyle kimselere verilecek olsaydı hakikatler ortaya çıkmazdı. Buna karşılık peygamberlik insanların orta halli olanlarına verilmiştir ki kişilere ve rütbelere değil, delillere ve hakikatlere iman edilmiş olsun. Nitekim âyetle Allah'ın nübüvveti vereceği kişiyi bilmeye en layık olması

⁴²⁷ Vecihi Sönmez, *Nübüvvet Tartışmaları* (İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005), 124.

⁴²⁸ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 22.

⁴²⁹ Bk. el-A'râf 7/ 144; Yûsuf 12/ 6; el-Hac 22/ 75.

⁴³⁰ Bk. en-Neml 27/ 59; Sâd 38/ 47; el-En'âm 6/87.

⁴³¹ Bk. el-Bakara 2/ 90.

⁴³² Âl-i-İmrân 3/ 33-34.

⁴³³ el-En'âm 6/124.

ifadesiyle de bu duruma işaret edilmektedir. Yani Allah Teâlâ elçiliğini layık olmayan ve onu zayi edecek kimseye vermez.⁴³⁴

Peygamberliğin verasetle geçmediği Kur'ân'ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in peygamberlik makamının neslinden devam etmesini talep ettiği âyette vurgulanmıştır.⁴³⁵ Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhim'in zürriyetinden gelecek kimseler içinde bu göreve layık olmayan zalim kişilerin de bulunacağını ezeli ilmiyle bilmesinden ötürü, ahdinin onları kapsamayacağını ifade etmiştir.⁴³⁶

Allah'ın her kavme mutlaka peygamber gönderdiği Kur'ân'da açıkça belirtilmiştir.⁴³⁷ Ancak bazı kavimler nübüvvetin kendilerinin doğal bir hakkı olduğunu ve yalnızca kendilerinin Allah tarafından seçilmiş, üstün bir ırk olduklarını iddia ederler. Bu konuyla alakalı Kur'ân'ı Kerim'de Yahudilerin nübüvvetin kendilerine ait olduğu ve başka milletlere verilemeyeceği yönündeki iddialarına karşılık Allah'ın peygamberliği dilediğine bahşedeceği şeklinde cevap verilir.⁴³⁸ Dolayısıyla Allah nübüvveti hiçbir ırka ve kavme has kılmamıştır. Bütün yaratılmışlar Allah'ın kulu olduğu için üstünlük ve seçkinlik bakımından insanların ayırt edilmesi ilâhi adaletle bağdaşmaz. Allah katında üstünlük yalnızca takva ileldir.⁴³⁹ Bu durumla ilgili olarak Kur'ân'da her ümmete mutlaka peygamber gönderildiği ifade edilmiştir.⁴⁴⁰ Hz. Peygamber'den önce de gelmiş geçmiş tüm kavimlere peygamber gönderildiği açıkça belirtilmiştir.⁴⁴¹ Peygamberimiz de başka bir âyette bu durumu teyid etmiştir.⁴⁴² Kur'ân'ın başka âyetlerinde de gelmiş geçmiş tüm kavimlere ve topluluklara uyarıcı bir peygamber gönderildiği bildirilmiştir.⁴⁴³ Sonuç olarak hangi topluluk, ırk ve renkten olursa olsun Allah, insanlardan ve cinlerden gelmiş geçmiş tüm ümmetlere mutlaka bir peygamber göndermiştir. Peygamber onlara Allah'ın emir ve yasaklarını, helal ve haramı haber vermiştir.⁴⁴⁴

⁴³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 5/225-226.

⁴³⁵ el-Bakara 2/124.

⁴³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 1/256.

⁴³⁷ el-Hicr 15/10.

⁴³⁸ bk. Âl-i İmrân 3/74.

⁴³⁹ el-Hucurât 49/13.

⁴⁴⁰ Yûnus 10/47.

⁴⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 7/77.

⁴⁴² el-Ahkâf 46/9.

⁴⁴³ bk. Fâtır 35/24; Rûm 30/47; en-Nahl 16/36.

⁴⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 12/43-44.

2.3.3. Nübüvvetin Dili

Kur'ân'da ümmetine vahyi açıkça tebliğ etmesi için her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiği ifade edilir.⁴⁴⁵ Mâtürîdî bu âyete dayanarak her peygamberin gönderildiği kavmin diliyle tebliğ etmesinin önemi ve zorunluluğu üzerinde durur. Hatta diğer ilâhi kitapların gönderilmiş oldukları milletlerin dillerinin dışında başka bir dille gönderilme ihtimali bulunsa bile Kur'ân'ı Kerim'in kendi kavminin diliyle gönderilmesi gerektiğini savunur. Çünkü bizzat Kur'ân'ın kendisi Hz. Peygamber'in nübüvvetinin en büyük delili ve mucizesidir. Araplar kendi dillerinde gelmesine ve Kur'ân'ın bu konuda onlara meydan okumasına rağmen onun bir benzerini meydana getirmekten aciz kalmışlardır. Üstelik Arap dilinin inceliklerine vakıf, belagat ve fesahat açısından ileri olmalarına rağmen bunu yapamamışlardır. Bu da Hz. Peygamber'in bunu kendi kafasından uydurmadığını ve Allah'ın kelamı olduğunu anlamaları içindir. Mâtürîdî, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözlerinden oluşması durumunda diğer insanların buna benzer bir söz uydurmalarının mümkün olduğunu söyler. Ancak Kur'ân'a benzeyen bir söz getirmek bir yana dursun bir âyetinin bile benzerini ortaya koyamadıklarını ifade eder. Bunu yapmaya güç yetirememiş olmaları bu ilahi kitabın Allah tarafından peygambere nâzil olduğunu kanıtlar. Ayrıca geçmiş peygamberlerin ve toplulukların dili farklı olmasına rağmen Kur'ân'da onların kıssalarından haber verilir. Farklı dildeki kavimlerin başından geçen olayların sonraki ümmetlere haber verilmesi ancak Allah'ın bildirmesiyle mümkün olur. Bir de kendi dillerini konuşan ve onların içinde yetişmiş birinin kendilerine peygamber olarak gönderilmesi, onu daha çabuk benimseyip kabul etmelerini sağlar. Mâtürîdî, "Kur'ân'ı Arap olmayanlardan birine indirseydik de onu onlara okusaydı, yine iman etmezlerdi." ⁴⁴⁶ âyetini bu duruma örnek olarak gösterir. Ayrıca her türün kendinden olanı kendinden olmayana göre daha çabuk kabul edip benimseyeceğini belirtir. Bu konuyla ilgili Kur'ân'da peygamberin melek olması durumunda bile insan suretine koyulacağı⁴⁴⁷ buyrulur. Zira insanın meleği kendi suretinde görmesi mümkün değildir. Mâtürîdî'ye göre; tüm bunların hikmeti emir ve yasakların peygamber tarafından insanlara açık ve anlaşılır bir şekilde anlatılması ve insanların bunu rahatlıkla anlayabilmelerini sağlamak içindir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ İbrahim 14/4.

⁴⁴⁶ eş-Şuarâ 26/198-199.

⁴⁴⁷ el-En'âm 6/9.

⁴⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 7/487-488.

Allah Teâlâ insanların söyleyecek sözleri ve bahaneleri kalmaması için her peygamberi kendi kavminin diliyle göndermiştir.⁴⁴⁹ Âyette Kur'ân'ın Arap olmayanlardan yabancı birine indirilmesi ve o kimsenin Kur'ân'ı onlara anlamaları için kendi dillerinde okuması durumunda bile ona iman etmeyecekleri haber verilir.⁴⁵⁰ Mâtürîdî'ye göre; Arap olmayan birinin Kur'ân'ı nâzil olduğu dilde okuması, Arap asıllı birinin okumasından daha hayret verici bir durumdur. Ancak müşriklerin buna rağmen yine inanmayacaklarını söyler. Bir de âyette Arapların Kur'ân'ın başka bir dilde Hz. Muhammed'e indirildiğini kendi gözleriyle görmeleri ve onlara Kur'ân'ı yabancı dilde okuması, anlaması ve Arapça'ya tercüme etmesi halinde bile inanmayacaklarından, Hz. Muhammed'in Arap asıllı olmasına karşın ona gönderilen Kur'ân'ın başka dilde olmasını kabul etmeyeceklerinden söz edilir. Hâlbuki başka bir dilde gelmesi ve başka dilde okunması daha çok şaşkınlık verir. Zira kendi dilleriyle geldiğinde ihtilaflar ve farklı düşünceler görülebilir ancak başka bir dilde gelince ihtilaflar düşünülmemektedir. Esasen bu âyetlerde Allah Hz. Muhammed'in getirdiklerini inkâr etme noktasında Mekkelilerin ne kadar inatçı ve akılsız olduklarına işaret etmektedir. Özetle Mâtürîdî âyetlerin apaçık anlaşılması ve Mekkelilerin sunabilecekleri bir mazeretleri ve delillerinin olmaması için Allah Teâlâ'nın Araplardan birine, kendi dillerinde yani Arapça bir Kur'ân indirdiğini ifade eder.⁴⁵¹

2.3.4. Nübüvvette Tafdil

Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kerim'de peygamberlerden bazılarını bazılarına üstün kıldığını, bazılarının derecelerini yükselttiğini haber verir.⁴⁵² Peygamberler arasındaki fazilet farkı Mâtürîdî'ye göre farklı açılardan ele alınabilir. Allah Teâlâ peygamberlerinden bir kısmıyla bizzat konuşmuş,⁴⁵³ bir kısmını kendisine dost edinmiş,⁴⁵⁴ bazılarının emrine dağları, kuşları ve rüzgârları vermiş,⁴⁵⁵ İbrâhim ve Musâ gibi peygamberlere kavimleriyle mücadele ve onlara galip gelme yeteneği vermiş,⁴⁵⁶ bazılarını yeryüzünde istediği yere konaklama imkânı vermiş,⁴⁵⁷ bazılarını hem insanlara hem de cinlere peygamber olarak gönderirken,⁴⁵⁸ bazılarını yalnızca insanlara ve belli bir

⁴⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 7/487.

⁴⁵⁰ Fussilet 41/44.

⁴⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 13/152-153.

⁴⁵² el-Bakara 2/253.

⁴⁵³ en-Nisâ 4/164.

⁴⁵⁴ en-Nisâ 4/125.

⁴⁵⁵ Sâd 38/18-19; bk. 38/36.

⁴⁵⁶ el-En'âm 6/83; el-A'râf 7/117-120.

⁴⁵⁷ Yûsuf 12/21; bk. 12/ 56.

⁴⁵⁸ el-Cin 72/1-2.

grup ya da küçük bir topluluğa peygamber olarak göndermiştir. Mâtürîdî, peygamberlerden bazılarını dünya üzerindeki etkilerinin uzun sürmesi imkânı verilirken bazılarını verilmemesini ve ahiretteki derecelerinin ve şefaathane yetkilerinin farklı olmasını da birbirlerine üstünlüklerinin muhtemel sebepleri olarak saymıştır.⁴⁵⁹ Kur'an'da peygamberlerin bazılarının bazılarından üstün olduğu,⁴⁶⁰ Hz. İsa'ya ölümleri diriltme ve hastaları iyileştirme gücünün,⁴⁶¹ Hz. Süleyman'a kendinden sonra hiçbir kimsenin erişemeyeceği bir saltanat ve hükümdarlığın⁴⁶² ve Davud'a Zebur'un verildiği⁴⁶³ buyrulur. Ayrıca Hz. Peygamber'in bütün insanlara peygamber olarak gönderildiği⁴⁶⁴ ve geçmiş ve gelecek tüm günahlarının bağışlandığı⁴⁶⁵ haber verilmiştir. Özetle Allah kendi yanında bazı peygamberlerini bazılarına göre derece, mertebe ve değer olarak üstün kılmıştır. Bu üstünlük âyetlerde görüldüğü gibi mucize ve delillerle de kendilerine tabi olan ümmetlerinin çokluğuyla da olabilir. Allah'ın verdiği lütuf ve nimetlere şükretme, bela ve imtihanlara sabretme yönüyle de birbirlerine üstün kılınmış olabilirler. Ayrıca Mâtürîdî üstünlüğün hak etmeyle elde edilmediğini, Allah tarafından verildiğini belirtir. Yani hiç kimse kendinde bulunan meziyetlerle üstünlük ve derece kazanmaz.⁴⁶⁶

Sonuç olarak İmâm Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin birbirlerine olan üstünlüğü, onlara verilen risâlet görevinin kapsam ve çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Tüm peygamberler Allah tarafından kendilerine verilen bütün görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmişlerdir. Dolayısıyla elçilik ve nübüvvet açısından bir efdaliyet söz konusu değildir. Hepsisi de Allah'ın elçisi, nebîsi ve rasulüdürler.⁴⁶⁷

Nübüvvette tafdille ilgili olarak ül'l-azm peygamberler konusunu da ele almamız gerekir. "Azm" kelimesi sabır ve metanet anlamına gelmektedir. Dini bir terim olarak ise Allah'ın emir ve yasaklarını sabırla ve tahammül göstererek tebliğ eden, inkârcılara karşı cesaretle mücadele eden peygamberler için kullanılan bir kavramdır. Peygamberlerde nihâyetinde insan oldukları için birbirlerinden farklı meziyet ve hasletlere sahiptirler. Bunun yanında insanlar için en güzel örnek ve rol model olduklarında şüphe yoktur. Bu sebeple âlimler peygamberlerin insanlardan daha üstün

⁴⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 2/172-173.

⁴⁶⁰ el-İsrâ 17/55.

⁴⁶¹ en-Nisâ 4/171.

⁴⁶² Sâd 38/35.

⁴⁶³ en-Nisâ 4/163.

⁴⁶⁴ Sebe' 34/28.

⁴⁶⁵ el-Fetih 48/2.

⁴⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 8/331-332.

⁴⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 2/172-173.

oldukları konusunda görüş birliği içerisindeyler. Meleklerden daha üstün oldukları konusunda da âlimlerin çoğunluğu aynı görüştedirler. Peygamberlere tevdi edilen risâlet görevinin meşakkatli bir iş olması, bazı peygamberlerin daha uzun yıllar boyunca tebliğ etmesi ve tebliğ süresince karşılaştıkları zorluklar gibi hususlar peygamberler arasında da bazı sınıflandırmaları beraberinde getirmiştir. Ayrıca Kur'ân'ı Kerim'de vahyin hangi şekillerde peygamberlere geldiğini bildiren âyette de peygamberlerden bazılarının doğrudan, bazılarının perde arkasından, bazılarının da Cebrail vasıtasıyla geldiği açıkça ifade edilmiştir. Bununla beraber Allah Teâlâ bazı peygamberlerine kitap, bazılarının da suhuf vermiştir. Bir kısım peygamberleri de diğer peygamberlerin şeriatini sürdürmek ve onlara tebliğde yardımcı olmak için göndermiştir. Aynı şekilde bazısını küçük bir kavme gönderirken bazısını da tüm insanlık için göndermiştir. Tüm bu sebeplerden ötürü peygamberler arasında fazilet bakımından farklılıklar bulunmaktadır.⁴⁶⁸

Âlimler, peygamberler arasındaki efdaliyet bakımından Hz. Peygamber'i birinci sıraya koymuşlardır. Ondan sonra Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ gelir. Çektikleri sıkıntılar ve zorlu mücadeleler sebebiyle adı geçen peygamberler, dini literâtürde ülü'l-azm peygamberler olarak isimlendirilmişlerdir. Bu sınıflandırmaya birtakım farklı özellikler bakımından giren başka peygamberler de vardır.⁴⁶⁹ Örneğin; İmâm Mâtürîdî, Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf peygamberlerinde ülü'l-azm peygamberlerden olduğunu söyler.⁴⁷⁰

Kur'ân'da Hz. Peygambere hitaben azim ve kararlılık sahibi peygamberler gibi sabretmesi ve inanamayanlar hakkında acele etmemesi gerektiği buyrulur.⁴⁷¹ Mâtürîdî ülü'l-azm peygamberleri ifadesiyle, kavimlerine karşı sabırlı davranan peygamberlerin kast edildiğini söyler. Bazı âlimler de Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getiren ve sınırlarını koruyup muhafaza eden peygamberler olduğunu söylemişlerdir. Peygamberlerin altı açıdan sabırlı olmaları gerekir. Bunlardan üçü sadece peygamberlere ait olan üçü de diğer insanların da sabretmesi gereken hususlardır. Yalnızca peygamberlerin sabretmeleri gereken konulardan ilki Firavun, Nemrut gibi zalim ve zorba yöneticilere, küfür ehline ve kendilerine karşı gelenlere, her türlü eziyeti ve zorbalığı yapan inkârcılara karşı gösterilmesi gereken sabırdır. Çünkü peygamberler öldürülme tehlikesi altında bile inkâr yolunu seçemez, imanını gizleyemez ve risâleti

⁴⁶⁸ Şaban Ali Düzgün vd. , *Kelam El Kitabı*, 5. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 349.

⁴⁶⁹ Düzgün vd. , *Kelam*, 350.

⁴⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 13/409.

⁴⁷¹ el-Ahkâf 46/35.

tebliğten geri duramaz. Ancak diğer insanların baskı ve zor altında imanlarını gizlemeleri mübahtır. İkinci husus; peygamberler kavimlerinin her türlü alay, aşağılama, iftira, hakaret ve tehditlerine rağmen kavimlerini terk edemezler. Kur'ân'da Hz. Peygamber, Yûnus peygamber gibi olmaması için⁴⁷² uyarılmıştır. Zira o dinini güvence altına almak ve kendini kavminin kötülüklerinden kurtarmak için onları terk etmiş ve bundan dolayı başına bir iş gelmiştir. Peygamberlerin diğer insanlardan farklı olarak sabretmeleri gereken üçüncü husus; kavimlerinin tüm akılsızlığına ve inatlarına rağmen helak edilmeleri için beddua edemezler. Âyetin devamında onları cezalandırmak için hızlı davranma denilerek bu duruma işaret edilmiştir. Bunların yanında peygamberler ibadetleri yerine getirme, şehvi arzular ve nefsin isteklerine karşı koyma yani mâsiyete bulaşmama, bela ve musibetlere karşı sabırlı olma noktasında diğer insanlarla aynıdır.⁴⁷³

2.4. Peygamberlerin Özellikleri

Allah'ı Teâlâ insanlar arasından seçip görevlendirdiği elçilerini birtakım özelliklerle ve vasıflarla donatmıştır. Bu elçiler de tıpkı diğer insanlar gibi birer beşerdir. Ancak peygamberleri diğer insanlardan ayıran temel fark vahyin muhatabı olmalarıdır.

2.4.1. Peygamberlerin İnsanlar Arasından Seçilmesi

Kur'ân'da peygamberin insanlara kendisinin de onlar gibi bir beşer olduğunun ve yalnızca vahiy almakla onlardan ayrıldığıнын bildirilmesi emredilmiştir.⁴⁷⁴ Mâtürîdî peygamberin bu emri diğer insanlara bildirmesini muhtemel üç sebebe bağlamıştır. Birinci sebep olarak insanlar Hz. Peygamber'den gücünü ve takatini aşan mucizeler istemişlerdir. Bu emirle Allah peygambere, insanlara kendisinin de onlar gibi bir beşer olduğunu ve istedikleri mucizeleri, kapasitesini aşması sebebiyle gösteremeyeceğini ve hiç kimsenin Allahın iradesine müdahale edemeyeceğini bildirmesini emretmiştir. İkincisi; şâyet Hz. Peygamber, insan gücünün yetmeyeceği bir mucize gösterecek olursa bunun kendinden olmayıp Allah tarafından verildiğinin bilinmesini istediği içindir. Allah'ın peygamberinden, insanlara kendisinin de onlar gibi bir beşer olduğunu bildirmesini istemesinin üçüncü sebebi; peygambere olan sevgilerinin aşırıya kaçıp onu ilahlaştırmaktan uzak durmaları içindir. Nitekim Hz. İsa'nın kavmi, ona olan sevgide

⁴⁷² bk. el-Kalem 68/48.

⁴⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 13/408-409.

⁴⁷⁴ el-Kehf 18/110.

aşırıya gidip onu ilah ve rab olarak görmüşlerdir.⁴⁷⁵ Hz. Peygamber insanların kendisine olan sevgisinde ve övgülerinde aşırı gitmelerinden ve kendisini ilahlaştırmalarından endişe duyduğu için Hristiyanlar'ın Hz. İsa'yı övmeye aşırıya kaçtıkları gibi müminlerin de aşırıya gitmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur.⁴⁷⁶ Kur'an'ın başka bir âyetinde de Allah tarafından gönderilen elçilerin tıpkı diğer insanlar gibi beşer oldukları, diğer insanlarla aralarındaki tek farkın vahiy olduğu açıkça belirtilmiştir.⁴⁷⁷

Ayrıca Kur'an'da kendi içlerinden birinin peygamber olarak gönderilmesiyle insanlara büyük bir lütuf ve ihsanda bulunulduğu peygamberin onlara kitabı ve hikmeti öğrettiği ve onları temizlediği buyrulur.⁴⁷⁸ İmâm Mâtürîdî bu âyeti örnek göstererek peygamberin insan/beşer olmasının insanlar için büyük bir nimet olduğunu farklı açılardan ele alır. Birincisi; her tür kendi türüne ülfet eder. İnsan ancak kendi gibi bir beşerin getirdiği mucizeye vakıf olabilir. Peygamberler de insanlar arasındaki sevgi ve muhabbeti arttırmak, kalplerini yakınlaştırmak, birlik ve beraberliği sağlamak, aralarındaki anlaşmazlığı kaldırıp ittifak etmeleri gereken dine davet etmek için gönderilmişlerdir. İnsanlar arasında kardeşlik bağının kurulabilmesi ve birlik ve beraberlik içinde yaşayabilmek için peygamberin insanlar arasından seçilmiş olması gerekir. Çünkü insan ancak kendi türünden birini örnek alabilir. Peygamber de kendisi gibi bir beşer olduğu için onun sıkıntılarını anlar ve ona yönelik çözümler bulmaya çalışır. İkincisi; peygamberlerin Allah tarafından seçilip gönderilmiş olmalarını ispatlamaları için diğer insanları aciz bırakan mucizeler göstermeleri gerekir. Ancak peygamberler insan türünden olmasaydı, inkârcılar peygamberlerin göstermiş oldukları olağanüstü halleri farklı türden oluşları sebebiyle gerçekleştirdiklerini düşüneceklerdi. Üçüncüsü; eğer peygamber olarak melekler ve cinler gibi farklı türler seçilmiş olsaydı, insan bu varlıkları görmediği ve kendi türünden olmadığı için onların bilgisine vakıf olamazdı. Mâtürîdî'ye göre, âyette geçen Allah'ın insana büyük bir lütufta bulunmasının başka bir yorumu daha olup bunu şu şekilde açıklar. İnsanlara kendi soylarından yıllarca onlarla beraber yaşamış, çocukluk ve gençlik yıllarını onların arasında geçirmiş, kavminde doğruluğu ve güvenilirliğiyle tanınmış ve emanete hıyanet etmemiş birinin gönderilmesi Allah adına da yalan söylemeyeceğinin anlaşılmasını sağlar. Eğer peygamber kendi soylarından değil de başka bir ırk ve millettense olsaydı, getirdiği mucizeleri başka birinden

⁴⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 9/154.

⁴⁷⁶ Buhari, "Enbiya", 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/23-24.

⁴⁷⁷ Fussilet 41/6.

⁴⁷⁸ Âl-i İmrân 3/164.

öğrendiği konusunda şüpheyne düşölürdü. Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın böyle bir şüphe olmaması için onların içinde yetişmiş ve yakinen tanıdıkları birini peygamber olarak gönderdiğini ifade eder.⁴⁷⁹

Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın asâsını yere attığında bir yılanâ dönüştüğü ve elini koynuna koyup çıkardığında bembeyaz kesildiği anlatılır.⁴⁸⁰ Mâtürîdî bu âyetlerde Hz. Musâ'nın mucizelerinden asâ, yed-i beyza örneklerini verip; bunların sihir olması halinde bile onun en büyük mucizeleri olduğunu söyler. Çünkü Hz. Musâ onların içinde yetişmiş biriydi, sihri öğrenmek için kimseden ders almadığı herkesçe biliniyordu. Sihri bilmediği halde mucizeler göstermesi, bunun kendisine Allah tarafından verildiğini kanıtlar. Bu âyet Allah'ın insanlara kendi soylarından ve aralarında yetişmiş birini peygamber olarak göndermesinin büyük bir lütuf ve ihsanda bulunduğunu ispatlar.⁴⁸¹

Mâtürîdî İsrâ 90-95. âyetlerde, müşriklerin Hz. Peygamber'den istedikleri mucizelerle ve ona yönelttikleri sorularla aslında inatları, kibirleri ve cahilliklerinden ötürü Hz. Peygamber'e bu şekilde kötü davrandıklarını; asıl amaçlarının doğruyu bulup hidâyete ermek olmadığını belirtir. Eğer onlar gerçekten doğru yolu bulmak isteselerdi; azabı ve helakı istemezlerdi. Çünkü bu isteklerinde onlar için bir menfaat yoktu. Nitekim âyette Resullullah bu isteklerinin ancak Allah tarafından gerçekleştirilebileceğini, kendisinin de onlar gibi bir insan olması sebebiyle buna gücünün yetmeyeceğini dile getirip Allah'ı tenzih eder. İnkârcıların kendi türlerinden yani beşer bir peygamberin gelmesini uzak görmelerine cevap olarak Kur'ân'da yeryüzü sakinlerinin melekler olması durumunda Allah'ın onlara melek bir peygamber gönderileceği buyrulur.⁴⁸² Mâtürîdî yeryüzü meleklerin mekânı olsaydı mutlaka meleklerden bir peygamber gönderileceğini ancak yeryüzü insanların, sema da meleklerin mekânı olduğu için inkârcıların beşer bir peygamberin gönderilmesine itiraz hakları olmadığını söyler. Bir de eğer meleklerden bir peygamber gönderilseydi; o zaman da melekleri göremedikleri ve onların güçlerinin neye yetip neye yetmediğini bilemedikleri için bizden kapasitemizin üstünde şeyler isteniyor diye yine karşı çıkabilirlerdi. Yahut melekler mucize gösterecek olsa bunun mucize ve delil olduğunu bilemezlerdi. Kaldı ki onlar zaten meleklerin ya da diğer varlıkların bilgisini ve var olduklarını gözle gördükleri için değil bizzat peygamberin bildirmesiyle

⁴⁷⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 2/514-515.

⁴⁸⁰ el-A'râf 7/107-108.

⁴⁸¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 2/515-516.

⁴⁸² el-İsrâ 17/95.

bilmişlerdi. Oysaki Allah kendilerine kendi aralarından, tanıdıkları, gücünü ve kapasitesini bildikleri, kendi içlerinde yetişmiş bir peygamber göndererek onlara lütufta ve ihsanda bulunmuştur. Çünkü onlar peygamberin getirdiği mucizenin kendisinin gücünü aştığını ve Allah katından kendisine verildiğini biliyorlardı.⁴⁸³ İnkârcılar sırf Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak, iman edenlerle dalga geçmek ve dünyevi menfaatlerini kaybetmemek için inanmamakta direnmişler ve bu şekilde abes isteklerde bulunup bahaneler üretmişlerdir.

2.4.2. Peygamberlerin Cinsiyeti

Ehl-i Sünnetin çoğunluğu peygamberlerin erkeklerden olduğu konusunda ittifak içindedirler. Ancak Eş'ariler kadınlardan da peygamber olabileceğini savunmuşlardır.⁴⁸⁴ Peygamberlerin erkeklerden olduğunu söyleyen Ehl-i Sünnet uleması âyetleri delil olarak göstermişlerdir.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'den önce de sečilip vahyedilen erkeklerin peygamber olarak gönderildiđi buyrulur.⁴⁸⁵ Mâtürîdî âyetteki "ricâl" kelimesiyle; peygamberlerin insanlar arasından seçilerek gönderildiđini ve erkek olduklarını yani kadınlardan peygamber gönderilmediđinin kast edildiđini belirtir.⁴⁸⁶

Mâtürîdî müşriklerin beşer bir peygamber gönderilmesini küçümsemeleri üzerine Hz. Peygamber'den önce de vahiy verilen kişilerin peygamber olarak gönderildiđini⁴⁸⁷ bildiren âyetin nâzil olduğunu belirtmiştir. Âyette peygamberlerin beşerden ve erkeklerden olup kadınlardan peygamber olmadığı ve erkeklerin hem kadınlara hem de erkeklere peygamber olarak gönderildiği kast edilmiştir.⁴⁸⁸ Ayrıca Mâtürîdî, Hz. Peygamber'den önce de peygamberlerin meleklerden değil insanlardan ve erkek olanlardan seçildiğini ve kadınların nübüvvetin tüm şartlarını taşımadıkları için onlara böyle bir görev verilmediğini belirtmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 8/395-400.

⁴⁸⁴ Düzgün vd. , *Kelam*, 342.

⁴⁸⁵ Yusuf 12/109.

⁴⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 7/404.

⁴⁸⁷ en-Nahl 16/43.

⁴⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 8/134.

⁴⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/344.

2.4.3. Peygamberlerin Gaybı Bilmesi

“Gayb” kelimesi; mastar, isim veya sıfat olarak farklı anlamlar taşıyan bir kavramdır. Mastar olarak “gözden kaybolmak”, “gizlenmek”, “görünmemek” ve “uzaklaşmak” gibi anlamlara gelir. İsim veya sıfat şeklinde kullanıldığında ise “gizli olan”, “görünmeyen” ve “mevcut olmayan” anlamlarını ifade eder.⁴⁹⁰ Gözle görülemeyen, duyularla hissedilemeyen ve insanın bilgisi dışında kalan her şey gayb olarak kabul edilir.⁴⁹¹

Kur’ân’da Neml sûresi 65. âyette yerlerde ve göklerde bulunan hiçbir kimsenin gaybı bilemeyeceği yalnızca Allah’ın bileceği ifade edilir. Mâtürîdî âyetteki “gaybı bilemezler” ifadesiyle Allah peygamberine, “onların göklerde ve yerde Allah’tan başka taptıkları hiç kimsenin gaybı bilemeyeceğini; gaybı yalnızca Allah’ın bildiğini” söylemesini emretmiştir. Çünkü insanlardan bir kısmı gök ehline yani meleklerle bir kısmı yerdekilere tapmaktaydılar. Ayrıca Mâtürîdî gayb kelimesini iki şekilde açıklamıştır. Birincisi; gayb bazılarını gizliken Allah için böyle bir şey söz konusu değildir. İkincisi de olmuş ve olacak her şeyi ancak Allah bilebilir. Yalnız bazıları ancak Allah’ın kendilerine bildirmesiyle bilebilirler.⁴⁹²

Mâtürîdî Kur’ân’ın başka âyetlerinde de gayb bilgisinin Allah katında olduğunu ve gaybın anahtarlarının Allah’ın elinde olduğunu, peygamberin elinde olmadığını⁴⁹³ açıklamıştır.

Başka bir âyette de gayb bilgisinin gizli olduğu yalnızca Allah’ın ve elçisinin bildiği buyrulmuştur.⁴⁹⁴ Mâtürîdî bu âyeti gaybın çeşitleri bağlamında yorumlamıştır. Allah’ın insanlara bildirmediği bilgiler üçe ayrılır: Birincisi; yaratılış itibariyle insanların bilmekten aciz kaldığı eşyanın özü ve cevheri olan bilgilerdir. Örneğin; yaşam kaynağı olan suyun özü insan tarafından bilinemez. İkincisi; Allah’ın insana düşünme ve tefekkür yoluyla bilgisini verdiği haberlerdir. Allah’ın varlığını ve birliğini bilmek buna örnek olarak verilebilir. Üçüncüsü ise Allah’tan gelen bir haber ve bilgi olmadan insanın vakıf olamayacağı bilgilerdir. Ayrıca bunlar üzerinde tefekkür ederek ulaşılabilecek türden bilgiler değildir. Bu âyette kastedilen bilgi türü de budur. Mâtürîdî insanın yararına olan bilgilerin bu tür bilgilere örnek olabileceğini ve insanın bu bilgilere ancak haber yoluyla

⁴⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 5/3321-3322.

⁴⁹¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 367.

⁴⁹² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 10/469.

⁴⁹³ el-En’âm 6/59; Yunus 10/20; bk. 10/61.

⁴⁹⁴ el-Cin 72/26-27.

ulaşılabileceğini söyler. Nitekim âyette Allah Teâlâ bu bilgilerin peygamberler aracılığıyla bilinebileceğini buyurur. Peygamberlerin bu bilgileri insanlara ulaştırması, onların nübüvvet ve risâletle görevlendirildiklerinin kanıtıdır.⁴⁹⁵

Kur'ân'da gayb bilgisini insanlara verilmeyeceğinden bahsedilir. Ancak peygamberler bunun dışında tutularak, Allah'ın dilediği peygamberlerine gayb bilgisini vereceği anlatılır.⁴⁹⁶ Dolayısıyla gayb bilgisi peygamberlere has olup, onlara ait mucizelerdendir.⁴⁹⁷

2.5. Peygamberlerin Sıfatları

2.5.1. Peygamberler ve Tebliğ Sıfatı

Tebliğ kelimesi, sözlük anlamı olarak bir şeyi duyurma, bildirme, açıklama, iletme, ulaştırma, yetiştirme, götürme ve taşıma gibi anlamlara gelir.⁴⁹⁸ Terim olarak ise peygamberlerin Allah'tan aldığı emir ve yasakları insanlara bildirmelerine tebliğ denir. Peygamberleri temel görevi Allah'tan aldıkları vahyi insanlara ulaştırmaktır.⁴⁹⁹ Tebliğ kelimesinin türediği بَلَّغ fiili ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de yetmiş yedi defa yer almaktadır. Bu kullanımlardan otuzu, peygamberlerin tebliğ göreviyle ilgilidir.⁵⁰⁰ Tebliğ kelimesi Kur'ân'da tebliğ⁵⁰¹, inzâr⁵⁰², tebşîr⁵⁰³, da'vet⁵⁰⁴ ve tilâvet⁵⁰⁵ kelimeleriyle geçmektedir.⁵⁰⁶ Tebliğle ilgili âyetler incelediğinde peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahyi eksiltmeden, arttırmadan ve hiç kimseden çekinmeden insanlara ulaştırdıkları anlaşılır. Bu konularda Allah peygamberlerini uyarmış, onlar da görevlerini layıkıyla yerine getirmişlerdir.⁵⁰⁷

Kur'ân'da daha önceki kavimlerinde peygamberlerini yalanladıkları ve peygamberin görevinin apaçık bir tebliğ olduğu buyrulur.⁵⁰⁸ Peygamber onlara bu

⁴⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 16/193.

⁴⁹⁶ Âl-i İmrân 3/179.

⁴⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 2/543.

⁴⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/419-420; İsfahânî, *el-Müfredât*, 167-168.

⁴⁹⁹ Düzgün vd., *Kelam*, 343.

⁵⁰⁰ Akdemir, "Kur'ân Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları", 64.

⁵⁰¹ el-Mâide 5/99.

⁵⁰² el-En'âm 6/51.

⁵⁰³ el-İsrâ 17/105.

⁵⁰⁴ en-Nahl 16/125.

⁵⁰⁵ el-Kehf 18/27.

⁵⁰⁶ Can, *Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*, 153.

⁵⁰⁷ Can, *Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*, 183.

⁵⁰⁸ el-Ankebût 29/18.

bilgilerin kendisine Allah katından verildiğini söyleyerek nübüvvetini açıklar.⁵⁰⁹ Başka bir âyette de peygamberin görevinin ancak tebliğ olduğu⁵¹⁰ buyrulur.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e tebliğ esnasında korunacağı ve Allah'ın mesajlarını insanlara bildirmesi gerektiği aksi takdirde tebliğ görevini yerine getirmeyeceği buyrulur.⁵¹¹ Mâtürîdî bu âyetin tefsirini yaparken diğer âyetlerden hareketle kâfirlerin üç tabaka olduğunu açıklar. Kâfirlerden bir kısmının kutsal kitapların hiçbirine inanmadığını⁵¹² bir kısmının Kur'ân okurken dinlemediklerini⁵¹³ bir kısmının da Hz. Peygamber'i korkutup onu öldürmek için plan yaptıklarını⁵¹⁴ söyler. Bazılarının da Hz. Peygamber'in davasından vazgeçmesi ve dine davet etmemesi için ona birtakım tekliflerde bulunduklarını⁵¹⁵ belirtir. Âyette ise peygamberin kâfirlerin tuzaklarından ve hilelerinden korkmadan tebliğ görevini yerine getirmesini emredilir. Mâtürîdî'ye göre insan; öldürülme korkusu, sevgi ve dostluk arzusu ve yalan söylemekle itham edilmesi gibi sebeplerle verilen görevi yapmaktan kaçınabilir. Allah Teâlâ ise peygamberine tüm bu endişelere rağmen hiçbir şeyin kendisini tebliğden alıkoymamasını ve nübüvvetinin delili olan âyetleri kendilerine bildirmesi gerektiğini buyurmuştur. Mâtürîdî, âyette Hz. Peygamber'in Allah'ın mesajlarını bildirmemesi durumunda tebliğ görevini yerine getirmeyeceği ifadesiyle Hz. Peygamber'i, gönülden iman etmesine rağmen inkârâ zorlanıp can güvenliği olmadığı için inkâr eden kimseden ayırır. Yani ölüm tehlikesi altında bile Hz. Peygamber mazur sayılamaz. Mâtürîdî, bunun sebebini imanın dil ile değil kalp ile yapıldığına bağlar. Dolayısıyla küfre zorlanan kişinin kalbi imanla dolu olduğu için imanı geçerlidir. Ancak tebliğ yalnızca dil ile yapıldığı için ölüm tehlikesi anında bile tebliğin terki mubah değildir. Âyetin devamında Hz. Peygamber'in bunu yapmaması halinde önceden de tebliğ etmemiş gibi sayılacağı buyrulur. Öyle ki tebliğ esnasında Allah'ın peygamberini insanlardan koruyacağına dair bir teminat vardır. Ve gerçekten de Allah peygamberini korumuştur. Tüm bunlar Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilidir. Çünkü o bu bilgileri Allah katından alıp insanlara bildirmiştir.⁵¹⁶

⁵⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 11/127.

⁵¹⁰ en-Nûr 24/54.

⁵¹¹ el-Mâide 5/67.

⁵¹² Sebe' 34/31.

⁵¹³ Fussilet 41/26.

⁵¹⁴ el-Enfâl 8/30.

⁵¹⁵ el-Kâfirûn 109/1-6.

⁵¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 4/280-282.

Hız. Aîşe bu âyet indikten sonra Resullulah'ın insanlara Allah'ın kendisini koruyacağını ve evlerine gidebileceklerini buyurduğunu ve insanların da dağıldığını rivâyet eder.⁵¹⁷

Tebliğ görevi içerisinde peygamberlere tebyin, tebşir ve inzar görevi de verilmiştir. Tebyin; Allah tarafından gönderilen mesajları, insanların anlaması için açıklamaktır.⁵¹⁸ Tebliğ göreviyle birlikte insanlara sorumluluk yükleneceği için insanların Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet etmesi gerekir. Bu sebeple peygamberler tebşir ve inzar göreviyle⁵¹⁹ insanları salih ameller karşısında müjdelerken, kötü ameller karşısında uyarmaktadır. Zira emir ve yasaklar karşısındaki tutum ödöl ve cezayı gerektirir.⁵²⁰

Tebliğ göreviyle insanların Allah'a karşı bir delilleri kalmamış ve herhangi bir bahaneyle kendilerini savunma imkânları ellerinden alınmış olur. Çünkü tebliğden sonra hiç kimseden bir mazeret kabul edilmez. Sonuç olarak din tüm açıklığıyla peygamber tarafından, Allah'ın dilediği şekilde bildirilmiş ve kemale ermiştir.⁵²¹

2.5.2. Peygamberler ve Emanet Sıfatı

Emanet (الأمانة) kavramı, güvenilir ve doğru olmak anlamına gelen emin (أَمِنَ) kelimesinden türemiştir.⁵²² Emân sözlükte; güvenlik, korkusuzluk ve endişeden uzak olmak anlamlarına gelir. Emn, emene, imn kelimeleriyle eş anlamlıdır. Havf yani korku zıt anlamlısıdır. Emin; korkudan ve endişeden uzak olup hayatı korunmuş kimse demektir.⁵²³ Emânet, güvenilirlik ve dürüstlük anlamına gelir. Hıyanet ise bunun zıddı olup ihanet, hainlik ve ikiyüzlülük demektir.⁵²⁴

Düzgün'e göre; peygamberler özellikle vahyi tebliğ ederken titizlikle davranmışlar; herhangi bir arttırma ve eksiltme yapmadan vahyi olduğu gibi insanlara ulaştırmışlardır. Nitekim Hız. Peygamber de kendi aleyhine bile olsa vahiy emanetini mükemmel bir şekilde insanlığa bildirmiştir. Zira İslâmiyetten önce de müşrikler en kıymetli eşyalarını Hız. Peygamber'e teslim eder ve o da eşyaları korur ve ne zaman

⁵¹⁷ Tirmizi, "Sünen" 5; Taberi, "Câmi'u'l-beyân", 6/307-308.

⁵¹⁸ en-Nahl 16/44.

⁵¹⁹ el-En'âm 6/48; el-Kehf 18/56; el-Bakara 2/119; Hûd 11/2.

⁵²⁰ Şaban Ali Düzgün vd., *İslâm İnanç Esasları* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 190-191.

⁵²¹ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 344.

⁵²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/23; İsfahânî, *el-Müfredât*, 90-91.

⁵²³ Cürçânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, 43.

⁵²⁴ İzutsu, Tashihiko, *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahaddin Ayaz, 2.Baskı (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 133.

isterlerse sahiplerine geri verirdi. Hz. Peygamber'e "el-Emîn" lakabı bu yüzden verilmişti.⁵²⁵

Mâtürîdî vahyin insanlara bildirilme şeklinin bazen söz ile bazen de fiille olabileceğini dolayısıyla insanların hem peygamberlerin söylediklerine hem de yaptıklarına uymaları gerektiğini ifade eder.⁵²⁶

Kur'ân'da peygamberlerin Allah'ın vahyini insanlara ulaştırırken Allah'tan başka hiç kimseden çekinmedikleri ancak vahiy emanetini tebliğ etmeyi terk etme noktasında Allah'tan korktukları buyrulur.⁵²⁷ Mâtürîdî bu konuya Kur'ân'da Hz. Mûsâ hakkında Firavun'un kendisine karşı daha da ileri gidip zulmünü arttırmasından⁵²⁸, öldürülmekten⁵²⁹ ve yalanlanmaktan⁵³⁰ korktuğu âyetlerini örnek gösterir. Mâtürîdî bu âyetlerden yola çıkarak peygamberlerin başlangıçta korktukları ancak sonradan Allah'ın onların kalplerine güven duygusu koymuş olmasından ötürü korkularını yenmiş olabileceklerini söyler.⁵³¹

Emanete riâyet etmenin en güzel örneği Hz. Peygamber'de görülür. Çünkü onun kendi aleyhine bile olsa vahiy emanetini koruyup tebliğ ettiğine dair⁵³² âyetler vardır. Başka bir âyette de Hz. Peygamber'in kendi nefsinin istekleriyle değil ancak vahiyle konuştuğu buyrulur.⁵³³

Âyette hiçbir peygamberin zimmetine mal geçirmedeği buyrulmuştur.⁵³⁴ Mâtürîdî Hz. Peygamber'in itham edilmemeye en layık olan kişi olduğunu söyler. Çünkü Hz. Peygamber onlar arasında doğmuş, büyümüş ve nübüvvetten önce de onun ihanet ettiği ve zimmetine mal geçirdiği asla görülmemiştir. Hele ki nübüvvetten sonra onu adaletsizlik ve hıyanetle suçlamak olur şey değildir.⁵³⁵ Bu âyetlerden de anlaşılıyor ki hiçbir peygamber hıyanet etmez. Zira bu fiil peygamberliğe yaraşmaz.

⁵²⁵ Düzgün vd., *Kelam*, 339.

⁵²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 11/399.

⁵²⁷ el-Ahzâb 33/39.

⁵²⁸ Tâhâ 20/45.

⁵²⁹ eş-Şuarâ 26/14; el-Kasas 28/33.

⁵³⁰ eş-Şuarâ 26/12; el-Kasas 28/34.

⁵³¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 11/399-400.

⁵³² el-Enfâl 8/67-68; el-Ahzâb 33/37; Abese 80/1-10.

⁵³³ en-Necm 53/3-4.

⁵³⁴ Âl-i İmrân 3/161.

⁵³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 2/512.

2.5.3. Peygamberler ve Sıdk Sıfatı

Sıdk kelimesinin sözlük anlamı; hükmün olaya uygun olması demektir. İstilahî anlamı ise tehlikeli durumlarda bile olsa gerçeği söylemektir. Ayrıca sıdk yalanın zıddı olup bir şeyin olduğu gibi haber verilmesidir.⁵³⁶ Sıdk (doğruluk), peygamberlerin düşüncelerinde, sözlerinde ve davranışlarında temel bir özelliktir. Sıdk, peygamberlerin her zaman doğruyu söylemeleri ve aktardıkları bilgilerin gerçeğe tamamen uygun olmasıdır. Ne dini konularda ne de dünya işlerinde hiçbir peygamber asla yalan söylemez. Yalan, sıradan bir insan için bile hoş karşılanmazken, Allah'ın elçilerinin doğruluktan asla sapmayacakları kesin bir gerçektir.⁵³⁷

Âyette Kur'ân'ın yüce Allah tarafından indirildiği Peygamber'in kendi kafasından uydurması durumunda cezasının hemen kesileceği ve hiç kimsenin de buna engel olamayacağı buyrulmaktadır.⁵³⁸ Mâtürîdî bu âyeti Kur'ân'ın şair sözü değil kıymetli bir elçinin sözü olduğuna işaret eden ayetlerle tefsir etmektedir.⁵³⁹ Buradan hareketle Mâtürîdî'ye göre; peygamberin Kur'ân'ı Allah katından aldığı, onun bir şair ya da kâhin sözü olmadığı ve kendi kafasından uydurmadığı anlaşılır. Çünkü müşrikler Hz. Peygamber'e kâhin, sihirbaz ve yalancı gibi ithaflarda bulunuyorlardı. Eğer peygamber onların dediği gibi vahyi değiştirseydi veya bozsaydı; Allah'ın onu derhal yakalayacağından ve cezasının kesileceğinden haber verilir. Nitekim peygamberlerin ve Allah dostlarının cezası ertelenmez, derhal verilirdi. Bu da vahyin tebdil ve tahrif edilmesine karşın, insanlara verilen bir güvencedir. Kâfirlerin ve azgınlara cezası ise azap gününe kadar ertelenmiştir. Âyetin devamında hiçkimsenin bunu engellemeyeceğinin haber verilmesiyle kâfirlere ümitsizlik verilmiştir. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in kendi dinlerine uyması noktasında ümitliydim. Allah Teâlâ peygamberine onlara uyduğu takdirde; can damarını koparacağını ve hiç kimsenin kendisine yardım etmesine müsaade etmeyip cezasını da engelleyemeyecekleri bir ceza ile onu cezalandıracağını haber vermiştir.⁵⁴⁰

Başka bir âyette Allah aslında onların Hz. Peygamber'i kalplerinde ve vicdanlarında yalanlamadıkları ancak Allah'ın âyetlerini yalanladıkları için dilleriyle

⁵³⁶ Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî, *Kitabu't- Ta'rifât*, trc. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 138.

⁵³⁷ Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı* (İstanbul: Risale Yayınları, 1991), 16.

⁵³⁸ el-Hakkâ 69/43-48.

⁵³⁹ el-Hakkâ 69/40-41.

⁵⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 16/92-95.

böyle söylediklerini buyurmuştur.⁵⁴¹ Nitekim Hz. Peygamber nübüvvetten önce de güvenilirliğiyle bilinir ve “el-Emin” lakabıyla tanınırdı. Kaldı ki ona inanmayanlar bile ona yalancı diyememişlerdir. Tüm bunlardan hareketle Hz. Peygamber’in vahye sadık olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber Medine İslâm Devleti’ni kurduktan sonra İslâm’a davet mektupları göndermiştir. Davet mektubunu alan Bizans İmparatoru Heraklîyüs, Şam’a gittiği bir seferde Mekke’nin lideri Ebû Süfyan’a, Hz. Peygamber’in yalan konuşup konuşmadığını sormuştur. O zaman henüz Müslüman olmayan Ebû Süfyan, Hz. Peygamber’in yalan konuştuğuna hiçbir zaman şahit olmadıklarını söylemiştir. Bunun üzerine Heraklîyüs, insanlara yalan söylemeyen, Allah’a hiç yalan isnad etmeyeceğini söylemiştir.⁵⁴²

Sıddık ise hakikatten başka bir şey söylemeyen, son derece doğru sözlü olan ve asla yalan konuşmayan demektir.⁵⁴³ Kur’ân’da peygamberlerin dosdoğru kimseler olduğu⁵⁴⁴ ve yalnızca peygamberlerin değil insanların da doğru olmaları gerektiği buyurulmuştur.⁵⁴⁵

2.5.4. Peygamberler ve Fetânet Sıfatı

Fetânet, peygamberlerin akıl ve zekâ yönünden hiçbir eksikliklerinin olmadığını; aksine üstün bir zekâyı, derin bir anlayışa ve güçlü bir muhakeme yeteneğine sahip olduklarını gösteren bir kavramdır. Bütün peygamberler zeki, akliselim ve dikkatli bireylerdir. Çünkü karşılarındaki muhalifleri ve düşmanları etkileyip onları ikna edebilmek için derin bir düşünce yapısı, keskin bir sezgi ve güçlü bir zekâ gerekir. Eğer peygamberler bu özelliklere sahip olmasalardı, insanlara hitap ederek onları inandırmaları ve görevlerinde başarılı olmaları mümkün olmazdı.⁵⁴⁶

Peygamberlerin, vahyi insanlara ulaştırma görevlerinin yanı sıra onu anlama, yorumlama ve insani sorumluluklarını yerine getirme süreçlerinde fetânet sıfatı önemli ve vazgeçilmez özelliklerindendir. Çünkü peygamberler, vahiy olarak bu ilahi mesajları

⁵⁴¹ el-En’âm 6/33.

⁵⁴² Düzgün vd., *Kelam*, 342.

⁵⁴³ Tashihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 134.

⁵⁴⁴ Meryem 19/56.

⁵⁴⁵ et-Tevbe 9/119.

⁵⁴⁶ Sa’düddîn Taftazânî, *Şerhu’l-akaid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 5/49-50, 61; Cürcanî, *et-Târîfât*, 8/263-280; A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, 21. Basım (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 230; Bulut, *İsmet İnancı*, 19.

insanlara aktarırlar ve bu süreçte muhataplarını ikna etmek, gelen itirazlara yanıt vermek ve gerektiğinde karşı tarafı susturmak, akıllarını etkin bir şekilde kullanmalarını gerektirir.⁵⁴⁷

Peygamberlerin keskin ve kıvrak bir zekâyâya sahip oldukları pek çok âyette ifade edilmiştir. Hz. İbrâhim'in putlar konusunda kavmiyle aralarında geçen konuşma⁵⁴⁸ ve Nemrud'la aralarındaki konuşma⁵⁴⁹ bu duruma örnek olarak verilebilir.

Mâtürîdî; Kur'ân'da Hz. İbrâhim'e doğru düşünme yeteneğinin verildiğinin bildirildiği⁵⁵⁰ âyetteki "rüşdehu" kelimesiyle, İbrâhim'e kavmine karşı verilen deliller ve burhanların kastedildiğini söyler. O, bunları yalnızca Allah'tan öğrenmiştir.⁵⁵¹ Mâtürîdî, Hz. İbrâhim'in kıssasının diğer kıssalardan farklı ve bu sebeple de onun ayrıcalıklı olduğunu bazı sebepler üzerinden anlatır. Birincisi; Hz. İbrâhim, Allah dışında ilah edindikleri ne kadar put varsa hepsini yok etmiştir. İkincisi; Hz. İbrâhim kavminin inançlarının ve tuttukları yolun yanlış olduğunu kendilerine açıklamış; bu konuda onlarla tartışmış ve onlara burhanlarını ve delillerini sunmuştur. Gece çöktüğü zaman bir yıldız görmesi üzerine Hz. İbrâhim'in "Rabb'im budur." dediği, yıldızın batmasıyla yok olanların ilah olamayacağını söylediği âyeti⁵⁵² delil olarak göstermiştir. Ayrıca Hz. İbrâhim'in en büyük putun diğer putların hepsini kırdığını ve işin aslını ona sormaları gerektiğini bildiren âyeti⁵⁵³ örnek vermiştir. Mâtürîdî'ye göre; Hz. İbrâhim önce kavmine gittikleri yolun yanlış olduğunu anlatmış; sonra istidlal yöntemiyle yani akıl yürüterek kavmine delillerini sunmuştur. Bu şekilde bir yöntem takip etmesi delillerinin ve kanıtlarının daha inandırıcı olmasını sağlar. Üçüncüsü de hiçbir peygamber Hz. İbrâhim dönemindeki Firavun kadar zalim ve zorba bir kişiyle imtihan edilmemiştir. Aynı zamanda Hz. Mûsâ'nın kavmi kadar şuarsuz ve onu yakmayı düşünecek kadar cahil bir kavim olmamıştır.⁵⁵⁴

Mâtürîdî tarih boyunca bütün peygamberlerin insanları Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmeye ve O'ndan başka ilah olmadığına çağırdıklarını söyler. İnsanlar bu

⁵⁴⁷ Furat Akdemir, *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 5; Düzgün vd., Kelam, 337. Teftazânî, Sa'düddîn. Şerhu'l-akaid, çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.

⁵⁴⁸ el-Enbiyâ 21/51-67.

⁵⁴⁹ el-Bakara 2/258.

⁵⁵⁰ el-Enbiyâ 21/51.

⁵⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 9/381.

⁵⁵² el-En'âm 6/76.

⁵⁵³ el-Enbiyâ 21/63.

⁵⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 9/390-391.

durum karşısında kalplerinin ve gönüllerinin tatmin olması için peygamberlik iddiasında bulunan kimseden delil istemişlerdir. Mâtürîdî'ye göre; delil gösterme ancak ilmi tartışma ve istidlal yoluyla gerçekleşebilir. Mâtürîdî Bakara 258. âyeti örnek göstererek Hz. İbrâhim'in düşünmesi için Nemrut'la istidlalde bulunduğunu Nemrut'un önüne iki adam getirip, birini öldürüp birini de sağ bıraktığını ve 'Ben de senin Rabbin gibi diriltir ve öldürürüm.' dediğini ifade eder. Çünkü Nemrut'un bu fiili göz boyamaktan ibaret olup, kendisine inananları kandırma ve kalplerinde yer tutma amacı taşımaktaydı. Hz. İbrâhim Nemrut'a, sağ bırakılan kişinin zaten yaşadığını ya da kendisinin de onun gibi yapabileceğini söylemesi gerekirdi. Ancak Hz. İbrâhim, Nemrut'ın acziyetini insanlara daha iyi göstermek ve onu zor durumda bırakmak için başka bir istidlal yolunu tercih etmiş ve Allah'ın Güneş'i doğudan doğurmasına karşın Nemrut'un da batıdan doğurmasını istemiştir. Böylelikle şaşakalan Nemrut ne yapacağını bilememiştir. Bu şekilde Hz. İbrâhim, Allah'ın yetki vermediği bir işe kimsenin güç yetiremeyeceğini göstermiştir. Bir de Nemrut'un bu işi yapmaktan aciz olması, aslında diğer işi de yapmaktan aciz olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁵⁵⁵ Tüm bunlardan hareketle peygamberlerin keskin bir akıl ve kıvrak bir zekâyâ sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca tefekkür ve istidlal yoluyla delil göstererek muhataplarını etkileyecek düzeyde ikna kabiliyetlerinin olduğunu görebiliriz.

2.5.5. Peygamberler ve İsmet Sıfatı

İsmet kelimesi, Arapça (عصم) fiilinden türemiş bir mastar olup, engelleme, koruma, alıkoyma, tutunma, dayanma, sığınma ve güvenme gibi anlamlar taşır.⁵⁵⁶ İsmet, Yüce Allah'ın önce peygamberlere özgü bir cevher saflığı bahşetmesiyle; ardından bedenlerine verdiği üstün niteliklerle, onları destekleyip yollarında sağlam durmalarını sağlamasıyla; daha sonra ise kalplerine huzur ve sekine indirerek, iç dünyalarını koruyup onlara başarı nasip etmesiyle gerçekleşen bir korunma halidir.⁵⁵⁷ Kelam literâtüründe ismet sıfatı; Allah'ın peygamberlerini günah işlemekten koruması anlamına gelir.⁵⁵⁸

Ehl-i Sünnette göre yalnızca peygamberler masumdurlar ancak Şia'ya göre imâmlar da peygamberler gibi masumdurlar. İnsanlar peygamberleri örnek alıp, din ve dünya işleriyle ilgili emir ve yasakları peygamberlerden öğrenecekleri için ismet sıfatının

⁵⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 2/191-193.

⁵⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/403-404.

⁵⁵⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 705.

⁵⁵⁸ Mehmet Bulut, "İsmet", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/134.

peygamberlerde olması şarttır. Çünkü günah işleyen bir kimsenin diğer insanlara doğru yolu göstermesi ve onlar üzerinde etkili olması eğitim açısından da mümkün değildir.⁵⁵⁹

Kur'an-ı Kerim'de on üç ayette yer alan ismet kavramı, "korumak, kurtarmak, Allah'a sığınmak, tutunmak ve iffetli olmak" anlamlarında kullanılmıştır. Ancak bu ayetlerde doğrudan peygamberlerin ismetine değinilmediği görülmektedir. Maide Suresi 67. ayette yer alan "Allah seni insanlardan korur" ifadesindeki "ya'sımuke" kelimesi, ismet kelimesiyle aynı kökten (عصم) türetilmiştir. Âlimler, Kur'an'da peygamberlerin de diğer insanlar gibi beşer oldukları⁵⁶⁰, tebliğ ettikleri konulardan sorumlu tutulacakları⁵⁶¹, kendilerine vahyedilenleri asla unutmayacakları⁵⁶² ve eğer Allah adına söz uydurmuş olsalardı mutlaka cezalandırılacaklarına⁵⁶³ dair ayetlerden hareketle peygamberlerin masumiyetine (ismet sıfatına) delil getirmişlerdir.⁵⁶⁴

Âlimler, peygamberlerin çocukluklarından itibaren Allah'a iman ettikleri, O'na asla şirk koşmadıkları ve küfre sapmadıkları konusunda hemfikirdir.⁵⁶⁵ Peygamberlerin, bi'set öncesi ya da sonrasında şirk ya da küfürle ilişkilendirilebilecek bir duruma dair herhangi bir belge veya kayıt bulunmamaktadır. Aslında, mantık da bunu destekler; çünkü şirk veya küfre sapmış bir kişinin yaptığı tebliğe muhatap olan insanlar, onu takip etmeye yanaşmazdı.⁵⁶⁶ Hz. Peygamber'in, peygamberlikten önce putlar adına kesilen hayvanların etlerini yememesi⁵⁶⁷, onun inanç konusundaki tutumunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Düzgün'e göre peygamberlerin çoğu putperest bir toplumda yetişmiş ancak kendileri hiçbir zaman putlara tapmamışlardır. Zaten peygamberler de diğer insanlar gibi şirke ve küfre düşselerdi; örneklik teşkil etmezlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ peygamber olarak seçeceği kimseyi daha küçüklükten beri küfürden, şirkten ve her türlü günah ve isyandan korumuştur. Çünkü peygamberler yeryüzünde Allah'ın burhanındırlar. İsmet sıfatı yalnızca peygamberlere has olup diğer insanlar için geçerli değildir.⁵⁶⁸ Hz. Peygamber'e kendisine peygamberlik verilmeden önce günah işleyip işlemediği

⁵⁵⁹ Düzgün vd., *Kelam*, 340.

⁵⁶⁰ el-İsrâ 17/94-95; el-Enbiyâ 21/8.

⁵⁶¹ el-A'râf 7/6-7.

⁵⁶² el-A'lâ 87/6-7.

⁵⁶³ el-Hâkka 69/44-47.

⁵⁶⁴ Bulut, "İsmet", 23/134.

⁵⁶⁵ Ebû Hanîfe, *İmam-ı A'zâm'ın Beş Eseri (el-Fıkhü'l-Ekber)*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: yy. 1981), 68; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 247.

⁵⁶⁶ Bulut, *İsmet İnancı*, 41.

⁵⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/270.

⁵⁶⁸ Düzgün vd., *Kelam*, 340.

sorulduğunda; Hz. Peygamber hiçbir zaman günah işlemediğini yalnızca bir iki kez arkadaşlarının zoruyla bayram eğlencesine gittiğini ancak ağır bir uykuya daldığı için eğlenceyi izleyemediğini söylemiştir. Bu da Allah'ın her daim onu koruması altında tuttuğunu gösterir.⁵⁶⁹ Bununla beraber peygamberlerin kendilerine peygamberlik verilmeden önce yanılarak günah işlemelerinin caiz olduğunu söyleyenler Âdem'in yasak meyveden yemesini⁵⁷⁰ ve Hz. Musâ'nın adam öldürmesini⁵⁷¹ kanıt olarak gösterirler. Ancak bunlar bilerek değil hataen yapılmış fiillerdir.⁵⁷²

Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* eserinde ismet sıfatına doğrudan yer vermese de,⁵⁷³ *Te'vilât* adlı çalışmasında ismet konusunu ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.⁵⁷⁴ Mâtürîdî'ye göre ismet, Allah'ın peygamberlerine bahsettiği bir lütuftur; bu lütuf, onları sürekli iyilik yapmaya yönlendirir ve kötü davranışlardan korur.⁵⁷⁵ Peygamberlerin Kur'an'da geçen ve hata gibi görülebilecek davranışları ise günah olarak değil, zelle olarak değerlendirilir.⁵⁷⁶ Zelle, peygamberlerin herhangi bir kötülüğe bulaşmaksızın sadece daha faziletli olanı terk etmeleri anlamına gelir.⁵⁷⁷ Ayrıca, peygamber olarak seçilen kişilerin yaşadıkları toplumların en sâlih bireyleri olduğunu belirtir.⁵⁷⁸

Hz. Peygamber'in insanlar için en güzel örnek oluşu Kur'an'ı Kerim'de ifade edilir.⁵⁷⁹ Mâtürîdî, Resulullah'ın müminler için örnek olma ve ona tabi olup onun yolundan gitme konusunda en güzel örnek olduğunu söyler. Çünkü ona göre Resulullah, kendisine peygamberlik verilmeden önce de insanlar tarafından güzel ahlakı ve güvenilir oluşuyla biliniyordu. Bu sebeple peygamberlik verildikten sonra da ona uymamak için bir bahanelerinin olmaması gerektiği görüşündedir.⁵⁸⁰

Peygamberlerin nübüvvetten sonraki ismetleriyle ilgili Kur'an âyetleri mevcuttur. Peygamberler iman konularında Allah'a karşı gelemmez ve iman esaslarından hiçbirini inkâr etmez ve küfre düşmezlerdi.⁵⁸¹ Peygamberler tebliğ ettikleri vahye önce

⁵⁶⁹ Düzgün vd., *Kelam*, 340.

⁵⁷⁰ el-A'râf 7/22.

⁵⁷¹ el- Kasas 28/15.

⁵⁷² Düzgün vd., *Kelam*, 341.

⁵⁷³ Mustafa Akçay, "Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/24 (2011/2), 3.

⁵⁷⁴ bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 1/252; 2/279; 3/303; 4/33; 5/89.

⁵⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 10/329.

⁵⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 5/339.

⁵⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 13/431.

⁵⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 2/329-330.

⁵⁷⁹ el-Ahzâb 33/21.

⁵⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercümesi*, 11/364.

⁵⁸¹ el-En'am 6/19; Yunus 10/104-106.

kendileri tabi olurdu.⁵⁸² Günah işleme fiili peygamberlikle bağdaşmaz. Çünkü günah işleyen kimseye tabi olunmaz. Oysaki Allah insanlara, peygambere itaat etmelerini emretmiştir.⁵⁸³

Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in Ümmü Mektum'la ilgili durumunu⁵⁸⁴ onun zellesine örnek olarak gösterir. Mâtürîdî, Ümmü Mektum'un geldiği sırada Hz. Peygamber'in Mekke'nin ileri gelenlerine nasihat ettiğini ve onları İslâm'a davet ettiğini söyler. Eğer bu daveti kabul edecek olurlarsa onlarla beraber pek çok kişi de Müslüman olacaktı. Hz. Peygamber işin büyüklüğü ve sevabını düşünerek o esnada sözünü bölerek soru soran Ümmü Mektum'a suratını asarak yüzünü çevirmiştir. Çünkü konuşmasının kesilmesi amaçladığı sevabın engellenmesi demektir. Mâtürîdî'ye göre böyle bir konuşma ortamında Hz. Peygamber'in bu tavrı beklenmeyecek bir tavır değildir. Ayrıca bu fiil kendi içtihadının sonucudur. Mâtürîdî Hz. Peygamber'in burada Allah'ın rızasını kazanmayı amaçlamış olsa da murâd-ı ilâhîye ters düştüğünü ve Allah tarafından derhal uyarıldığını söylemiştir.⁵⁸⁵

Düzgün'e göre; peygamberlerin asıl görevi tebliğ yani Allah'ın mesajlarını insanlara bildirmektir. Peygamberler her daim Allah'ın nezaretinde oldukları için unutmamışlar, yanılmamışlar ve bu görevi eksiksiz bir şekilde ifa etmişlerdir. Ancak dini işler dışında dünyevi işlerde insan olmaları hasebiyle unuttukları, hata ettikleri ve bilemedikleri konular olmuştur. Bu durum onların peygamberliklerine zarar vermez. Zaten peygamberlerin zelle türünden küçük hatalar yapmaları onlar için caizdir. Peygamberler içinde yaşadıkları toplumun en zeki ve en akıllısı olsalar da dünyevi işlerde konunun uzmanı kadar bilgi sahibi olamayabilirler. Örneğin; Hz. Peygamber Medine'ye geldiği zaman hurma ağaçlarının aşılandığını görmüş; ancak daha önce Mekke'de böyle bir durumla karşılaşmadığı için hurma ağaçlarının aşılanarak verimli olabileceğini bilememiştir. Bunun faydasız bir iş olduğunu düşünerek oradakilere bu konu hakkındaki düşüncesi dile getirmiştir. Medineliler de peygamber boş yere bir şey söylemez, vardır bir bildiği diyerek o sene hurma ağaçlarını aşılamamışlardır. Ancak o yıl hurma verimi diğer yıllara göre çok düşük olmuştur. Bu olay üzerine Hz. Peygamber dünyalık işlerde kendisinin de onlar gibi bir beşer olduğunu ancak dinle ilgili bir emir olursa onu yerine

⁵⁸² el-Ahzâb 33/2; el-A'râf 7/203.

⁵⁸³ en-Nisâ 4/13; Âl-i İmrân 3/32.

⁵⁸⁴ Abese 80/1-2.

⁵⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 17/61-62.

getirmeleri gerektiğini buyurmuştur.⁵⁸⁶ Peygamberlerin dünyevi işlerde yanılması ve hata etmesi onlar için bir kusur değildir. Aksine onların da tıpkı diğer insanlar gibi bir beşer olduklarının kanıtıdır. Bir de hiç hata etmeyen ve yanılmayan kimseler olsalardı bu sefer de insanlar peygamberleri insanüstü varlıklar olarak görüp onları ilahlaştırmaya kadar gidebilirlerdi.⁵⁸⁷

Kur'ân'da peygamberimize, Hz. Süleyman'ın masum oluşu haber verilmiştir. Ayrıca İsrailoğullarının kitaplarını ve peygamberlerini bırakıp şeytana uydukları, bozgunculuk ve yeryüzünde fesat çıkarmak için Allah'ın meleklerinden sihri ve büyüü öğrendikleri buyrulmuştur.⁵⁸⁸ Mâtürîdî'ye göre bu âyetle Allah geçmiş topluluklar hakkında Resulünü bilgilendirerek onun nübüvvetini ispatlamıştır. Mâtürîdî gaybi bilgilerin peygamberimize verilmekle İsrailoğullarının yalancı olduklarının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Böylece Hz. Peygamber bu bilgilerin kendisine Allah katından indirildiğini ve Allah'ın peygamberlerini koruduğunu haber vermiştir.⁵⁸⁹

Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Peygamber'in inanmayanlarla daha fazla ilgilenmemesi ve inanmadıkları için kendisinin kınanmayacağını ancak inananlar için öğüt vermeye devam etmesi buyrulmuştur.⁵⁹⁰ Mâtürîdî, peygamberin tavsiye ve öğüdünün sadece inananlar ve yumuşak tabiatlı insanlar üzerinde etkili olacağını, kibirli ve inatçı kimselere fayda vermeyeceğini ifade eder. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in iman etmeyeceği kesin olan insanlarla ilgilenmemesi, inanmamakta direndikleri için onlarla uğraşmaması ve bu konuda kendini yıpratmaması gerektiğini söyler. Mâtürîdî bu âyetle ilgili Ebû Bekr Abdurrahmân b. Keysân el-Esamm (ö. 200/816)'ın⁵⁹¹ görüşlerine yer vermiştir. Ona göre; Hz. Peygamber tebliğ görevini ifa etmiş, insanlara doğru yolu göstererek nasihatlerde bulunmuştur. Bu sebeple kınanacağı bir durum yoktur. Mâtürîdî bu âyeti, peygamberlerin küçük hatalardan (zelle) ve günahattan korunduğuna dair yani ismet sıfatına delil gösterir. Aynı şekilde bir şeyin olumsuzlanması, o şeyin zıttına delil olabileceğini söyler. Yani "Sen kınanacak değilsin" ifadesi, sen övüleceksin anlamına gelebilir. Mâtürîdî peygamberin ufacık bir hata yapma ve günah işleme ihtimali olsaydı kınanabileceğini

⁵⁸⁶ Müslüm, "Fazâil", 139-141.

⁵⁸⁷ Düzgün vd., *Kelam*, 340-341.

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/102.

⁵⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 1/217.

⁵⁹⁰ ez-Zâriyât 51/54-55.

⁵⁹¹ bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Bekir Esam" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/353-355.

dolayısıyla bu âyeti Resulullahın hata etme ve delaletle düşme ihtimalinin olmayışına delil gösterir.⁵⁹²

Kur’ân’da Hz. Peygamber’e kitap, hüküm ve peygamberlik verildiği için insanların kendisine kul olmasını beklemeyeceği aksine onları Allah’a kul olmaya davet edeceği buyrulur.⁵⁹³ Mâtürîdî’ye göre bu âyeti kerimede peygamberin beşer olmasına ve günahattan arınmış olmasına dikkat çekilmiştir. Allah peygamberini günahattan korunduğu için peygamberin Allah’ın kullarına, ‘*Gelin bana kul olun*’ demesi beklenmez. Aksine Allah’a kul olmalarını söyler. Ayrıca Mâtürîdî’ye göre peygamberlerin diğer bir özelliği de tebliğ görevidir. Tebliğ ise; peygamberlerin Allah’tan aldıkları mesajı arttırmadan, eksiltmeden olduğu gibi insanlara aktarmalarıdır. Mâtürîdî peygamberlerin her daim Allah Teâlâ’nın nezareti altında oldukları için Allah’ın âyetlerini kendi çıkarlarına göre değiştirmeyeceklerini ifade etmiştir. Mâtürîdî bu görüşünü başka bir âyetle desteklemiştir. “Eğer (bu görevini) yapmayacak olursan, O’nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.”⁵⁹⁴ âyetiyle Hz. Peygamber’e görevi tekrar hatırlatılmış; kâfirlere ve azgınlara karşı ona bir güvence verilmiştir. Bu sebeple burada peygamberlerin ismet deliline işaret vardır. Mâtürîdî, Allah’ın elçilerinin Allah’ın daima kendileriyle beraber olduğunu bildikleri için herhangi bir korku ve çekimserlik duymaksızın Allah’ın mesajını aktardıklarını ifade etmiştir.⁵⁹⁵

2.6. Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin İspatı

Mâtürîdî’ye göre; Hz. Peygamber’in fiziki ve üstün ahlaki özellikleri onun peygamberliğinin delili olarak kabul edilir.⁵⁹⁶ Yüzünün dolunaydan daha parlak⁵⁹⁷, kokusunun miskten daha güzel teninin ise ipekten daha yumuşak olması⁵⁹⁸ fizyonomisinin güzel oluşunun⁵⁹⁹ yanında maddi ve manevi meziyetlere sahip olması O’nun en üstün derceye layık olduğunu gösterir. Hz. Peygamber’in hiçbir zaman yalan söylememesi, düşmanlarından kaçmaması, kimseyi aldatmaması, kötü konuştuğunun görülmemesi, tartışmaya girmemesi, intikam almaya çalışmaması ve hayâsız olarak

⁵⁹² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 14/177.

⁵⁹³ Âl-i İmrân 3/ 79.

⁵⁹⁴ el-Mâide 5/67.

⁵⁹⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 2/382.

⁵⁹⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 308.

⁵⁹⁷ Tirmizî, “Edeb”, 47; Dârimî, “Mukaddime”, 10.

⁵⁹⁸ Buhârî, “Savm”, 53; “Menâkıb”, 23.

⁵⁹⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 23; Müslim, “Fezâil”, 92-93.

nitelendirilebilecek hiçbir davranışta bulunmaması, onun ahlaki yüceliğini gösterir ve bu da nübüvvetini ispat eden önemli bir unsurdur.⁶⁰⁰

Tüm bunlarla beraber Mâtürîdî Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delili olarak pek çok âyeti delil olarak gösterir.

Kur'ân'ı Kerim'de İsrailoğullarının kısa sürede sözlerinden döndükleri, Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı kaybedenlerden olacakları buyrulmaktadır.⁶⁰¹ Mâtürîdî, İsrailoğullarının Hz. Mûsâ'ya doğru yoldan sapmayacaklarına dair söz verdiklerini ancak ne zaman ki Hz. Mûsâ, onlara Allah'ın mesajlarını getirip ondaki zorluğu görünce onunla amel etmeyip hemen sözlerinden döndüklerini ifade etmiştir. Ona göre Allah'ın lütfundan kasıt İsrailoğullarına gönderilen Tevrat ve Tur Dağı'nın üzerlerine yıkılmaması olabilir. Çünkü Hz. Mûsâ sözünden dönenleri Tur Dağı'nın yükseltilmesi ve cezalandırmayla korkutmuş, onlar da Tevrat'ı kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber'in geçmiş kavimler ve başlarına gelen olayları haber vermesi onun nübüvvetine delildir. Çünkü o, bunları ancak Allah'ın bildirmesiyle bilebilir.⁶⁰²

Kur'ân'da İsrailoğullarının resullerinin bir kısmını yalanladığından bir kısmını da öldürdüğünden bahsedilir.⁶⁰³ Mâtürîdî'ye göre bu âyet peygamberimizin nübüvvetine delil teşkil eder. Çünkü Hz. Peygamber bu âyeti Yahudilere bildirmiş, onlar da bunu reddedememişlerdir. Benî İsrâil, Tevrat'tan hareketle Peygamberimizi çok iyi tanıyorlardı. Onlar, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu ve Allah'ın ona önceki milletlerin durumunu haber verdiğini bildikleri için onu yalanlayamamışlardır.⁶⁰⁴

Bakara 246. âyette Hz. Mûsâ'nın kavmiyle aralarında geçen bir diyalogu görürüz. Mâtürîdî'ye göre burada Hz. Musâ, kavminin söz konusu isteklerinde samimi olup olmadığını çözmek ister. Çünkü savaş ve cihat insan nefesine zor ve ağır gelir. Savaşta yaralanma, malını kaybetme, ölüm, kaygı, korku ve endişe gibi insan psikolojisini olumsuz etkileyen, çoğu insanın başa çıkmakta zorlanacağı sıkıntılı durumlar mevcuttur. Ancak buna rağmen rivâyetlerden hareketle İsrailoğullarından inanan bir kısmının, inanmayan inkârcılar tarafından zulme uğradıkları, yurtlarından çıkarıldıkları, evlatlarının ve eşlerinin esir alındığı, mallarının ele geçirildiği, bir kısmının da öldürüldüğü söylenebilir. Onların tüm zorluğuna rağmen savaş ve cihad gibi zor olan bu

⁶⁰⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't -Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, 308.

⁶⁰¹ el-Bakara 2/64.

⁶⁰² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/176.

⁶⁰³ el-Bakara 2/87.

⁶⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/202.

imtihani istemelerinde bu gibi sebeplerin etkili olduğu söylenebilir Ve bu zorlukta da onlara yol gösterecek ve savaşın inceliklerini öğretecek bir komutan gönderilmesini Allah'tan istemişlerdir. İsrailoğulları isteklerinde samimi olduklarını söyledikten sonra nihâyet kendilerine savaş emri gelmiş, ancak çok azı hariç sözlerinden dönmüşlerdir. Buradan yola çıkarak İsrailoğulları'nın kendi kendilerini sorumluluk altına koyduklarını söylenebilir. Çünkü onlar, anlık duygularıyla hareket etmişlerdir. Bu durum Kur'ân'da, "Ey İmâm edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?"⁶⁰⁵ âyetinde de ele alınıp, Hz. Peygamber'in ümmeti içinde de bu şekilde anlık duygularıyla hareket eden ama sözünde samimi olmayan ve cihadı sevmeyen kimselerin olduğundan haber verilmiştir. Mâtürîdî bu âyeti Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil gösterir. Çünkü Peygamberimiz Ehl-i Kitap'la hiçbir zaman görüşmemiş, Tevrat'ı ve İncil'i de okumamıştır. Ancak onların bir zamanlar başlarından geçen olayı sanki onlarla o anı yaşamış gibi kendilerine eksiksiz haber vermiştir. Gaybın hazineleri Allah'ın elindedir ve dilediğine bundan verir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in tüm bu olayları, İsrailoğullarına ve ümmetine bildirmesi onun Allah'tan vahiy aldığını ve Allah'ın elçisi olduğunu kanıtlar.⁶⁰⁶

Kur'ân'da Yahudilerin zulümleri ve insanları Allah'ın yolundan saptırmaları nedeniyle, önceden kendilerine helal kılınmış bazı temiz ve güzel yiyeceklerin haram kılındığı⁶⁰⁷ buyrulur. Mâtürîdî; Yahudilerin zulmü, azgınlıkları ve her seferinde nimete ulaştıktan sonra gerisin geriye dönüp aynı hatalara düşmelerinden dolayı Allah'ın İsrailoğullarına bazı yiyecekleri haram kıldığını söylemiştir. Hz. Peygamber bu âyeti örnek göstererek neden bazı nimetlerden yoksun kaldıklarını bildirmiş ancak Yahudiler bunu inkâr etmişlerdir. Sonrasında Hz. Peygamber onların yalanlarını ispatlamak için Tevrat'ı getirmelerini istemiş ancak onlar buna yanaşamamışlardır. Mâtürîdî'ye göre; bu âyetler Resullullahın nübüvvetini ispatlar niteliktedir. Çünkü Peygamberimiz onların inkâr ettiği ve sakladıkları şeyleri onlara haber vermiştir. Allah peygamberine geçmiş toplulukları ve onların başından geçen olayları bildirerek, lütfu ve yardımıyla İsrailoğullarına karşı onu desteklemiştir.⁶⁰⁸ Mâtürîdî burada Ebû Zeyd'in bu konudaki düşüncelerine de yer verir. Ebû Zeyd, Tevrat'ın hâkimlerin sözüne benzediği için kendi kitaplarını değiştirdiklerini, fakat Kur'ân en büyük mucize olduğu için onu değiştirmeye

⁶⁰⁵ es-Saf 61/2.

⁶⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/159-160.

⁶⁰⁷ en-Nisâ 4/160.

⁶⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/399-400.

hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini söylemiştir. Eğer Kur'ân'da Tevrat gibi olsaydı mutlaka onu da değiştirmeye çalışacaklardı. Kur'ân'dan yola çıkarak diyebiliriz ki; böyle bir şey yapmaya kalkışsalar, Allah onların yaptıklarını ve gizlediklerini ortaya döker ve onları rezil ederdi. Bu sebeple burada Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delili vardır.⁶⁰⁹

Kur'ân'da Nisâ suresi 60. âyette Hz. Peygamber'e ve ondan öncekilere indirilene iman ettiklerini söyledikleri halde tağutun önünde hüküm verilmesini isteyenlerden bahsedilir. Mâtürîdî'ye göre tağut, Allah'tan başka ibadet edilen her türlü varlıktır. Biri Yahudi biri münafık iki kişi arasında bir ihtilaf çıkıyor. Sorunu çözmek için iki taraf da bir merciye başvurma kararı alıyor. Yahudi olan Hz. Muhammed'e, münafık olan ise Ka' b b. Eşref'e müracaat etmek istiyor. Sonuç olarak Hz. Muhammed'e gidiliyor ve Peygamberimiz Yahudi'nin lehine, münafığın aleyhine karar veriyor. Bu iki kişi Peygamberimizin yanından ayrıldıktan sonra münafık sonuçtan memnun olmadığı için durumu Hz. Ömer'e götürmek istiyor. Hz. Ömer 'in yanına varıp konuyu anlatıyorlar. Hz. Ömer ise Resulullahın hükmünün beğenilmemesine kızıp münafığın boynunu vuruyor. Mâtürîdî'ye göre âyetin nüzul sebebi bu hadisedir. Bu âyetten hemen sonraki âyette de; münafıkların Allah'a ve peygambere itaate çağırıldıklarında daha da uzaklaştıkları⁶¹⁰ buyrulur. Dolayısıyla münafıkların Allah'ın ve peygamberin hükmüne razı olmamaları sebebiyle Hz. Peygamber'in hakemliğini kabul etmeyip başka mercilere müracaat etmek istedikleri anlaşılır. Mâtürîdî'ye göre burada Hz. Muhammed'in risâletine delil vardır. Çünkü âyette geçen "muhakameleşmek istiyorlar"⁶¹¹ ifadesi henüz bu durumun gerçekleşmediğini ancak böyle bir niyetleri olduğunu gösterir. Peygamberimiz ise Allah'ın kendisine bildirmesiyle bu durumdan haberdar olmuş ve onlara da bildirmiştir. Onlar bu bilgiyi Allah'ın kendisine vahyetmesiyle bildiğini anladıkları halde, inatları yüzünden verdiği hükme razı olmamışlardır.⁶¹²

Âyet-i kerimede her türlü iyiliğin Allah'tan olduğu, kötülüğün ise nefsimizden olduğu; Allah'ı Teâlâ'nın kulunu elçi olarak gönderdiği ve şahit olarak yalnız kendisinin ona kâfi geleceği bildirilmiştir.⁶¹³ Mâtürîdî Peygamber'in tebliğ dönemine bakıldığında müşriklerin ona karşı tavırlarını ve eziyetlerini, deli, mecnun, sihirbaz demelerini, onunla

⁶⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2/400.

⁶¹⁰ en-Nisâ 4/61.

⁶¹¹ en-Nisâ 4/60.

⁶¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 3/267.

⁶¹³ en-Nisâ 4/79.

alay edip inkârda ısrar ettiklerini belirtir. Tüm bunlara karşılık Allah'ın resulünü mucizelelerle desteklemesi, öncekilerin halini bildirmesi, henüz gerçekleşmemiş olaylardan söz etmesi yani gayba dair bilgiler vermesi ve peygamberine şahit olarak yeteceğini buyurması Allah'ın elçisine verdiği emandır, güvendir. Bu da Hz. Muhammed'in nübüvvetine delildir.⁶¹⁴

Mâtürîdî, Mâide suresi 11. âyeti peygamberimizin nübüvvetine delil olarak gösterir. Mâtürîdî âyetteki düşmanın onlara el uzatması ve Allah'ın da onların elini çektirmesinin tüm mü'minler için olduğunu söyler. Çünkü İslâm'a davetin ilk yıllarında müslümanlar imanlarını gizlemişler ve uzun bir aradan sonra İslâm'a açık davet Allah'ın inâyetiyle gerçekleşmiştir. Âyetin Yahudiler hakkında indiğine dair rivâyetler de vardır. Hz. Peygamber onların hurma bahçesine girip kefil olduğu diyet borcunu ödemek için onlardan yardım istemişti. Ashabı dışarıda kendisini bekliyorlardı. Yahudiler ise Hz. Muhammed'i öldürmeye karar vermişlerdi. Cebrail gelip onların planını Peygamber Efendimize bildirmişti. Hz. Peygamber de kendisini öldürmelerinden korkup hemen ashabını yanına çağırmişti. Peygamberimizin Cebrail tarafından bilgilendirildiğinin bilinmesi için kendisine bu olay haber verilmiştir. Bu da onun peygamber olduğunun kanıtıdır.⁶¹⁵

Kur'ân'da Allah'ın İsrailoğullarından namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, peygamberlere inanıp onları destekleyin ve Allah rızası için samimiyetle borç verin gibi sözler aldığı ve eğer sözlerinde durmazlarsa hak yoldan sapacakları buyrulmuştur.⁶¹⁶ Mâtürîdî'ye göre; bu haberler önceki milletlere ait olup Hz. Peygamber'in onların aralarında bulunmadığı zamanlarda yaşanan olaylarla ilgili bilgilerdir. Hz. Peygamber bu tür bilgileri ancak vahiy ile bilebilir. İnsanların bu bilgileri kendisine Allah katından verildiğini bilmeleri için önceki milletlerin haberlerinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla bu âyet Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil sayılır.⁶¹⁷ Aynı şekilde Tâhâ suresi 9 ve 10. âyetlerde Hz. Musâ kıssası, Hz. Peygamber'e haber verilmiştir. Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in onların kitaplarında bulunan haberleri kendilerine bildirmesini, nübüvvetinin ve risâletinin delili olduğunu belirtir.⁶¹⁸

⁶¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 3/301.

⁶¹⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 4/183.

⁶¹⁶ el-Mâide 5/12.

⁶¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 4/185.

⁶¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 9/244.

Mâtürîdî A'râf 157. âyette geçen "Ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere..."⁶¹⁹ ifadesiyle Tevrat'ta ve İncil'de Hz. Peygamber'in ümmî, resul ve nebî olduğunun yazılı olduğunu belirtmiştir. Mâtürîdî'ye göre; Hz. Peygamber'in bu bilgileri önceki ilahi kitaplardan aldığını veya okuduğunu ya da kendisinin yazdığını iddia etmemeleri için Allah Teâlâ resulünün durumunu, onlara kendi kitaplarıyla haber vermiştir. Onlar da hiçbir zaman Resullullahın yanına gelip Tevrat'ta ve İncil'de senin anlattıklarını bulamıyoruz, dememişler ve buna itiraz edememişlerdir. Bu durum beşâirü'n-nübüvve yani Hz. Peygamber'in nübüvvetinin önceki ilahi kitaplarda haber verildiğini gösterir. Bu da onun nübüvvetinin delilidir.⁶²⁰

Beşâirü'n-nübüvve tabiri dini bir terim olarak, herhangi bir peygamberin daha önceki peygamber tarafından nübüvvetinin müjdelenmesi anlamına gelmektedir. Kur'ân'ı Kerim, Ehl-i Kitabın yanında bulunan kitaplarda bu gerçeğin ifade edildiğini ve Hz. Peygamber'in bazı vasıflarından söz edilerek nübüvvetinin açıkça müjdelendiğini açıklamaktadır.⁶²¹ Bu duruma Kur'ân'da "O Kur'ân, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır. İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmesi onlar için bir delil değil midir?"⁶²² âyetiyle dikkat çekilmiştir. Mâtürîdî, Hz. Muhammed'in vasıflarının ve peygamber olarak gönderileceğine dair bilgilerin önceki kitaplarda mevcut olduğunu ancak Kur'ân'ın tamamının değil bir kısmının önceki kitaplarda bulunabileceğini belirtir. Âyetin devamında Hz. Muhammed'in onlar için bir delil ve mucize olarak yeterli olması gerektiğinden bahseder. Çünkü Benî İsrâilin âlimleri, Hz. Muhammed'in nübüvvetini kutsal kitaplarında yazılı olduğu için biliyorlardı.⁶²³

Başka bir âyette de Ehl-i Kitabın peygamberi kendi öz çocukları gibi tanındıklarından ancak bile bile gerçeği gizlediklerinden⁶²⁴ söz edilir. Mâtürîdî, çocukların bazı işaretlerle tanınabileceğini ve Hz. Peygamber'inde bazı işaretler ve delillerle tanındığını söyler. Onların kitaplarında Hz. Peygamber'in vasıflarından bahsedilmiştir. Nitekim bu işaretler ve deliller Hz. Peygamber'de bulunuyordu. Onlar gerçeği bilmelerine rağmen inatlarından ve kibirlerinden dolayı Hz. Peygamber'i inkâr etmiş ve onun hak peygamber olduğunu gizlemişlerdir. Mâtürîdî bu gerçeği bildikleri için

⁶¹⁹ el-A'râf 7/157.

⁶²⁰ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Fadıl Aygün (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 6/93.

⁶²¹ Düzgün vd., *Kelam*, 355.

⁶²² eş-Şuarâ 26/196-197.

⁶²³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 10/393.

⁶²⁴ el-Bakara 2/146.

gizlemelerinin, o dönemde henüz Tevrat'ın tahrif edilmediğinin daha sonraları bozulduğunun delili olarak görür.⁶²⁵

Âyette Hz. Îsâ'nın kendisinden sonra Tevrat'ı doğrulayacak ve adı Ahmed olan bir peygamberden söz ettiği buyrulmaktadır.⁶²⁶ Bu durum Hz. Peygamber'in vasıflarının önceki kitaplarda geçtiğini ve onun nübüvvetini müjdelediğini göstermektedir.⁶²⁷

Mâtürîdî, Rumların yakın zamanda galip geleceklerini bildiren âyeti,⁶²⁸ Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ve risâletinin en büyük delillerinden biri olduğunu söyler. Çünkü kâfirler, âyetin verdiği müjdeye itiraz edecek hiçbir yalan ve iftirada bulamamışlardır. Oysaki kâfirler daha önce Kur'ân'a ve geçmiş dönemlere ait haberlere itiraz etmişlerdir.⁶²⁹ Hz. Peygamber onlara gelmiş geçmiş bir galibiyeti değil, gelecek zamanda gerçekleşecek bir galibiyeti haber verdiği için Hz. Peygamber'in bu haberine yönelik herhangi bir tenkitte bulunamamışlardır. Bu tür haberler gayb haberlerinden olup Hz. Peygamber'in bunları bir insandan öğrenmesi mümkün değildir. Çünkü insan, gayb bilgisine erişemez ya da gaybi bilgiye daha önceki olayları kıyas ederek ulaşamaz. Bu olay Hz. Peygamber'in bildirdiği şekilde gerçekleşmiş ve kâfirler onu yalanlayamamışlardır. Tüm bunlar Hz. Peygamber'in bu bilgileri ancak vahiy yoluyla Allah katından aldığını gösterir. Bu da onun nübüvvetine delil teşkil eder.⁶³⁰

2.6.1. Hatm-i Nübüvvet

Hatm-i nübüvvet meselesi, İslâm'ın inanç esaslarından olan nübüvvetin Hz. Muhammed ile sona ermesidir. İlk peygamber Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar sayılarını tam olarak bilemediğimiz ancak hepsine iman ettiğimiz pek çok peygamber gönderilmiştir. Ancak nübüvvetin onunla birlikte kemale ermesi ve risâletinin evrenselliği ile Hz. Muhammed diğer peygamberlerden ayrı bir yere ve öneme sahip olup, son peygamberdir.⁶³¹

Özellikle İslâm coğrafyasının genişlemesiyle beraber nübüvveti inkâr edenler ortaya çıkmış ve bu kimselere nübüvveti olan gereksinim ve nübüvvetin imkânı gibi hususlarda açıklayıcı bilgiler ve gerekli cevaplar verilmiştir. Öyle ki bazıları genel olarak

⁶²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 1/296.

⁶²⁶ Saf 61/6.

⁶²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 15/143.

⁶²⁸ er-Rûm 30/2-5.

⁶²⁹ Bu itirazlar için bk. el-En'âm 6/25; el-Enfâl 8/31; Sebe 34/43; en-Nahl 16/103.

⁶³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 11/182.

⁶³¹ Mehmet İlhan, "Hatmu'n-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi* 42 (2010), 70.

peygamberliği kabul ederken Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmiş; bazıları da onun peygamberliğini kabul etmiş ancak nübüvvetin onunla sona erdiğini kabul etmemişlerdir. Hatta Hz. Peygamber'in hayatının son zamanlarında Müslümanlar arasında mütenebbi olarak bilinen bazı kişiler ortaya çıkmıştır. Bunlar Hz. Peygamber'in hastalığını fırsat bilerek peygamberlik iddiasında bulunmuşlardır. Bizzat Hz. Peygamber'in kendisinin ve sahabelerin bu kişilere karşı takındığı tutum ve tavırları, hatm-i nübüvvet anlayışının müslümanlar için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.⁶³²

İslâmi düşüncede Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu kabul edilir. Bundan dolayı ona, hâtemü'n-nebîyyîn yani peygamberlerin sonuncusu denilmektedir. Hz. Muhammed'in son peygamber olması, nübüvvet kurumunun da sona ermesi demektir. Nübüvvet zincirinin son halkasını oluşturmak, kıyamete kadar geçerli olacak tek şeriatın değişmez olması ve kesinlik kazanması anlamına gelmektedir. Bu sebeple son peygamber algısı semavi dinlerin tümünde var olan bir gerçekliktir. Bu durum Yahudilikte, son şeriatın Hz. Mûsâ'ya ait olduğu ya da "İsrailoğullarının kurtarıcısı ve Yahova (Tanrı) krallığının kurucusu olarak ideal kralın gelmesi" beklentisi şeklinde görülür. Hristiyanlıkta ise Hz. İsa'nın kıyamete yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne ineceği şeklindedir. Bu iki semavi dinde son peygamber olgusu, ahir zamanda geleceği düşünülen bir kurtarıcı fikriyle açıklanmıştır. İslâmi gelenekte ise son peygamber olgusu bizzat Hz. Peygamber'in şahsında geçerlilik kazanmıştır. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu Yahudilerdeki ve Hristiyanlardaki kurtarıcı Mesih inancını gerçeklik dışı bir beklenti haline getirdiği için Ehl-i Kitap Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu düşüncesini şiddetle reddeder. Böylelikle Hz. Muhammed'in dini kemale erdirdiğini⁶³³, önceki şeriatleri yürürlükten kaldırdığını⁶³⁴ ve kıyamete kadar geçerli olacak tek şeriatın tebliğcisi olduğunu da inkâr etmişlerdir. Buna karşılık İslâm âlimleri Hz. Muhammed'in nasih ve mükemmil olarak son peygamber olduğunu açıklamaya çalışmışlardır.⁶³⁵

Son peygamber ifadesi semavi dinlerin tamamında kullanılır. İslâmi literatürde ise bu tabir için "hatm-i nübüvvet" ifadesi kullanılmaktadır. Bu terim bir şeyi tamamlamak, sonlandırmak ya da mühürlemek anlamına gelen hatm ve peygamberlik manasındaki nübüvvet kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla

⁶³² İlhan, "Hatmu'n-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış", 70.

⁶³³ el-Mâide 5/3.

⁶³⁴ el-Bakara 2/106.

⁶³⁵ Muzaffer Barlak, *Bir Kelam Problemi Olarak Nübüvvet* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 160-161.

hatm-i nübüvvet terimi; son peygamberin gelişiyle beraber nübüvvet makamının son bulunduğunu ve böylece Allah ile insanlar arasındaki elçilik görevinin de sonlandığını ifade etmektedir.⁶³⁶

“Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir”⁶³⁷ âyeti Kur’ân’da peygamberliğin Hz. Muhammed ile son bulunduğunu ve ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceğinin açıkça zikredildiği tek âyettir.⁶³⁸ Âyette Hz. Muhammed için kullanılan “hâtemü’n-nebîyyîn” ifadesindeki hatem kelimesi sözlükte sonlandırmak, bir işi bitirmek, mühürlemek ve hepsini okumak anlamlarına gelmektedir.⁶³⁹

Mâtürîdîye göre; Allah ezeli ilmiyle Hz. Peygamber’den sonra da peygamber geleceği konusundaki yalan ve yanlış iddiaların olacağını bildiği için Hz. Peygamber’in son peygamber olduğunu insanlara haber vermiştir. Öyle ki böyle bir iddiada bulunan kimseden delil istenmeyeceğini ve bu kişinin direk reddedilip yalanlanması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁴⁰ Ayrıca Hz. Peygamber’in bizzat kendisi de “Benden sonra peygamber yoktur.”⁶⁴¹ ve “Peygamberlik örneği, sadece bir tuğlası eksik kalan mamur bir ev gibidir; işte ben o tuğlayım ve benimle peygamberlik son bulmuştur.”⁶⁴² sözleriyle son peygamber olduğunu bildirmiştir.

Nübüvvet makamının son bulması ile ilgili konuda özellikle Nebî ve resul kavramları hakkında yapılan farklı değerlendirmeler etkili olmuştur. Nebî ve resul kelimelerinin farklı anlamlara geldiğini savunanlar, nübüvvetin değil risâletin son bulunduğunu savunurlar ve kendi görüşlerini âyetler üzerinden ispatlamaya çalışırlar. Doğru olan görüş âlimlerimizin de belirttiği gibi nebî ve resulün aynı kişi olduğu düşüncesidir. Yani her nebî aynı zamanda kendisine gelen mesajları tebliğ etmekle görevlendirilmiş resuldür. Örneğin; Hz. Muhammed, vahiy aldığı için nebî; bu vahyi insanlara bildirdiği

⁶³⁶ Metin Yurdağür, “Hatm-i Nübüvvet” *TDV Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/477; Bekir Topaloğlu ve İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 119.

⁶³⁷ el-Ahzâb 33/40.

⁶³⁸ Khalid Zafarullah Daudı, “Hatm-i Nübüvvet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/479.

⁶³⁹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 28.

⁶⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tercümesi*, 11/402.

⁶⁴¹ Buhârî, “Enbiya”, 50; Müslim, “İmâre”, 44.

⁶⁴² Müslim, “Fedail”, 17.

için resuldür. Dolayısıyla Hz. Peygamber hem son nebî hem de son resuldür. Ondan sonra ne bir nebî ne de bir resul gelmeyecektir.⁶⁴³

Nebî ve resul kavramlarının aynı anlamlara geldiğini savunanlar ile farklı anlamlarda kullanıldığını savunanları tezimizin ikinci bölümünde işlemiştik. Ayrıca bunların delil olarak gösterdikleri âyetleri ve nasıl yorumladıklarını da ele almıştık. Bu sebeple burada tekrar aynı konuya değinmeyeceğiz.

Peygamberliğin sona ermesiyle ilgili aklî delil şu iki açıdan ele alınmıştır: Birincisi; Hz. Peygamber'den sonra ciddi ve etkili bir dini hareketin olmayışı onun son peygamber olduğunu kanıtlamaktadır. İkincisi de insanlık tarihi, peygamberliğin başlangıcından sona erinceye kadar aşama aşama bir evrim geçirmiş ve peygamberlere artık ihtiyaç duymayarak son dinin evrensel ilkelerini anlayacak, uygulayacak ve koruyacak bir düzeye ulaşmıştır. Böylece insanlık Kur'ân'la aklî olgunluğa erişmiştir.⁶⁴⁴ Ancak insanlığın günümüzde hala karışıklık ve ahlaki zafiyetler içinde bulunması, barış ve sükûnet ortamının bir türlü sağlanamaması, yeni ilahi buyruklara gereksinim duyulduğunu düşündürebilir ki bu da vahiy konusunda birtakım şüpheler doğurabilir. Ancak insanlığın bu durumdan kurtulması için böyle bir şeye ihtiyaç yoktur. Bu sorunlar hâlihazırda var olan Kur'ân'ın rehberliğiyle çözülebilir. Bu konuda insanlığın mutluluğu ve barışı için ümmetin tümü elinden geleni yapmalıdır. Çünkü peygamberlik müessesesi son bulsa da insanlık nübüvvet nurundan kıyamete kadar faydalanmaya devam edecektir.⁶⁴⁵

⁶⁴³ Düzgün vd., *Kelam*, 351.

⁶⁴⁴ Düzgün vd., *Kelam*, 350.

⁶⁴⁵ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 29-30.

SONUÇ

Nübüvvet insan ile Allah arasındaki elçilik makamıdır. Zira Allah Teâlâ mesajlarını peygamberler aracılığıyla insanlara bildirir. Bu sebeple insanlık tarihinden itibaren her ümmete mutlaka bir peygamber gönderilmiştir. Allah peygamber göndermekle insanları yapıp ettiklerinden sorumlu tutmayı ve kendisine karşı mazeretlerinin kalmamasını murat etmiştir. Bu duruma bizzat Kur'an'ı Kerim'de dikkat çekerek peygamber göndermedikçe hiçbir topluluğa azap etmeyeceğini buyurmuştur.⁶⁴⁶ Dolayısıyla insanın sorumlu tutulmasının şartı peygamber göndermeye bağlanmıştır. Peygambere iman ise Allah'a imanla bağlantılıdır. Zira peygambere iman etmek için öncelikle bir yaratıcının varlığını kabul etmek gerekir. Böylece peygambere de getirdiklerine de inanmak mümkün hale gelmiş olur. Bu noktada peygamber, Allah tarafından seçilmiş bir kimse olduğunu söyleyerek, yanlış yola sapan insanları uyarır ve tevhide davet eder.

Hanefî itikadını aklî ve naklî delillerle sistemleştiren Mâtürîdî'nin nübüvvet konusundaki görüşlerinin tespit edilmesi, Mâtürîdî kelâmının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, Mâtürîdî'nin nübüvvetin ispatı ve nübüvveteye olan gereksinim konularında sunduğu aklî ve naklî delillerin, günümüzde deizme karşı güçlü bir referans olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'an* isimli eserlerini referans alarak hazırladığımız bu çalışmada önemli sonuçlara ulaştık. Öncelikle Mâtürîdî, nebî ve resul kavramları arasında tebliğle görevlendirilmiş olmak bakımından fark olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Mâtürîdî, vahyin ve mucizenin nübüvvetle olan ilişkisini de değerlendirmiştir. Zira vahiy, gizli ve açık her şeyi tüm ayrıntılarıyla bilen Allah'tan bilgi edinme vasıtası olduğu için en doğru ve en yüksek bilgi kaynağı kabul edilmiştir. Böylece Kur'an'ı Kerim'den yola çıkarak; nübüvvetin vahye dayandığını, vahyin kaynağının da Allah olduğunu ve Allah'ın peygamberine hangi şekillerde vahiy verdiğini açıklamıştır. Mâtürîdî vahiyle ilişkili olan ilham kavramını, kalbe aniden gelen bir hatırlama olarak tanımlamış ve bilgi kaynakları arasında saymamıştır. Vesveseyle karışabileceği sebebiyle işin sonucuna göre ilham olup olmadığının anlaşılabilceğini söylemiştir. Mucizenin nübüvveteye olan delaletiyle ilgili olarak da mucizeyi, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, söylediklerinde doğru

⁶⁴⁶ el-İsrâ 17/15.

olduğunu ispatlamak için Allah'ın izniyle gösterdiğini belirtmiştir. Mâtürîdî'ye göre peygamberler mucizeler gösterir; ancak mucizeler, nübüvvetin ispatı için tek başına yeterli değildir. Peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin, sahip oldukları niteliklerin ve karakter özelliklerinin de bu makama uygun olması gerekmektedir. Mâtürîdî eserlerinde aklî, hissi ve haberi mucizelere örnekler vermiş; Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin mucizelerinden söz ederek Allah Teâlâ'nın elçilerini desteklediğini belirtmiştir. Öyle ki bu mucizeler, kavimlerinde revaçta olan, alışmış oldukları türden olaylar olduğu halde inkârcılar benzerini getirmekten aciz kalmış ve Allah tarafından seçilmiş elçiler de böylelikle peygamberliklerini kanıtlamışlardır. Ancak peygamberlerin göstermiş olduğu mucizelere kimi zaman sihir ve büyü gibi asılsız yakıştırmalar yapılmış; kimi zaman da mucizenin asıl failinin Allah Teâlâ olduğu unutulmuş ve peygamberlere kutsiyet atfedilerek tevhit çizgisinden uzaklaşmıştır. Bununla birlikte Mâtürîdî mucize benzerinin müminin elinde gerçekleşebileceğini ancak bağlı olduğu peygamberin mucizesi sayıldığını belirtmiştir. Ona göre sihir ise öğrenilebilen ve açıklanabilen türden olduğu için harikulade değildir.

Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde nübüvvetin ispatı konusunda, nübüvvet inkârcılarının yanlış düşüncelerini eleştirip onları aklî delillerle çürütmüştür. Mâtürîdî, insanın aklı ile elbette hakikati bulabileceğini ancak aklı örten ve onu meşgul eden dünyevi uğraşlar, elemeler, hazlar ve lezzetler sebebiyle aklın sağlıklı bir şekilde düşünemediğini söylemiştir. Bundan dolayı insanın doğru yolu bulmasında daha üstün bir akla müracaat etmesini zorunlu görmüştür. Bu noktada ona yol gösterecek ve hakikati öğretecek kişi devreye girer ki o da peygamberdir. Peygamberler, insanların kendi aklıyla ve duyu organlarıyla ulaşamayacakları bilgileri, gizli açık her şeyi bilen ve ilmiyle âlim olan Allah'tan alıp insanlara haber vermişler ve bunları bizzat kendi hayatlarında uygulayarak insanlara rol model olmuşlardır. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde ise peygamberlik ile ilgili âyetlerden yola çıkarak nübüvvet olan ihtiyacı ispatlamıştır. Mâtürîdî peygamberlerin seçkin kimseler olduğunu, Allah'ın dilediği kuluna peygamberlik vereceğini ve nübüvvet kurumunun Allah'ın tüm insanlığa bir lütfu ve ihsanı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca vahyin anlaşılır bir şekilde tebliğ edebilmesi için her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiğini ifade etmiştir. Mâtürîdî nübüvvet ve risâlet açısından peygamberler arasında herhangi bir üstünlüğün olmadığını ancak risâlet görevinin kapsam ve çeşitliliğinden ötürü fazilet bakımından peygamberlerin birbirlerinden farklı olduklarını söylemiştir. Ona göre; peygamberlerin en üstünü Hz.

Muhammed'dir. Mâtürîdî her türün kendi türüne ülfet etmesi sebebiyle peygamberlerin insan türünden seçilmesinin ne kadar büyük bir nimet olduğuna değinmiştir. Bununla birlikte kadınların, nübüvvetin tüm şartlarını taşımadıkları için peygamberlerin erkeklerden seçildiğini ve bütün peygamberlere iman etmemiz gerektiğini ifade etmiştir. Gayb konusunda ise Allah'tan başka hiçkimsenin gaybı bilemeyeceğini ancak Allah'ın dilediği elçisine dilediği kadarını bildirebileceğini savunmuştur. Mâtürîdî peygamberlerin doğru sözlü, güvenilir, akıllı ve zeki kimseler olup Allah tarafından korunduklarını ve tebliğle görevlendirildiklerini açıklamıştır. Özellikle ismet sıfatıyla ilgili olarak; peygamberlerin zellerinin olabileceğini ancak henüz küçük yaşlardan itibaren vahye müsait hale getirildiklerini, güzel ahlaki davranışlara sahip olduklarını, kavimleri tarafından sevilip yumuşak huylu ve doğru sözlü olarak bilindiklerini, toplumdaki ahlaki bozukluktan ve günahlardan uzak durup bi'setten önce de sonra da Allah tarafından koruma altına alındıklarını âyetler bağlamında yorumlamıştır.

İmâm Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in ümmi oluşunu, güzel ahlakını ve kendisine Kur'an mucizenin verilmesini nübüvvetinin ispatına delil olarak göstermiştir. Bunun yanı sıra Mâtürîdî'ye göre; Hz. Peygamber'in gayba dair olayları bilmesi, önceki milletlerin başlarından geçen olayları sanki onlarla o anı yaşamış gibi kendilerine eksiksiz bir şekilde haber vermesi ancak Allah'ın kendisine bildirmesiyle bileceği işlerdendir. Allah Teâlâ, Resulünü peygamberliğini ispatlayabilmesi için bu şekilde mucizelerle desteklemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bütün bunları ümmetine bildirmesi onun Allah'tan vahiy aldığını, Allah tarafından desteklendiğini ve Allah'ın elçisi olduğunu kanıtlar. Mâtürîdî, Peygamberimiz'in tebliğ döneminde de pek çok sıkıntıyla karşılaştığını, müşriklerin eziyetlerine, deli, mecnun, sihirbaz deyip alay etmelerine maruz kaldığını ancak böylesine zor ve mukaddes bir görevi yine Allah'ın kendisine olan yardımıyla ifa ettiğini ve peygamberlik müessesinin Hz. Muhammed ile sona erdiğini belirtmiştir.

KAYNAKLAR

Abdulbâkî, Muhammed Fuad. *Mu'cemü'l-mufehres li elfazi'l-Kur'âni'l Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.

Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l Kerim*. Beyrut-Lübnan: Darû İhya-i Tûrasi'l Arabî, ts.

Abdülcebbâr, Kâdî. *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*. nşr. Ahmed b. Hüseyin b. Ebi Hâşim. Beyrut, y.y. , 2001.

Alper, Hülya. *Mâtürîdî*. Ankara: DİB Yayınları, 2019.

Ak, Ahmet. *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008.

Akçay, Mustafa. “Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/ 24 (2011/2), 1-33.

Akdemir, Furat. *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örneği Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Akdemir, Furat. “Kur'an Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (2018), 55.

Apaydın, H.Yunus. “Velayet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/15. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Ardoğan, Recep. *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*. 2.Baskı. Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2021.

Aruçi, Muhammed. “es-Sevâdü'l-A'zam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/ 578. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Aydın, Fuat. “Ebû İsâ Verrâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/59-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Aydınlı, Osman. *Fethinden Sâ mânîler'in Yıkılışına Kadar Semerkant Tarihi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Aydınlı, Osman. “Semerkant”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/481. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Aydınlı, Osman. “İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri”. *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 565-599.

Bağdâdî. *Usûlü'd-dîn*. İstanbul: y.y. , 1928.

Bakıllani, Kadı Ebu Bekir. *Kitabü't-Temhid fi'r-Reddi ala'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r Rafizati ve'l Havaric ve'l Mu'tezile*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1946.

Barlak, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Biçer, Ramazan. *Akıl ve İrade Kapısı İmâm Mâtürîdî*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2018.

Bebek, Adil. “Kelam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed’e Nispet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000) 121-148.

Bebek, Adil. *Mâtürîdî’de Günah Problemi*. İstanbul: y.y. 1998.

Bilgili, İsmail. “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmâm Mâtürîdî’nin Katkısı”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 399-423.

Bilgiz, Musa. “Kur’an’da Nübüvvet”. *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (2013), 23-46.

Brockelmann, Carl. *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. 2. Basım. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1964.

Bûhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim el-Cu’fî. *el-Câmi’u’s-sahîh*. İstanbul: y.y. , 1992.

Bulut, Halil İbrâhim. “Mûcize”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/348-351. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Bulut, H. İbrahim. “Mucizeler Karşısında İnsanların Tutumu”. *Diyanet İlmi Dergi* 40/3 (2004), 125-127.

Bulut, İsmail. “Vahyin Bilimsel Temellendirme İmkânı”. *Eskiye* 47 (Eylül 2022), 605-638.

Bulut, Mehmet. *Ehl-i Sünnet ve Şia’da İsmet İnancı*. İstanbul: Risale Yayınları, 1991.

Bulut, Mustafa. “İmâm Mâtürîdî, Hocaları ve Öğrencileri”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2/4 (Temmuz-Aralık 2009), 142.

Can, Mustafa. *Mâtürîdî’ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî ‘de Nübüvvet Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Cevheri, İsmail b.Hammad. *es-Sihah Tacu’l-Luğa ve Sihahu’l-Arabiyye*. 6. Cilt. Beyrut: y.y. , 1990.

Ceyhan, Mehmet Akif. *Kur’ân Ayetleri Işığında Vahiy*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Cürcâni, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Kitabu’t- Ta’rifât*. (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü) Trc. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l- Mevâkıf*. Kahire: y.y. , 1325.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-‘Ârabi, 1982.
- Çetin, Osman. “Horasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/239. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Daudî, Khalid Zafarullah. “Hatm-i Nübüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/479. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ali Durmuş, *Ehl-i Sünnet Akâidi*. Ankara: İksad Yayınları, 2022.
- Düzgün, Şaban Ali vd. *İslâm İnanç Esasları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. Süleyman b. Eş'as b. İshâk. *es-Sünen*. İstanbul: y.y. , 1992.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *İmâm-ı A'zâm'ın Beş Eseri (el-Fıkhu'l-Ekber)*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: y.y. ,1981.
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Mezâhibü'l-İslâmiyye*. Kahire: el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye, ts.
- Ecer, Ahmet Vehbi. *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî*. İstanbul: Yesevi Yayınları, 2007.
- Erdem, Hüsameddin. “Deizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Gâlî, Ebû'l-Kasım el-Hasan. *Ebû Mansûr Mâtürîdî Hayâtühu ve A'râuhu'l-kelâmiyye*. Tunus: y.y. , 1989.
- Gilgil, Kenan. *İmâm Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman. *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2012.
- Güç, Ahmet. “Sümeniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/132-133. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gülverdi, Selim. “Mâtürîdî'nin Gayb Meselesine Bakışı”. *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 3/2 (2019), 98-121.
- Gürsoy, Kenan. “İlhâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/96-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hamevî, Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Daru's-sadr, 1977.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: y.y. , 1992.
- Işık, Kemal. *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*. Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980.

- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan. *el-Mücerred-ü Makalati'sh-Şeyh Ebi'i-Hasen el Eş'arî*. thk. Daniel Gimaret. Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1987.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım. *Tacü't-Teracim fî Tabakâti'l-Hanefiyye*. Şam: Daru'l-Erkam, 1992.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanu'l-Arab*. Kahire: Matbaatü's-selefiyye, 1247/1831.
- İlhan, Mehmet .“Hatmu'n-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış”, *Ekev Akademi Dergisi* 42 (2010), 70.
- İsfehânî, Râgıb. *el-Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İmâmoğlu, Ragıp. *İmâm Ebû Mansûr el-Maturidi ve Te'vilat'ul-Kur'an'daki Tefsir Metodu*. Ankara: Diyanet Yayınları, 1991.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. *Hediyyetü'l ârifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1955.
- Kâdîhan, Hasen b. Mansûr b. Mahmûd. *Fetevâ Kâdîhan fî mezhebi'l-İ'mami'i-A'zam Ebî Hanîfe*. nşr. Salim Mustafa el-Bedrî. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2009.
- Kılavuz, A. Saim. *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. 21. Basım. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Koloğlu, Orhan Şener. “Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 159-193.
- Korkmaz, Sıddık. “İmâm Ebû Mansûr el- Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/10 (Mayıs-Ağustos 2001), 99.
- Kureşî, Abdulkadir. *el-Cevâhirü'l-Mudiyye*. nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 3. Cilt. Kahire: Hecer Yayınları, 1979.
- Kutluer, İlhan. “İbnü'r-Râvendî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/179-184. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kutlu, Sönmez. *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*. Ankara: OTTO Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*. trc. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSÂM Yayınları, 5.Basım, 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Kemal Sandıkçı. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Fadıl Ayğan. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Kemal Sandıkçı. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. İbrâhim Tüfekçi. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Mehmet Erdoğan. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Fadıl Ayğan. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Kemal Sandıkçı. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Kemal Sandıkçı. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. İbrâhim Tüfekçi. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. çev. Mehmet Erdoğan ve Bekir Topaloğlu. 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Mukatil b. Süleyman. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. 3 Cilt. thk. Abdullah Mahmud Şehata. Beyrut: Dar-u İhyau't-turas, 2002.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim /el-Câmius-sahîh*. İstanbul: y.y. , 1992.

Nesefî, Ebü'l Muîn. *Tebsiratü'l-Edille*. nşr. Claude Salamê. 2 Cilt. Dimaşk: y.y. 1990.

Nesefî, Ebü'l Muîn. *Tebsiratü'l-Edille*. nşr. Hüseyin Atay. 2 Cilt. İstanbul: DİB Yayınları, 1993.

Olgun, İbrâhîm- Draşan, Cemşit. *Farsça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Elhan Kitabevi, 1984.

Önal, Recep. “Kur’ân’daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 350.

Özarslan, Selim. “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 109-121.

Özbek, Durmuş. “Harikulade Olaylar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1997), 173.

Özcan, Hanefî. *Maturidi’de Bilgi Problemi*. İstanbul: y.y. , 1998.

Özen, Şükrü. “Mâtürîdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.28/147. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özgüdenli, Osman Gazi. “Maveraünnehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/177-179. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özlemiş, Ahmet. *İmâm Mâtürîdî’de Nübüvvetin İspatının Kelâmî Delilleri*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Pezdevî, Sadru’l-İslâm İmâm Ebû Yusr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Trc. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1980.

Sâbûnî, Nûreddin. *Mâtürîdiyye Akaidi*. Trc. Bekir Topaloğlu. 8.Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 2005.

San’ânî, Ebû Bekr Abdürezzâk b. Hemmâm b. Nâfî’. *Tefsîru’l-Kur’ân*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. Beyrut: y.y. , 1999.

Sancar, Faruk. *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahreddin er-Râzî ve İbnü’l-Arabî Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Sem’ânî, Ebû Sa’d Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. Beyrut: y.y. , 1400/1980.

Sinanoğlu, Mustafa. “Seneviyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Sönmez, Vecihi. *Nübüvvet Tartışmaları*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.

Tabak, Abdurrahim. *İmam-ı Mâtürîdî’de Nübüvvet Anlayışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Taberi, Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-Beyan Te'vili'l-Kur'an*. 3. Cilt Beyrut: y.y. ,1978.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân'an te'vîli âyi'l-Kur'an/ Tefsîru't-Taberî*. Beyrut: y.y. , 1984.
- Teftazânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l-akaid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.
- Taftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *Şerhu'l-Makasid*. nşr. Abdurrahman Umeyra. 2. Cilt. Beyrut: y.y. , 1989.
- Tashihiko, İzutsu. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. çev. Selahaddin Ayaz. 2.Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *Miftâhu's-sa'ade ve misbâhu's-siyade fî mevzûâtı'l-ulûm*. nşr. Kâmil Bekrî-Abdülvehhab Ebü'n-Nûr. Kahire: Dârü'kütübî'l-hadis, 1968.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sülemî. *es-Sünen*. İstanbul: y.y. ,1992.
- Topaloğlu, Bekir ve Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- Turan, Osman. *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Tümer, Günay. "Brahmanizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm İslam Ansiklopedisi*. 6/329-333. İstanbul: TDV Yay. ,1992.
- Uludağ, Süleyman. "Kerâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/265. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Üsmendî, Abdilhâmîd b. Hüseyin. *Lübâbü'l-keîâm*. thk: M. Sait Özervarlı. 2. Basım. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Üzüm, İlyas. "Ebû Nasr el-İyâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/499. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ebû Bekir Esam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/353-355. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yûsuf Şevki. "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Hayatı". *Te'vilâtü'l-Kur'an*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 2015.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İlhâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yavuz, Yûsuf Şevki. “Nübüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/281-291. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. 6. Cilt. İstanbul: y.y. ,1970.

M.Sait Yeprem, *İrâde Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî*. İstanbul: y.y. 1997.

Yurdagür, Metin. “Ebû Bekir Cûzcânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/97. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Yurdagür, Metin. “Hatîm-i Nübüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/477. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî. 14 Cilt. *İthâfî’s-Sâdeti’l-Müttakîn*. Beyrut-Lübnan: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*. 1. Cilt. Beyrut: y.y. , 1306.